

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURİ PAKDİL'DE PROTEST TAVİR

TUĞBA DOĞAN
130101014

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. M. FATİH ANDI

İSTANBUL 2017

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yüksek lisans programı 130131003 numaralı öğrencisi Tuğba DOĞAN'ın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Nuri Pakdil’de Protest Tavrı**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **16.01.2017** tarihinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan AKAY
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdür

Prof. Dr. M.Fatih ANDI

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK

(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Zeynep Kevser ŞEREFÖĞLU DANIŞ

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Tuğba Doğan

16.01.2017

ÖZET

Nuri Pakdil son dönem Türk edebiyatında İslami kesimi temsil eden şairlerdendir ve bugüne kadar; şairliği, yayıncılığı ve dergiciliğiyle edebiyat dünyasında önemli bir yeri olmuştur. Buna rağmen eser verdiği dönemin siyasi ve sosyal şartları nedeniyle adını yalnızca hitap ettiği sınırlı bir kesime duyurmuştur. Bunda Pakdil'in şahsi tercihleri ve yönelimleri ile, ilkesel tavrı önemli rol oynamıştır.

İslami hassasiyetli Türk edebiyatının yapı taşlarından biri olan Pakdil'in eserleri; protest ve muhalif tavır bağlamında tezimizin konusunu oluşturmaktadır. Nuri Pakdil üzerine yazılan sınırlı sayıdaki incelemeye eklediğimiz tezimiz, güncel edebiyatta ve sanatta çokça tartışılan fakat yine az işlenen protest tavır konusunda da geniş bir çalışmayı ihtiva etmektedir.

Anahtar kelimeler: Nuri Pakdil, protest, protest edebiyat

ABSTRACT

Nuri Pakdil is a poet who represents the Islamic strain of the later period of Turkish literature, and to this day, his poetry, publishing work, and contributions to journals and magazines in the field of literature all hold an important place. Despite this, due to the political and social circumstances of the period in which he wrote, only a limited audience has been exposed to his work. Pakdil's personal preferences and inclinations have played a primary role in this regard as well.

Pakdil's works form one of the foundations of Islamically-oriented Turkish literature, and his attitude of protest and opposition forms the subject of our thesis. To the limited studies dealing with Nuri Pakdil, our thesis examines in a wide-ranging manner his attitude of protest that is so controversial yet poorly-studied in contemporary literature and art today

Key words: Nuri Pakdil, protest, protest literature

ÖNSÖZ

“Nuri Pakdil’de Protest Tavrı” konulu çalışmamızda, Nuri Pakdil’in şahsiyeti ve edebî eserlerindeki önemli unsurlardan biri olan “protest tavrı”ı ele alarak sanatçının eserlerine bu açıdan bakıldı. Dilde, edebiyatta, siyasette ve sosyal hayatta protest bir duruş sergileyen ve protest söylemleriyle bilinen Nuri Pakdil’in bu yönünü inceleyen bir çalışma daha önce yapılmamıştır; fakat bu konu, son zamanlarda gerek Pakdil gerek Pakdil hakkında yazan diğer yazarlar açısından da üzerinde durulan bir konudur. Bu sebeple Nuri Pakdil’in hayatında ve edebî eserlerinde yoğun olarak karşımıza çıkan protest tavrı tezimizin konusunu teşkil etmiştir.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “protest tavrı” açıklamalarının ardından bu kavramın Türk edebiyatındaki yeri, ne derece ve ne şekilde kullanıldığı, kimleri/ neleri hedef aldığı örneklerle açıklandı. İkinci bölümde ise Pakdil’in eserleri merkeze alınarak “protest tavrı, muhalif söylem, eleştirel yaklaşım” konuları üzerinde durularak şairin eserleri merkeze alınmak suretiyle bu kavramlar konularına göre gruplandırılarak örneklendirilmiştir. Son bölümde ise Pakdil’in “protest tavrı” olarak adlandırılan eleştirel, muhalif tutumunun değişip değişmediği irdelenmiş, şairin muhafaza ettiği düşünceleri ve tavırları ile tavizleri ve dönüşleri ele alınmış ve bu bölümdeki savlar güncel yazılar ve röportajlarla desteklenmiştir.

Çalışmamızın nihayetlendiği bu aşamada tüm tez sürecim boyunca desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma, bu alana yönelmeme vesile olan kıymetli hocam İbrahim ASLAN’a, değerli katkılarından ötürü Yard. Doç. Dr. Zeynep Kevser ŞEREFÖĞLU DANIŞ’a ve kendisiyle çalışmanın, öğrencisi olmanın gururunu her zaman hissedeceğim saygıdeğer hocam, tez danışmanım Prof. Dr. M. Fatif ANDI’ya değerli katkıları için teşekkür ederim.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.m.	: Aynı makale
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.y.	: Adı geçen yayın
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı veya basım
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa/sayfalar
ty.	: Tarih yok

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: TÜRK EDEBİYATINDA PROTEST TAVIR	23
1. 2. TÜRK EDEBİYATI'NDA PROTEST TAVIR.....	23
1. 2. 1. <i>Abdülhak Hamid Tarhan</i>	24
1. 2. 2. <i>Tevfik Fikret</i>	26
1. 2. 3. <i>Nazım Hikmet</i>	29
1. 2. 4. <i>Orhan Veli Kanık</i>	31
1. 2. 5. <i>Ece Ayhan</i>	34
1. 3. İSLAMİ EDEBİYATTA PROTEST TAVIR VE MUHALİF KİMLİK.....	38
1. 3. 1. <i>Mehmet Akif Ersoy</i>	41
1. 3. 2. <i>Necip Fazıl Kısakürek</i>	44
1. 3. 3. <i>Sezai Karakoç</i>	48
2. BÖLÜM: NURİ PAKDİL'DE PROTEST TAVIR.....	52
2. 1. BATI, BATICILIK VE YABANCILAŞMA	53
2. 2. AHLAKİ ÇÖZÜLME VE ANTİMETAFİZİK.....	61
2. 3. ÇAĞ.....	68
2. 4. EMPERYALİZM	74
2. 5. SAVAŞ.....	80
2. 6. KAPİTALİZM VE MARKSÇILIK.....	86
2. 7. KEMALİZM, TEK PARTİLİ DÖNEM VE YÖNETİM.....	92
2. 8. MAKİNELEŞME VE ŞEHİRLEŞME.....	99
2. 9. YAHUDİLİK, İSRAİL.....	106

2. 10. YAZARLAR, SANATÇILAR.....	110
3. BÖLÜM: PROTEST TAVRIN BUGÜNÜ; DEĞİŞİMLER, DÖNÜŞÜMLER,	
TAVİZLER.....	115
3. 1. KLAS DURUŞ.....	115
3. 2. PROTEST TAVRIN BUGÜNÜ	119
3. 2. 1. <i>Değişimler, Dönüşümler, Tavizler</i>	120
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA.....	131

GİRİŞ

İslamiyet'in kabulünden sonra sosyal hayatta olduğu gibi sosyal hayatın tezahürü olan edebiyatta da "İslam, İslamiyet, Müslümanlık" konuları önemli bir yere sahiptir. Klasik edebiyatımızda "İslam-Müslümanlık" eserlerde sıkça işlenen konulardan, temalardan biri olmuştur hatta bazı yazar ve şairler hemen hemen tüm eserlerini bu doğrultuda vermiştir; ancak *Yeni Edebiyat* dediğimiz döneme geldiğimizde birçok şey değişmeye başlamıştır. Bu değişim sosyal hayatta, siyasi hayatta, sanatta vb. toplumu ilgilendiren hemen her alanda olmuştur.

Yeni Türk Edebiyatı'nın İslami çizgide eserler kaleme alan isimlerinden Nuri Pakdil'in ele alınacağı bu tezde onun beslendiği en önemli kaynaklardan biri olan İslami hassasiyetli edebiyat konusuna değinmek ve bu konu hakkında kısaca bilgi vermek gerekir.

Yeni Türk Edebiyatı'nda "İslam" kavramı Eski Türk edebiyatında olduğundan çok farklı bir yerdedir. Bu farklılığın birçok sebebi vardır: Değişen dünya ve ülke siyaseti, bu siyasi değişikliğin sonucu olarak ideolojilerin, yönetim biçiminin değişmesi hatta kültür, medeniyetin değişmesi ve tüm bunların etkisiyle İslam'a yaklaşımın; onu ele alma biçiminin değişmesi.

Eski edebiyatın içinde bulunduğu medeniyet yönünü doğuya dönmüş, İslam'ı esas alan bir medeniyetken Yeni edebiyat yönünü Doğu'dan Batı'ya çevirmiştir. Bu dönemde seküler, modern Batı ve onun bir öğretisi olan Laiklik ön plana çıkmaktadır. Yerlilikten, millilikten uzaklaşılın bu dönemde Batı'nın sunduğu hemen her şeyi hiç düşünmeden kabul eden bir kesim ortaya çıkmıştır ki bu kesim toplumun aydın sınıfındandır ve kendi fikirlerini halka kabul ettirmeyi vazife bilmişlerdir.

Modernleşme sürecimizi, bu sürecin sebep olduğu değişimleri Sezai Karakoç şu sözleriyle özetlemektedir:

“Geçen yüzyılın sonlarında, büyük Devletimizin altın topraklarını bölüşmek için, Batılıların bir araya getirdikleri birçok şart, tarihî -kültürel birikme ve sürtüşmelerle iyice yıpratmaktadır iç yapımızı. Tanzimat, kısa zamanda, dış etki ve eritilmemiş iç yabancı unsurların çalışmaları ve düşünce-kurumlarımızın zayıflığıyla, ufak bir kaydırış ve yön değiştirişle, bir “iç ve köke dayanan yenilenme” olmaktan çıkmış ve “dışa dönüşme”ye, “benliği yitirme”ye ve “kültür ve medeniyet değişimi”ne yol vermiştir.”¹

Kendi değerlerine yabancılaşan, Batı’ya benzemeye çalışan aydınların, edebiyatçıların, fikir adamlarının oldukça güçlü olduğu bu dönemde İslami hassasiyete sahip edebiyatçılar da bulunmaktadır ancak çok geniş kitlelere hitap edememiş, Batıcı yazarların karşısında duramamışlardır. Tam da bu süreçte eserler vermeye başlayan Mehmet Akif, ardından Necip Fazıl ve sonrasında Sezai Karakoç gibi isimlerle devam eden bir İslami çizgi güçlenerek varlığını devam ettirmiştir. Bu isimlerin ortaya çıkardığı eserler önceki dönemlerdeki gibi bireysel hassasiyetlerin işlendiği İslami eserler değil; toplumsal sorunları da siyasi problemleri de ele alan ve en önemlisi kitleleri harekete geçiren aksiyoner ürünlerdir.

Bu noktada İslami hassasiyetli şairlerin ortaya çıkardığı edebiyat veya bir diğer deyişle İslamcı Edebiyat hakkında kısaca bilgi vermek gerekir. “*İslamcı Edebiyat*” adlandırması Modern edebiyatla ortaya çıkmış, yeni bir kavramdır ve birçok yazar-aydın tarafından tartışılan, genellikle kabul edilmeyen bir adlandırmadır. Sebebi ise İslam’ın bir gruba isnat edilmesinin doğru olmamasıdır. Bununla birlikte İslamcılık’ın dini hassasiyetlerin yanında bir ideolojiyi içinde barındıran modern dönemlere ait bir düşünce biçimi olması da bu adlandırmanın tartışıldığı konulardandır.

Tartışmaların tek noktası adlandırma problemi değildir. İslamcı görüş, edebiyatın yanı sıra ideoloji olarak da bazı aydınlarca kabul edilmemiş, eleştirilmiştir. Tüm bu eleştirilerde ortak nokta ise “İslamcılık”ın, “Marksizm” veya “Milliyetçilik” gibi belli alanları etkileyen bir konu olmanın çok daha ötesinde; kültür, siyaset, ekonomi, inanç, hukuk, sanat vb. tüm unsurları topyekun içine almasıdır. İçinde bulundurduğu alanın çok geniş olmasının aksine temsil edildiği

¹ Sezai Karakoç, **Mehmed Âkif**, 10. baskı, İstanbul, Diriliş Yayınları, Şubat 2007, s. 9.

çevrenin çok dar olması da bir diğer problemdir. Bu konu hakkında Yasin Aktaş'ın şu sözleri durumu açıklamaktadır:

“Türkiye'nin İyaî düşünce tarihine damgasını vurmuş başka akımlara kıyasla, İslamcılığın sınırlarını net bir biçimde çizmek daha zordur. Bu zorluk her şeyden önce İslamcılığın belli sosyal bilimsel çözümler için baz alınan tanımlarına örneklilikle çok fazla eniletilmediği halde, kendini İslamcı olarak niteleyen kişi, grup veya düşüncelerin mukabil olmayan azlığından kaynaklanıyor.”²

Burada da belirtildiği gibi İslamcılığın sınırlarını belirlemek veya tanımlandırmasını yapmak çok kolay değildir. “İslamcılık” söylemi çok tercih edilmemekle birlikte yerine getirilecek farklı bir kavram olmaması sebebi ile gerek bu tezde gerek diğer çalışmalarda kullanılmaya devam etmektedir. “İslamcılık”ın yanı sıra “İslamcı edebiyat” adlandırması da yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı tartışmalara konu olmuştur. Klasik dönemde önemli bir yere sahip olan “Türk-İslâm edebiyatı” adlandırması, edebiyatçıların İslamiyet konusunu ele alış biçimlerinin değişmesi sebebiyle devam ettirilmemiştir.

Yeni bir döneme giren Türkiye’de İslam düşüncesine paralel olarak onu ele alan edebiyat da önceki dönemlerden ayrılmıştır. Bu ayrımın belirgin olarak görüldüğü yazarlardan üzerinde duracağımız isimler; Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç ve Nuri Pakdil’dir.

Akif ve onun çizgisindeki isimler kendilerinden önceki edebiyatçılardan da muadillerinden de farklıdır. Çünkü onlar bir köşeye çekilip eser yazan -bireysel- edebiyatçıların aksine (Burada söz konusu edebiyatçılar İslami çizgideki edebiyatçılardır.) davalarını geniş kitlelere duyurmuş, kendinden sonraki nesilleri yetiştirmek için eserler vermiştir. Akif’in başlattığı bu kolektif yaklaşım aynı şuurdaki edebiyatçılar ile günümüze dek gelmiş ve hâlâ da devam etmektedir. Gerek Mehmet Akif Ersoy, gerek Necip Fazıl Kısakürek gerekse Sezai Karakoç ve tez konumuz olan Nuri Pakdil, benimsedikleri dünya görüşlerini kendilerinden sonraki nesillere aktarırken bir öğretmen edasıyla genç nesilleri yetiştirmişlerdir. İsmi zikrettiğimiz yazarlar için genç nesli yetiştirmek önemli bir vazifedir bu sebeple

² Yasin Aktay, “Sunuş”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 6 (İslamcılık), İstanbul, İletişim Yayınları, 2.Baskı, 2005, s. 13-25.

gençlere, gençliğe büyük bir özen göstermişlerdir. Bunu yaparken en önemli araçları ise dergilerdir. İsmi zikredilen bu şairlerden ve onların dergicilik faaliyetlerinden bahsetmek gerekir;

Mehmet Akif Ersoy, Yeni Türk edebiyatının en önemli isimlerinden biridir. Akif'i sadece şairliğiyle, edebi kimliğiyle ele almak onu açıklamak için yeterli değildir. O, her şeyden önce bir duruş, dava adamıdır; yalnızca eserleriyle değil, hayatıyla da gelecek nesillere önemli dersler vermiştir. Müslümanlığı tam olarak yaşamış ve bu duruşunu hiç bozmamıştır.

Orhan Okay, Akif'i şu şekilde tanımlar;

“Mehmed Âkif hakkında yazılmış bütün biyografiler; yakınlarının ve hasımlarının yazıları; ona şâirdir, değildir diyenler; gericidir, değildir hükmünü verenler; değişmeyen, ortak bir noktada birleşirler: Âkif, hayatı boyunca, belli ahlâki prensiplerin adamı olarak yaşamış bir karakter adamıdır. Dostları arasında her zaman dürüst ve sözüne güvenilir bir insan olarak kalmıştır. Bütün Safahat'ında, nesir yazılarında ve vaazlarında ortaya koyduğu İslamî prensiplere, hususî hayatında da son derece bağlı kalmıştır.”³

Onun medeniyet kavramına yaklaşımı önemlidir. Akif, Batıcı olmamakla birlikte Batı'yı tam anlamıyla reddetmemiştir. Batı'nın ahlaki yönlerini tasvip etmese de ilmî yönden Batı'ya yönelmeyi savunur. Çünkü ona göre bir Müslüman her alanda bilgili, eğitilmiş olmalıdır. Ancak bu yöneliş sadece ilim ve fen adına olmalıdır. Sema Uğurcan, Mehmet Âkif'in eserinde iki medeniyeti, İslam medeniyeti ve Batı medeniyetini beraber işlediğini ve bu iki medeniyeti hem hesaplaşmak, hem birleştirmek için karşı karşıya getirdiğini, kendi medeniyetinin müdafaasını öteki medeniyete alâkasıyla eşit tutan “diyalektik söylem”e sahip olduğunu belirtir. Akif'e göre “İslâm medeniyetini yaratan manevî, zihnî âmillerin başında din”, “Batı medeniyetini yaratan âmillerin başında ilim” konularının geldiğini ancak Batı medeniyetinin ilmî, araştırmacı, keşfedici yönlerini almakla birlikte, onun başka

³ M. Orhan Okay, **Mehmed Âkif-Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam**, 1.Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, Nisan 2015, s.8.

yönlerine karşı İslâm medeniyeti adına seçici, hesaplaşıcı, muhalefet edici bir tavır takınmak gerektiğini de ekler.⁴

Akif'in İslami hassasiyetinin yanı sıra milli hassasiyeti de üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü o, her ne kadar İslamcı gruba dahil edilse de bir yönüyle de vatanını düşünen, milli değerlere önem veren bir şairdir. Suat Cebeci, Akif'in iki önemli derdinin olduğunu; birisinin "vatanın selameti", diğerinin de "İslamın selameti" olduğunu belirtir.⁵ Akif'te milli hassasiyet, İslam ile birleşmiş ve onu diğer salt İslamcı şairlerden veya salt milliyetçi şairlerden ayırmıştır.

Duruşuyla, düşünceleriyle topluma örnek olan Akif, diğer aydınların aksine sanattan ziyade toplumu bilinçlendirmeye ağırlık vermiştir. Halkı, genç nesli bilinçlendirmek için eserler kaleme alır, konuşmalar yapar, halkı uyandırmak, birlik içinde olmalarını temin etmek için vaazlar da verir.⁶ Ancak o sadece bunlarla da yetinmemiş, dergicilik faaliyetleriyle de bu misyonu sürdürmüştür.

Akif'in düzenli olarak yazdığı iki dergi vardır; bunlar "Sırat-ı Müstakim" ve "Sebilürreşad". Ahmet Köroğlu, bu dergilerin çıkmaya başlamasıyla İslamcılık düşüncesinin ortaya çıkmasının aynı zamana denk gelmesi sebebiyle onları irtibatlandırılır ve Türkiye'de İslamcı düşüncenin dergiler ile olan ilişkisini göstermesi açısından bunun dikkat edilmesi gereken bir olgu olduğunu⁷ belirtir.

Bu iki dergi birbirinin devamı niteliğindedir. Sırat-ı Müstakim dergisinden Ebül'ulâ Bey'in ayrılması ile Eşref Edib Bey ve Akif dergiyi çıkarmaya devam etmişlerdir. Bu süreçte derginin ismi değiştirilerek yeni bir dönem de başlatılmış ve böylece Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad olmuştur.⁸ Bu sebeple iki dergiyi birlikte ele almak daha doğru olacaktır.

⁴ Sema Uğurcan, **Edebiyatımız II Yazarlar, Meseleler**, 1.Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, Kasım 2012, s. 26.

⁵ Prof. Dr. Suat Cebeci, Mehmet Âkif'in Din Anlayışı ve Sunuş Tarzı" **Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi**, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, Mart 2008, s. 52-59.

⁶ Kâzım Yetiş, **Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy**, 1.Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s. 211.

⁷ Prof. Dr. Suat Cebeci "Mehmet Âkif'in Din Anlayışı ve Sunuş Tarzı" Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları:3, Ankara, Mart 2008, s. 52.

⁸ İlhan Sadıkoğlu, **Modern Türk Edebiyatında Nuri Pakdil'in Edebiyat Dergisinin Yeri ve Rolü**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 8.

Akif ve bu iki dergi arasındaki ilişki öylesine sıkıdır ki bu ilişkiyi görmemek mümkün değildir. Akif'in ve derginin kaderinin kesiştiğini⁹ belirten Suat Mertoğlu'na göre;

“Akif'in biyografisini Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad dergisini dikkate almaksızın yazmak ne kadar zorsa, Akif olmaksızın bu derginin tarihini yazmak da o derece zordur. Çünkü Akif ve dergi birbirinden ayrı düşünülemez kadar bütünleşmiştir.”¹⁰

Sırat-ı Müstakim ve sonrasında Sebilürreşad dergilerinin ana konusu İslam'dır. Bununla birlikte dergi, siyasi meselelere de yönelir.

“Dergide üzerinde en çok durulan konular arasında, “İslam dünyası niçin geriledi, Müslümanlar nasıl kalkınabilir, İslam terakkiye mani midir, Müslümanları birleştirmek için ne yapılabilir, ilimle İslam arasında çatışma var mıdır, İslam toplumunun ilerlemesi için gerekli usul ve esaslar nelerdir, kadın hakları, din-dünya, din-devlet ilişkisi ve bunlar etrafındaki problemler nasıl çözülebilir, İslamiyet ile Batı medeniyeti birleştirilebilir mi, ictihad gerekli mi değil mi” gibi başlıklar sayılabilir.”¹¹

Akif dergiler aracılığıyla fikirlerini geniş kitlelere duyurmuştur. Safahat dışında başka bir eseri olmadığını dikkate alırsak bu dergiler onun daha iyi anlaşılmasına da olanak sağlar. O, dergileri ile yeni nesle örnek olmuş, İslam ve vatan müdafaasını göstermiştir.

Akif'in yetiştirdiği yeni nesil “Asım'ın nesli”dir. Safahat'ta da genişçe yer ayırdığı Asım'ın nesli geleceği inşa edecek nesildir, Akif bu yeni nesilden çok ümitlidir. Peki “Asım” kimdir? Orhan Okay'a göre; Asım, Akif'in idealize ettiği bir şahsiyettir. Eserinin geneline hakim olan bu karakter İslamın ve insanlığın kurtuluşu, ümididir.¹² Asım'ın nesli de İslam ve vatan davasını sahiplenecek, bu birliği koruyacak olan; çalışkan, ahlaklı, imanlı gençlerdir.

Mehmet Akif Ersoy ile başlayan İslami çizginin önemli bir temsilcisi de Necip Fazıl Kısakürek'tir. Necip Fazıl'ın gerek bireysel hayatı gerekse düşünce ve siyasi yönleri Akif'ten farklı gibi görünse de aslında savundukları şeyler itibariyle aynı gruba dahil edilirler.

⁹ Dr. Suat Mertoğlu “Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Sermuharriri Akif” **Vefatının 75.Yılında Mehmet Akif Ersoy**, Haz. Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları No:21, İstanbul, Kasım 2011, sf:79-92.

¹⁰ Mertoğlu, **a.g.e.** s. 86.

¹¹ Adem Efe, “Sebilürreşad”, **DİA**, 2009, Cilt 36, İstanbul, s. 251-253.

¹² M. Orhan Okay, **Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam**, 1.Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, Nisan 2015, s. 58.

Necip Fazıl aksiyon adamıdır. Onun hayatı da eserleri gibi oldukça hareketli, durağanlıktan uzaktır. Necip Fazıl'ın aksiyoner olması ve etkileyici mizacı, İslami görüşü gençlerin benimsemesine çok büyük katkı sağlamıştır. Gelecek nesilden Akif gibi Necip Fazıl da ümitlidir. Akif'te Asım'ın nesli olan gençliğin tezahürü Necip Fazıl'da "Mehmed"dir. Bu gençlikten beklentisini ise "Gençliğe Hitabe"sinde dile getirmektedir.

Necip Fazıl şiirlerinde vatan, milliyet, İslam gibi konularla birlikte daha çok bireysel temaları işlemiştir, onun gelecek nesilleri etkilediği, fikirlerini açıkladığı alan ise dergidir. İslamcı gruba dahil edilmesi de bilhassa dergicilik faaliyetleri ile, Abdullah Uçman bu durumu şöyle açıklar:

"Necip Fazıl'ın şiirleri değildir İslâmî olan, şiirlerinde arayan, ruhun dehlizlerinde dolaşan, sayıklayan ve aklın oyunlarına teslim olan şair Türk şiirinde usta bir mistik kabul edilirken, esas Büyük Doğu dergisi etrafında kaleme aldığı siyasî meselelerle diğer kitaplarında dile getirdiği İslâmî uyanışı sağlamaya çalışan mürid tavrı onu İslâmî yapar."¹³

Bu sebeple Necip Fazıl'ın dergiciliği üzerinde durmak konu açısından daha önemlidir. Orhan Okay, Necip Fazıl'ın dergiciliğini açıklarken yakın devir kültür tarihimiz açısından dikkatle incelenmesi gerektiğini belirtir ve ekler;

"Onun çıkardığı dergiler, ilk sayılarından itibaren çıkışları, kapanışları, toplanışları, ve yeniden çıkışlarıyla hemen dâimâ basını ve aydınlar çevresini yakından ilgilendirmiş, her biri hem ihtivâ ettiği problemler açısından, hem spekülâtif mânâda birer olay olmuştur."¹⁴

Necip Fazıl; "Ağaç", "Büyük Doğu" ve "Borazan" dergilerini çıkarmıştır. "Borazan" tam olarak dergi olmamakla birlikte haftalık yayınlanan mizah gazetesidir.¹⁵

¹³ Abdullah Uçman, "Necip Fazıl'ın Yayımladığı Dergiler", **Necip Fazıl Kitabı-Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1.baskı,Eylül 2015,s. 83-92.

¹⁴ M. Orhan Okay, **Necip Fazıl-Sıcak Yarada Kezzap**, 1. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, Eylül 2014, s. 22.

¹⁵Abdullah Uçman, **a.g.e.** sf:91.

Necip Fazıl'ın ilk çıkardığı dergi, "Ağaç" dergisidir. Bu dergide Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ahmet Kutsi Tecer de yer alır. Dergi birçok önemli şair ve yazarın eserlerine ev sahipliği yapmıştır. Genel olarak sanat ağırlıklı olan bu dergide edebiyat başta olmak üzere diğer sanat dallarına da yer verilir. Devrinin kültürel ortamında önemli bir yere sahip olan dergi 17 sayı yayınlanmıştır.¹⁶ Derginin içeriği kadar ismi de önemlidir. Bir edebiyat dergisine neden bu ismin verildiğini Ali Haydar Haksal'ın şu sözleriyle anlamaktayız:

"Dergi "adımız" başlıklı bir yazıyla yayına başlıyor. Derginin adının "Ağaç" olması, hiç kuşkusuz özel bir anlam taşıyor. Bunun bir yorumunu yapıyor Necip Fazıl. Sanki Ankara'nın yeni felsefesine bir karşı tavidir bu.

Kökleri derinden gelen bir nesne, bir durum, bir olgu(...)¹⁷

Ağaç dergisinin edebi önemi tartışılmaz bir gerçektir ancak Necip Fazıl'ın fikri, siyasi yönünü açıkladığı, genç nesillere örnek olduğu, ve konumuz açısından bakılırsa İslami çizgideki hassasiyetini gösterdiği, genç nesile hocalık yaptığı dergi *Büyük Doğu*'dur. Bu dergi, döneminde ve sonraki dönemlerde Türk edebiyatında çok önemli bir yer edinmiştir. Derginin tıpkıbasımları yapılmış, hakkında birçok yazı kaleme alınmıştır. Destekleyenleri olduğu kadar karşı çıkanların da sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bütün bunlar Büyük Doğu'nun ne denli ses getirdiğinin göstergesidir.

"Büyük Doğu bir dönüşümün başlangıcıdır düşünce hayatımızda. Ortamın güçlüğü içindeki bir dönüşüm. Bütün olumsuzlukların kuşattığı ,sarıp sarmaladığı, yaşama hakkının olmadığı bir zamandır bu çıkış. Trajik bir hayat, nefes alınmaz bir ortamdır."¹⁸

Burada bahsedilen trajik ortam tek partili dönem ve bu dönemdeki baskılardır. Siyasette ve sosyal hayatta belli bir gücün hakim olduğu bu dönemde Necip Fazıl, Büyük Doğu dergisiyle, muhalif söylemleriyle bir çıkış yapar. Büyük Doğu birçok kez kapatılmış, yayına ara vermiş, tekrar tekrar basılmış bir dergi. Tüm bu

¹⁶ Abdullah Uçman, a.g.e. 85,86,87.

¹⁷ Ali Haydar Haksal, **Necip Fazıl Kısakürek-Büyük Doğu Irmağı**, 1.Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2007, s. 116.

¹⁸ a.e., s. 122.

duraklamalara, kesintilere rağmen -16 devre olmak üzere- dergi, toplam 512 sayı yayınlanmıştır. Deride Bedri Rahmi Eyüboğlu, Ziya Osman Saba, Sabahattin Kudret Aksal, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Sait Faik vb. birçok önemli isim yer almıştır.¹⁹

Derginin fikir ve sanat alandaki öneminin yanı sıra en önemli işlevlerinden biri de genç nesli bilinçlendirmesi, harekete geçirmesi olmuştur şüphesiz. Akif ile başlayan İslami duruş Necip Fazıl'da tam anlamıyla ses getirmiştir. Bu sebeptendir ki Necip Fazıl'ın etkisiyle yayın hayatına giren İslami duyarlılıktaki gençlerin sayısı oldukça fazladır. Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt, Rasim Özdenören, Nuri Pakdil gibi isimler "Üstad" kabul ettikleri Necip Fazıl'ın yolundan gitmişlerdir. Necip Fazıl'ın aksiyonerliğinden etkilenip onun gibi dergiler çıkararak, şiirler yazarak İslami hassasiyetli edebiyat diye adlandırılan alanın güçlenerek devamlılığını sağlamışlardır. Onun tüm tartışmalı tavırlarına, söylemlerine rağmen 1960-1980 arası değişim döneminde dergisiyle birlikte verdiği mücadele; yerli, gelenekçi ve muhafazakar bir mücadele kabul edilebilir.²⁰ Büyük Doğu dergisi ve bu derginin savundukları ile gençler Akif'ten aldıkları fikri değerleri Necip Fazıl'ın aksiyonerliğiyle birleştiren bu alanda İslami damarı beslemeye devam etmişlerdir.

Zincirin üçüncü halkası Sezai Karakoç'tur. Karakoç, şairliğiyle ve dergiciliğiyle edebiyat alanında; duruşuyla, fikirleriyle sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda önemli bir yer edinmiştir. Son dönem edebiyatçılar arasında -özellikle şairliğiyle- kendini ispat etmiş; edebiyat dünyasında ismini listenin başlarına yazdırmıştır.

Sezai Karakoç İslami hassasiyetle eserler verse de onun adı *İkinci Yeni* grubunun içinde anılmaktadır; ancak Karakoç, üslup olarak birçok ortak noktası bulunmasına rağmen kendini bu grubun içine dahil etmemiştir. Hiçbir şekilde çizgisinin dışına çıkmamış, tüm eserlerinde İslami hassasiyeti, duruşunu korumuştur.

Karakoç, Akif'ten ve Necip Fazıl'dan aldıklarını harmanlayarak İslami çizgideki edebiyatı daha da yukarılara çıkarmıştır. Ancak bu edebiyat onunla birlikte nitelik olarak daha yukarılara çıksa da hitap ettiği kesim açısından sınırlı kalmıştır. Murat Sönmez, İslami hassasiyetle şiir yazan gençlerin Karakoç gibi yazmayı tercih

¹⁹ Sadıkoğlu, a.g.t., s. 10.

²⁰ Mahmut Hakkı Akın,"1960-1980 Yılları Arasında Büyük Doğu Dergisi ve Necip Fazıl Kısakürek" **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler**, Editörler: Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yunus Enes Sezgin, 1.Baskı, İstanbul, Nobel yayınları, Şubat 2016, s.202.

ettiklerini, ancak Karakoç'un, Mehmet Akif ve Necip Fazıl'daki gibi şiiri geniş kitlelere yayma başarısını gösteremediğini belirtir.²¹

Sezai Karakoç'un gençleri en çok etkileyen -aynı zamanda adı hep onunla birlikte anılacak olan- düşüncesi "Diriliş"tir. Peki Diriliş nedir? Mana olarak herkes tarafından bilinen bu kelime Karakoç'ta yepyeni bir anlam kazanır. Karakoç, "Diriliş"i, doğumla ölümün bir araya gelişinden doğan asıl hayat²² olarak tanımlar ve bunu soyut, somut, metafizik vb. birçok alanla ilişkilendirir. Ancak asıl üzerinde durduğu konu "İslam medeniyetinin dirilişi"dir. İslam medeniyetini yeniden ayağa kaldıracak, yeniden birleştirecek olan bir dirilişin çağrısıdır.²³ Karakoç'un idealindeki bu dirilişi sağlayacak olan da *Taha'nın Kitabı*'ndaki "Taha"dır. Akif'in Asım'ı gibi idealize bir karakter olan Taha, Selahattin İpek'in ifadesiyle tüm maceralarıyla yeni bir dünya örmüştür. Bu dünyanın içinde acı, sıkıntı, çile, ölüm ve diriliş vardır.²⁴ Taha her gencin olması gerektiği, ideal bir Müslümandır.

Karakoç'un diriliş fikrini yalnızca şiirlerinde değil dergisinde de görmekteyiz. Üniversite son sınıfta bir kerelik -Cemal Süreya ile birlikte- çıkardığı *Kazgan Dergisi*'ni ve 1955'te yalnızca iki sayı çıkardığı *Şiir Sanatı Dergisi*'ni²⁵ ele almak konumuz itibarıyla gerekli değildir. Onun asıl ele alınması gereken dergisi "Diriliş" dergisidir. Diriliş dergisi düşünce, edebiyat ve siyaset dergisi olarak 1960 yılında Ankara'da yayımlanmıştır. 6 yıl aradan sonra Mart 1966'da tekrar yayınlanan dergi, 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli aralarla 1990'lı yılların başına kadar 396 sayı çıkmış olup son sayısı Şubat 1992 tarihini taşımaktadır.²⁶

Sezai Karakoç Diriliş dergisi ile Diriliş fikrini savunmuş, dergideki yazılarını bu doğrultuda kaleme almıştır. Derginin edebiyat-kültür dünyamız içinde en önemli özelliği genç şair ve yazarları yetiştirmesidir. Diriliş dergisinin önemini Şakir Diclehan şöyle açıklar;

²¹ Murat Sönmez, "Şahdamar" **Hece Dergisi** (Diriliş Özel Sayısı) , Sayı: 73, Yıl:7, Ocak 2003, Ankara, s. 148-156.

²² Sezai Karakoç, **Çağ ve İlham**, 2.Baskı, İstanbul, Diriliş Yayınları, 1986, s. 133.

²³ Mustafa Kirenci "Diriliş Akımı: Düşüncenin ve Şiirin Çağrısı", **Şair ve Düşünür Sezai Karakoç Sempozyumu Bildirileri**, Kasım 2008, Fatih Belediyesi Başkanlığı, İstanbul, s. 316-317.

²⁴ Selahattin İpek,"Bir Şairin Varoluş Serüveni: Taha'nın Kitabı", **Hece Dergisi** (Diriliş Özel Sayısı), Sayı: 73, Yıl:7, Ocak 2003,Ankara, s. 175-184.

²⁵ Şakir Diclehan, **Sanat ve Düşünce Dünyasında Sezai Karakoç**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, Lim Yayınları, 2015, s. 622, 623, 625.

²⁶ Sadıkoğlu, **a.g.t.**, s. 13.

“Bir ekol ve hüviyetine sahip olan Diriliş, gerek taşıdığı misyon ve gerekse yayımlanan ürünler açısından sembol bir isimdir aynı zamanda. Bazan aylık, bazan haftalık, kimi zaman da günlük gazete formatında yayın hayatını sürdürmüş, bir dünya ve hayat görüşünün, bir estetik bakış açısının ve özgün bir edebiyat anlayışının ayrıcalıklı bir ismi olmuştur daima.”²⁷

Diriliş dergisi birçok önemli ismi bünyesine almıştır; Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu, Rasim Özdenören, Erdem Beyazıt bu isimlerden yalnızca birkaçıdır. Türkiye’den ve yurt dışından birçok ismin yazdığı derginin bu yönüyle döneminin İslamcı dergilerinin karakteristik özelliğini yansıttığını söyleyen Asım Öz’e göre;

“Bu dergilerde fikir, edebiyat ve siyasi mücadelenin değişik figürleri kadar yerli ve yabancı addolunan İslamcı yazarlarının metinlerinin bir arada yayımlanması, derginin fikri projesinin muazzam bir kapsama sahip olduğunu işaret eder.”²⁸

Diriliş dergisinin yetiştirdiği gençlerden biri Nuri Pakdil’dir. Nuri Pakdil de dergiciliğiyle edebiyatımızda oldukça önemli bir yerdedir. Bununla birlikte eserleri, edebi çizgisi ve duruşuyla gençlere örnek olmuştur. Pakdil, son dönem edebiyatçılarımız içinde oldukça dikkat çeken bir isimdir. Hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse;

*1934’te Maraş’ta doğmuştur. Maraş Lisesi’ni ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. 1965-67 yılları arasında bir bakanlıkta hukuk müfaveiri olarak, 1967-73 yıllarında ise Devlet Planlama Teşkilatı’nda uzman olarak çalışmıştır. 1969 yılında Edebiyat dergisini çıkarmaya başlamış, 1972’de Edebiyat Dergisi Yayınları’nı kurmuştur. Mart 1973 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı’ndaki görevinden ayrılarak sadece edebiyatla ilgilendiği deneme, şiir, eleştiri ve tiyatro türlerinde eserler yayımlamıştır. Edebiyat dergisini ve Edebiyat Dergisi Yayınları’nı

²⁷ Diclehan, a.g.e., s. 637.

²⁸ Asım Öz” Kenetlenmenin İmkânsızlığı:1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”**1960-1980 Arası İslamcı Dergiler**, Editörler: Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yunus Enes Sezgin, İstanbul, Nobel yayınları, 1.Baskı, Şubat 2016, s.97 .

kapattığı 1984 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na hukuk müfaveiri olarak çeri dönmüştür. Bu görevini Temmuz 1999 tarihinde bırakmış ve yeni eserler yayımlamaya devam etmiştir.

Nuri Pakdil'in dergiciliğine geçmeden önce edebi yönü hakkında kısa bir açıklama yapmak gerekir. Pakdil edebiyat dünyasında kendine has üslubu ile önemli bir yer edinmiştir. Onun bilhassa biçim konusunda gösterdiği hassasiyet, dile verdiği önem dikkat çekmektedir. Pakdil, dönemindeki birçok edebiyatçıdan -özellikle İslamcı edebiyatçılardan- dil ve üslubu yönüyle ayrılır. Eserlerinin biçimine, şekline o kadar özen gösterir ki bir kelimeyi defalarca değiştirmekten, düzenlemekten imtina etmez. Dili olabildiğince sade, arı bir Türkçe'dir. Geleneğe fikrî anlamda bağlı olmakla birlikte eserlerinde bu geleneğin dilini kullanmak yerine yeni, öz Türkçe kelimeler kullanmayı tercih eder. Bazı kelimelere karşılık bulamayınca da kendi yorumuyla Türkçe karşılıklar üretir. Bu yönüyle çok eleştirilmesine rağmen onun; entelektüel birikimiyle geleneksel yanını harmanladığı estetik dili edebiyat dünyasında dikkat çekmiş, genç yazarları da etkilemiştir. Şiirleri ve düzyazıları, gerek dili gerek içeriği bakımından oldukça önemlidir. Yazmak onun için çok ciddi bir iştir. Bu sorumluluğun bilinciyle oldukça titiz davranmaktadır. Pakdil'in eserlerinin anlaşılmasını zorlaştıran ama aynı zamanda onu farklı kılan tarafının "iki kez stilize edilmesinden dolayı" olduğunu belirten Mehmet Harmancı bunun ne demek olduğunu da şöyle açıklar;

"O yazdığı türün kendi sınır ve stillerinin dışında yazıya yazarlık damgasını özgün tasarımıyla vurur. Tasarımdan özellikle kastettiğimiz içerik tasarımıdır diye de eklemeliyiz. Kapağından, puntosuna, harf karakterinden jeneriğine bu stilize edilmiş hâli görmek mümkün olduğu gibi en az bunlar kadar içerik de tasarlanmış, elden geçirilmiş, tekrar tekrar ve yine tekrar yazılabilmıştır. Bu nitelik, yazarın yazıya yüklediği anlamın büyüklüğünü gösterdiği kadar hayata verdiği ciddi ve ilkesel değer de göstergesidir."²⁹

²⁹ Mehmet Harmancı, "Nuri Pakdil'in Bir Yazar ve Entelektüel Olarak Portresi İçin Eskizler", **Düşünen Kalem Nuri Pakdil Sempozyumu Bildiri Metni**, Haz. Hüseyin Su, Ömer Erinc, Kahramanmaraş Belediyesi, Ocak 2011, s. 65-70.

Nuri Pakdil'in derginin yanı sıra birçok türde eseri de mevcuttur. Bu eserlerini de zikretmek gerekir;

* Batı Notları, Biat I, Biat II, Bañlanma, Bir Yazarın Notları I, Bir Yazarın Notları II, Bir Yazarın Notları III, Biat III, Bir Yazarın Notları IV, Edebiyat Kuleđi, Derviđ Hüneri, Arap Őaati, Klađ Duruđ, Kalem Kaleđi, Otel Gören Defterler I Őarşıñan Sesler, Otel Gören Defterler II: Yazının Epik Ređmi Őekildiđi Őırada, Otel Gören Defterler III: Büyük Sorgu, Otel Gören Defterler IV: Simsiyah, Otel Gören Defterler V: Ateđ Hattında Harf Müfrezeleri, Otel Gören Defterler V Ő Yazmak Bir Mûcize (Deneme Kitapları), Őükût Őûretinde, Ahid Kuleđi, Oñmanlı Őimitçiler Kasidesi (Şiir Kitapları), Umut, Put Yapımevleri, Korku, Kalbimin Üñtünde Bir Avuç Güneđ, Belē, Bakır Dönemi), Bir Öldürme Töreni (Oyun Kitapları), Ay Operađ, Arap Şiiri-Güldeste I-III, Kañrñanın Őatırtıları (Őeviri Şiir Kitapları), Harikalar Tablosu (Őeviri Oyun Kitabı), Günlükler, Günlük'ten (Őeviri Günlük Kitapları).³⁰

Nuri Pakdil'in edebi yönünü ele alırken değinmemiz gereken asıl nokta şüphesiz ki "Edebiyat" dergisidir. Pakdil, Diriliş dergisinin yayın hayatına ara vermesiyle yeni bir dönemi başlatacak olan Edebiyat dergisini çıkarmıştır. Bu derginin çıkış hikayesini Rasim Özdenören şu sözlerle açıklar:

"Edebiyat dergisinin çıkartılması, masa başında alınmış bir defalık bir kararla belirlenmedi. Âdeta bir süreç içinde kendiliğinden oluştu. Benim Ankara'ya gelişimle birlikte dördümüz (Nuri Pakdil, Erdem Bayazıt, Akif İnan) hemen her gün buluşuyor, birlikte okuyorduk. 1968 yılının sonlarına doğru aramızda soru gelişip ortaya çıktı: Çıkartacağımız derginin adı ne olacaktı? Nuri Pakdil bu derginin adının Gökçeyazın olmasını önerdi. Ben de bu adın biraz alışılmamış olduğunu, onun yerine bir cins ismin özel isim olarak seçilmesinin akılda kalabileceğini, meselâ Edebiyat adının uygun olabileceğini ileri sürdüm. Akif İnan hem adı beğendi, hem bu ada destek verdi. "Edebiyat" adı 'gökçeyazı'nın anlamına da karşılık geliyordu. Böylece derginin adı ortaya çıktı."³¹

³⁰ Sadıkoğlu, a.g.t., s. 28.

³¹ Rasim Özdenören, "Nuri Pakdil: Eylemin Arka Yüzü", **Hece Dergisi** (Nuri Pakdil Özel Sayısı), Sayı:85, Yıl:8, Ocak 2004, Ankara, s. 227-235.

Edebiyat dergisinin çıkış amacı yukarıda bahsedilen dergilerden farklı değildir. Dergi, isminden de anlaşılacağı gibi öncelikle bir kültür ve edebiyat dergisidir. Bununla birlikte İslami hassasiyetle, Batıcılığa karşı yerliliği savunmaktadır. Pakdil, bu dergiyi çıkarmalarının sebebinin ülkü olarak Batıcılığı seçmemeleri, yalnızca yerli düşünceye ve bunun tüm değer yargılarına bağlı olduklarını belirtmek olduğunu³² ifade etmektedir. Batı'ya öykünmenin genel bir tutum olduğu, İslami hassasiyetlerin göz ardı edildiği, gelenekle tüm bağların koparılacak istendiği bu dönemde Pakdil de kendinden önceki ve kendi dönemindeki İslami hassasiyetleri gözeten edebiyatçılar gibi, bir karşı atılım olarak dergi çıkarmaya karar vermiştir. Çünkü dergiler ideolojinin, inançların aktarılmasında etkin rol oynamaktadırlar.

Edebiyat dergisi, Nuri Pakdil ile birlikte önemli isimlerin de bulunduğu bir dergidir. Rasim Özdenören, Erdem Bayazıt, Mehmet Akif İnan, Cahit Zarifoğlu, Alaaddin Özdenören gibi isimler bu dergide yazmışlardır. Bunun yanı sıra genç edebiyatçılar da bu dergide görülmektedir; Turan Koç, Arif Ay, Hüseyin Çu, İbrahim Demirci, Ali Göçer, Cahit Yeşilyurt, Ali Ulvi Temel, Ali Karaçalı, İlhami Çiçek, Ömer Erinç, Süleyman Şahra, Mevlüt Ceylan bu isimler arasındadır.³³ Bu genç yazar ve şairler için Edebiyat dergisi bir okul işlevi görmüştür. Pakdil, genç kalemleri destekleyip onları yazmaya teşvik etmiştir. Bu genç isimlerden Arif Ay dergiyi şöyle yorumlamaktadır:

“Edebiyat, salt şairlerimizin, öykülerimizin, yazılarımızın yayınlandığı bir dergi değil, bilincimizin törpülediği, eğitildiğimiz, kalp atışlarımızı duyduğumuz bir okuldu aynı zamanda.”³⁴

Pakdil'in hayatı ele alındığında Edebiyat dergisinin onun için ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Ondaki bu bağlılık, bu hassasiyet dergide yazan gençlere de sirayet etmiştir. Genç kalemler de Edebiyat dergisine Pakdil gibi sahip çıkmışlardır. İhsan Deniz bu aidiyete dikkat çeker;

³² Nuri Pakdil, **Biat 1**, 2.Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, Şubat 2014, s. 97.

³³ Sadıkoğlu, **a.g.t.**, s. 21.

³⁴ Arif Ay, “Hüznün Mesnevisi” **Göğekin-İlhami Çiçek'in Anısına**, 1991, e-kitap, s.145, (Çevrimiçi) <http://www.zarifce.com/blog/icicek-gogekin.pdf> .

“Edebiyat’ta yer alan imzalar, özellikle son dönemde, olağanüstü bir aidiyet hissiyle bağlıydılar dergiye. Çalışmalarını, başka herhangi bir dergiye göndermeleri söz konusu olamazdı, bunun ihtiyacını hissetmediklerini zannediyorum. Zira, **Edebiyat dergisi**, kendi inşâ ettikleri, kendilerini ‘kendi’ olarak algıladıkları bir ‘ev’ konumundaydı onlar için. İşte bu husus, artık günümüzde unutulmuş edebî hassasiyetlerdendi..”³⁵

Tüm bu alâkanın, bağlılığın temelindeki isim kuşkusuz Pakdil’dir. Çünkü o ince ince işler Edebiyat dergisini. Her harfin, her satırın dizilişine ayrı ayrı ihtimam gösterir. Bu incelik, bu titizlik o kadar bellidir ki Pakdil’in tesiri tüm dergide kendini belli eder. Edebiyat dergisini bu yönüyle Diriliş ve Büyükdoğu dergileriyle ilişkilendiren Rasim Özdenören, derginin kolektif bir yapıda gibi görünse de Nuri Pakdil’in inisiyatifine bağlı bulunduğunu belirtir.³⁶

Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil ve onların dergiciliği üzerinden açıklanan İslami çizgideki sanatçıların oluşturduğu edebiyat, bu yazarların gayretleriyle birlikte sonraki nesilleri de etkilemiş ve bu alanın ilerlemesini, gelişmesini sağlamıştır. İslami hassasiyetin ortak nokta olduğu silsilede yukarıda açıklanan dergilerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu dört yazar kendi üslubu ölçüsünde bir çizgi oluşturmuş, gençlere bu üslup ile örnek olmuştur. Bizim çalışmamızda konu itibarıyla üzerinde durulacak isim Nuri Pakdil’dir.

Pakdil, yukarıda da belirtildiği gibi, gençleri en çok duruşuyla, çizgisiyle etkilemiştir. “Klas Duruş” olarak adlandırılan bu duruş Batı’ya, sömürüye, statükoya karşı dik durmayı amaçlayan, Müslümanlıktan ve adaletten, emeğe saygıdan taviz vermemeyi kendine ilke edinmiş bir duruştur. Pakdil bu duruşu hem eserlerinde hem de hayatında korumuştur. Benimsediği ilkelerin karşısında olan, onlara ters düşen

³⁵ İhsan Deniz, “Edebiyat Dergiciliği Açısından ‘Edebiyat’ ”, **Hece Dergisi**, (Nuri Pakdil Özel Sayısı), Sayı:85, Yıl:8, Ankara, Ocak 2004, s. 440.

³⁶ Özdenören, **a.g.m.**, s. 227-235.

her bir duruma karşı protest bir tavır takınmıştır. Bu yönü ile edebiyat ve fikir dünyasında ayrı, özel bir yeri olmuştur Pakdil'in. Çünkü o bir edebiyatçı olarak en fazla protest tavrıyla dikkat çekmiştir.

Pakdil'in protest tavrının ele alınmasından önce protest tavır kavramını açıklamak gerekir.

Protest tavrı; Türkçe'de aktif olarak kullanılan bir kavram olmasına rağmen bu kavram hakkında sözlüklerde, kitaplarda yeterli açıklama bulunmamaktadır. Bu sebeple öncelikle tek tek kelimelerin üzerinde durmak gerekir. "Protest" kavramı "protesto"dan türetilmiştir. Sözlük anlamına göre protesto; **1.** bir davranışı, bir uygulamayı, bir düşünceyi vb. haksız, gereksiz, yersiz, yolsuz bularak karşı çıkarak bunu her türlü yoldan belirtme. **2.** bu karşı çıkışı bildiren yazılı açıklama. **3.** huk. değerli evrak niteliğindeki borç senedinin ödenmemesi, bir sözleşmeye uyulmaması gibi durumlarda, özel bir biçime bağlı ve belli hukuksal sonuçlar doğuran bildirim.³⁷ Protesto etmek bir fiil iken protest, bu fiili uygulayan anlamına gelmektedir; haksız, gereksiz, yanlış bulunduğu bir duruma karşı çıkandır, bu fiilin sıfatıdır. Örnek vermek gerekirse bir siyasi grubun fikirlerini, politikalarını beğenmeyip karşı çıkmak protesto; bu karşı çıkışı yapan kişiler ise protesttir. Ancak buradaki karşı çıkışı da biraz açmak gerekir; protesto anlam açısından eleştiriye çok yakın gibi gözükmele birlikte eleştiriden çok daha sivri ve serttir.

Protestonun büyük bir "reddiye sloganı" olduğunu belirten Erhan Ersoy genel olarak muhalefetin yetersizliği sonucunda protestonun ortaya çıktığını belirtmektedir.³⁸

Protest tavrı; tüm bu tanımlardan daha geniş, daha genel bir tutumu ele almaktadır. Bu genel tutum; protesto ile protest tavrı arasındaki farkı da açıklamaktadır: Protesto bir defaya mahsus bir tepki olabilir ancak protest tavrı uzun süre devam eden bir tavidir; dahası kişinin kendisiyle, karakteriyle özdeşleşen bir duruştur. Bu nedenle protest tavrı sıkça karşılaşılan bir durum değildir.

³⁷ Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, 7. Baskı, İstanbul, Can Yayınları, Nisan 2008, s. 1437.

³⁸ Erhan Ersoy, **Üniversite Gençliğinin Siyasi Yönelimleri ve Protesto Hareketleri**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Uzmanlığı Tezi, Malatya 1988, s. 116.

Genellikle ideolojiyle alakalı olan bu kavram; siyasette çok sık kullanılmaktadır. Yönetim biçimine, ideolojiye, inançlara, inançsızlığa vb. karşı bu tutum gösterilmektedir. Tüm bu konularla oldukça yakından alakalı olan sanatta ve onun bir dalı olan edebiyatta da bu kavram oldukça önemlidir. Protest tavrı çok uzun zamandan beri var olan bir tepki biçimidir. Hatta bunun temelini Allah'a karşı gelip Hz. Adem'e secde etmeyen İblis'e dayandırabiliriz. Bu ilk protest tavrı, ilk başkaldırıdır.³⁹

Protest tavrı, bir durumun sebebi değil sonucudur. Daha önceden mevcut olan bir duruma, bir fikre -bu genellikle güçlü olan taraftır- karşı çıkmaktır. Yani karşı olmaktır. Bu yüzden protest tavrı için bir reaksiyondur denilebilir.

Protest tavrının toplumu etkileyen hemen her alanla, her disiplinle yakından ilişkisi vardır. Bu disiplinlerden biri de sanattır. Sanat protest tavrının hiç şüphesiz en yakın alakalı olduğu alanlardan biridir. Sanat bireysel ve toplumsal duyguların, duyarlılıkların yansıtıldığı bir alandır. Bu yönüyle gerek iktidarın gerekse muhalefetin en önemli araçlarından biridir.

Muhalefet, ise sözlüğe göre; 1. Uymama, başka türlü olma. 2. Karşı olma, karşı çıkma, aksini savunma. 3. İktidârın tâkip ettiği politikaya karşı olan, iktidarla aynı görüşleri paylaşmayan ve bunu teşkîlâtlı şekilde ortaya koyan siyasî topluluk.⁴⁰ manalarına gelmektedir. Bu kelimeyi muhalefet etmek biçiminde fiil yapabiliriz. Muhalefet kelimesinden türetilmiş muhalif ise; uygun olmayan, uymayan şey, aykırı anlamına geldiği gibi karşı çıkan, karşı koyan (kimse) anlamına da gelir.⁴¹

Muhalefet kavramı genel olarak siyaset ile ilişkili olarak kullanılır. Bu bağlamda ele aldığımızda muhalefetin, her toplumda görülmesinin mümkün olduğunu belirten Gürbüz Özdemir, yönetilenlerin iktidara taraf olanlar ve iktidara karşı (muhalefet) olanlar biçiminde ayrıldığını belirterek bu ayrıma kaynaklık edecek biçimde toplumlarda, sınıfsal, kültürel, partisel, dinsel, mezhepsel, etnik, dilsel ve bunların

³⁹Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Kur'an VIII. 10-14.

⁴⁰ İlhan Ayverdi, "Muhalefet", **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Cilt 2, Kubbealtı Yayınları, Kasım 2005, s. 2116.

⁴¹ İlhan Ayverdi, "Muhalik", **a.g.e.**, s. 2117.

bütününden çıkan ekonomik, siyasal kültürel, toplumsal vb. birçok farklılıkların bulunduğunu belirtmektedir.⁴²

Protest ve muhalefet kavramı birbirleriyle karıştırılıp birbirinin yerine sıklıkla kullanılmaktadır. Aralarında mana olarak ciddi bir fark olmaması bu durumun sebebidir. Ancak -her ne kadar sözlük tanımlarından bu manayı çıkarmak güç olsa da- iki kavram arasında pratikte farklar vardır. Protesto etmek ve muhalefet etmek arasındaki farklara bakmak gerekirse; muhalefet etmek de protesto etmek de karşı olunan bir duruma, fikre, kimseye vd. bu karşıtlığı göstermek, belirtmektir. Ancak teorideki benzerliğe rağmen pratikte iki karşı duruş arasında şu fark ortaya çıkar; protesto etmek, karşı olunan şeyi tam anlamıyla reddedip yerine herhangi bir alternatif sunmamaktır. Hiçbir şekilde karşı olunan fikre, duruma karşı yumuşaklık göstermeyip reddetmektir. Oysa muhalefet etmek bu denli yıkıcı ve toptan reddedici bir fiil değildir. Benimsenmeyen, karşı olunan durumun düzeltilmesi, değiştirilmesi için alternatifler sunar, bu yönüyle yıkıcı değil yapıcıdır.

Muhalif duruş ve protest tavrı arasındaki ilişki de yukarıdaki fiiller arasındaki ilişki ile paraleldir. Muhalif duruş; karşısında olunan, benimsenmeyen olaylar ve durumlar için gösterilen olumsuz tutumdur oysa protest duruş tam anlamıyla reddetme esasına dayanmaktadır.

Buradaki ayrım önemlidir çünkü muhalif kimlik yıkıcı olmak durumunda değilken, protest olmanın temelinde reddetme yani yıkıcılık vardır.

Protestonun, protest tavrının ilgili olduğu alanlardan olan sanat ile ilişkisi, üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Protest tavrı sanatın içinde ayrı bir yer edinir kendine ve bununla birlikte yeni bir sanat alanı ortaya çıkar. Protest sanat denilen alan; modern sanatla ortaya çıkmıştır. Lütfiye Bozdağ, protest sanat kavramının; sanatın alışılmış kültürel kodlarını hakim kılmaya çalışan muhafazakarlığı kıran, eleştiren, açık kamusal

⁴² Gürbüz Özdemir, **Tanzimat Döneminde İslamcıların Muhalefeti**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Mayıs 2000, Sakarya, s. 6.

alanlarda kolektif bir söylem ile sanatın piyasalaşmasına tepki gösteren, karşı çıkan bir duruş sergileyerek etik bir sorumluluk yüklediğini belirtmektedir.⁴³

Modern sanattan önceki dönemlerde de protest tavrı sanatla iç içedir ancak bu tavrın özel bir disiplin olarak ele alınmaya başlandığı dönem birinci ve ikinci dünya savaşları sonrası dönemlerdir.

Bu dönemlerden itibaren sanatın birçok başlığında –tabii ki konumuz olan edebiyat da dahil- protest söylemli topluluklar, fikirler ortaya çıkmıştır. Bundan önceki dönemlerde bireysel olan bu tavrı artık topluluklar halinde, genel bir tavrı olarak daha da yaygınlaşmıştır. Bunun birçok kültürel, siyasi sebebi vardır. Önceki dönemlerdeki devletlerin, yönetimlerin protest tavrı için daha sert yaptırımlar uygulaması, bu tavrı besleyecek fikir akımlarının o dönemlerde henüz ortaya çıkmış olmaması, yaşanan savaşların, krizlerin günümüzde çok daha ciddi ve büyük olması, sanayileşme ile birlikte kapitalist sistemin güçlenmesi vb. birçok sebep protest tavrın ve onu temeline koyan akımların, fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Lütfiye Bozdağ, bu gelişmeler ile sanatçıların kendilerini bir kültür endüstrinin içinde gördüklerini belirterek buna tepki olarak ortaya çıkan akımları kronolojik olarak şöyle açıklamaktadır:

“Bu duruma tepki gösteren avangardı sanatçılar, sanat kurumlarını reddederek öka’a yönelirler. Okak, hayat ile sanatın keşifini yerdir. Açık kamu’al alanda, Okakta sanatçılar, hayatı ve İya’eti sanat üzerinden okurlar. Endüstriyel tüketim toplumunu ör’ulamaya ba’larlar, kültür endüstri’ine çomak Okarak Alman Romantiklerinin izlerinden İderler. Dadai’iler, Fluxu’ ve İtüa’yonu’ Enterna’yonal hareket, 1968’de Pari’de özgürleşme taleplerini dile getirir. Kapitalist modern kent hayatının dayattı’ı her İeye kar’ı bir tavrı ortaya koyarlar. Onlara Öre sanat yapmak, bizatihi İya’et yapmaktır.”⁴⁴

Protest sanat sonraki yıllarda yeni gruplarla, güçlenerek devam etmiştir. Özellikle postmodern dönemde protest tavrı, sanatta oldukça önemli bir yer edinmiştir kendine. Gerek sinemada, gerek resimde gerekse müzikte ve diğer sanat

⁴³ Lütfiye Bozdağ, “Alternatif Bir Kamusal Alan Eylemi Olarak Protest Sanat”, **Eğitim, Bilim, Toplum** (Hakemli Dergi), Cilt:12, Sayı:45, Kış 2014, s. 8-35.

⁴⁴ Lütfiye Bozdağ, “Çağdaş Sanat ve Siyaset Dönüşümüne Yeniden Bakmak, Politikanın Estetize Hali” **Eğitim, Bilim, Toplum** (Hakemli Dergi), Cilt:13, Sayı:52, Güz 2015, s. 94-127.

dallarında örneklerinin sıklıkla görülmesi mümkündür. Ancak bu konuyu çok geniş bir başlık olması ve edebiyatla birebir ilişkisi olmaması sebebiyle uzun uzun açıklamaktansa protest edebiyata yönelmek daha doğru olacaktır.

Protest edebiyat da protest sanat gibi modern dönemde ortaya çıkan bir alandır. Önceki dönemlerde de protest üsluba sahip yazar ve şairler sıkça görülse de - edebiyatımızda klasik dönemden birçok halk edebiyatçısını örnek verebiliriz- Yeni Türk edebiyatı ile birlikte yaygınlık göstermiştir. Bunun sebebi, protest sanat için sıralanan sebeplerin (savaşlar, ideolojilerin değişmesi, düşünce özgürlüğü vb.) edebiyat için de geçerli olmasındandır. Geleneksel olandan çok daha farklı bir yerde olan modern toplumların rölativizm ve ilerlemeci anlayışa yöneldiğini belirten Fatih Andı'ya göre;

“Modern dünya örüntülerinin artını dayadı bu iki yaklaşım tarzı, geleneksel toplumların üretilen sanat kriterlerini de deşirtirimi, tartıılır kılmıtır. Bunun neticeinde meelâ anatta aykırının, kötülüün, çirkinin bir deer olarak öne çıkarıldı örnekler örmemiz mümkün olmaya başlamıştır.”⁴⁵

Protest edebiyatın edebiyatımızda ortaya çıkmasında dünyadaki sosyal, siyasi sebeplerin yanı sıra özel olarak Türkiye'deki sebepler de etkilidir. Bu sebeplerin başında siyaset gelir; imparatorluktan cumhuriyet yönetimine geçen Türkiye'de birçok alanda radikal değişiklikler yapılmıştır. Ancak yapılan değişikliklerin süreç içinde yavaş yavaş değil de bir anda olması, gerek halkın gerekse halkı temsil eden edebiyatçıların eleştirilerine, tepkilerine neden olmuştur.

Tanpınar, Modern Türk edebiyatının bir medeniyet kriziyle başladığını⁴⁶ ifade eder. Bu kriz toplumun hemen her kesiminde -farklı yoğunluklarda da olsa- hissedilmiştir ve hissedilmeye devam etmektedir. İşte tüm bu etkilerin sonucunda

⁴⁵ Prof. Dr. M.Fatih Andı, "Sanat, Ahlâk Ve Eğitim İlişkinine Dair.", 2009, s.376-379. (Çevrimiçi) http://eprints.ibu.edu.ba/420/1/ISSD2009-Education-2_p376-p379.pdf .

⁴⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Haz. Zeynep Kerman, 2. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, Eylül 1977, s. 102.

protest edebiyat diyeceğimiz alan edebiyatımızda da varlığını göstermeye başlamıştır.

Protest edebiyat, bir disiplin olarak edebiyatımızda yoğun bir şekilde faaliyet göstermese de şair ve yazarların bireysel olarak protest tavrı benimsedikleri ve eserlerine yansıttıkları görülmektedir. Bunu yaparken de kullandıkları protest dil, protest söylem ile dikkat çekmektedirler. Ertan Örgen, protest dilin edebî çerçeve içinde itiraz eden ve sert imajlara yaslanan, kendisini konumlandırırken modernlik ve sonrasındaki bağımsızlığa yakın duran, çok alternatif üretmeyen bir dil olduğunu belirtir.⁴⁷

Giriş bölümünde Nuri Pakdil'in de aralarında bulunduğu İslami çizgideki şairlerin genç nesilleri etkileme araçları olan dergicilik faaliyetlerinden bahsedip Pakdil'in bu faaliyetlerinde öne çıkan bir özelliği olan "Protest Tavrı" hakkında bilgilendirme yaparak bu kavramı açıkladıktan sonra; birinci bölümde edebiyatımızda protest tavrın ne yoğunlukta kullanıldığı, kimler tarafından benimsendiği kronolojik olarak ele alınacaktır. Ancak bu konu çok geniş bir alanı kapsadığı için belli isimler ile örneklendirmek daha doğru olacaktır. Bu isimler; Tevfik Fikret, Abdülhak Hamid Tarhan, Nazım Hikmet, Orhan Veli Kanık, Ece Ayhan, İlhan Berk. Bu isimlerin yanı sıra İslami hassasiyetli yazarlar -Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç- ve onların protest ile ilişkileri de incelenecektir.

İkinci bölümde; Nuri Pakdil'in eserleri protest tavrı bağlamında ele alıp bunları başlıklar ile sınıflandırılacak ve bu sınıflandırma ile hangi alanda ne derece yoğun bir tavrı olduğu açıklanacaktır.

⁴⁷ Ertan Örgen, "Protest Dil", **Türk Dili Dergisi (Dilin Perdeleri Özel Sayısı)**, Sayı:767-768, TDK Yayınları, Kasım-Aralık 2015, s. 256-260.

Üçüncü bölümde; Nuri Pakdil'in protest tavrının dünü ve bugünü kıyaslanarak bu tavrın hâlâ devam edip etmediğine, değişimler olup olmadığına bakılıp varsa bu değişimler, tavizler incelenecektir.

Sonuç bölümünde ise; tüm bu inceleme ve açıklamaların sonucunda Nuri Pakdil'deki "Protest Tavrı" konusundaki yorumlamalarla onun tavrının protest olup olmadığı ele alınarak tez sonuçlandırılacaktır.

1. BÖLÜM: TÜRK EDEBİYATINDA PROTEST TAVIR

1.2. TÜRK EDEBİYATI'NDA PROTEST TAVIR

Edebiyatımızda protest söylemin giderek çoğaldığı görülmektedir. Bunda son dönem akımlarının (Marksizm, pozitivizm, anarşizm, nihilizm) etkisi oldukça fazladır. Yine bununla birlikte yeraltı edebiyatı gibi edebi yönelişler de protest tavrın artmasına sebep olmaktadır. En nihayetinde küreselleşmenin sonucu olan bu gelişmeler ile her türlü kuralın, gücün karşısında durmak; protest olmak her alanda olduğu gibi edebiyatta da oldukça benimsenmiştir.

Ancak protest tavrı bu akımlarla sınırlandırılmaz. Protest tavrı karşı çıkmaktır, başkaldırıdır. Bu başkaldırının neye veya kime olduğu ise çok geniş bir alandır. Dünyada ve Türkiye’de genel olarak protest tavrı benimseyenlerin benzer ideolojideki, benzer fikir anlayışındaki kimseler olduğu görülse de bunun genel geçer bir durum olmadığı, istisnaların da olduğu bilinmektedir. Bu konuyu ülkemiz üzerinden açıklamak gerekirse; Türkiye’de protest tavrı, sanatta veya diğer alanlarda, genellikle geleneksel olana karşıt düşüncelere, manevi değerlerin karşısında olanlara ait gibi gözükmektedir. Bununla birlikte iktidara, hakim güce karşı olmak en sık görülen tavidir. Bu durum edebiyat özelinde de aynıdır.

Özellikle son dönemde ortaya çıkan yönelimlerden biri olan Yeraltı edebiyatına protest tavrı hakimdir. Bu ikisi arasındaki ilişkinin sebebini merkez dışı diye tabir edilen yeraltı edebiyatının protest bir tarzının olmasına, ikisinin de karşı çıkışı yöntem olarak seçmesine bağlayan Ertan Örgen’e göre bilimkurgu, fantastik, polisiye gibi türler de protest dilin hakim olduğu diğer türlerdir. Çünkü bu türler merkez diye bilinen edebiyata uzaktır.⁴⁸

Edebiyatın merkezi dönemlere, ideolojilere göre farklılık göstermektedir. Bu durumun sonucunda da her merkezin protesti olan edebiyat ayrı bir düşünce grubunu, ideolojiyi yansıtmaktadır. Örneğin; milli edebiyatın güçlü olduğu bir dönem ile, sol edebiyatın güçlü olduğu dönemin protest ürünleri aynı olmayacaktır.

⁴⁸ a.m., s. 255.

Edebiyatımızda protest tavrın kimler tarafından benimsendiğinin, ne şekilde ele alındığının, kronolojik olarak belli isimler üzerinden örneklendirilerek açıklanması gerekir.

Modern edebiyatın başlangıç dönemi olan Tanzimat edebiyatında protest olarak ele alabileceğimiz isim kuşkusuz ki Namık Kemal olmalıdır. Ancak onu tam anlamıyla protest olarak ele almak çok doğru değildir. Bu sebeple Namık Kemal’de Ertan Örgel’in ifadesiyle protest yönelişler olduğu görülmekle birlikte protest tavrı için bu yönelişlerin yetersiz olduğunu belirtebiliriz.⁴⁹

1. 2. 1. Abdülhak Hamid Tarhan

Abdülhak Hamid, Yeni Türk edebiyatının ilk dönem şairlerindedir. Tanzimat döneminde başlayan yenileşme faaliyetlerine Hamid de katılmıştır. Hatta bu yenilikleri eserlerinde ustalıkla kullanan ilk kişi Hamid olmuştur. Aynı zamanda eskiye ait unsurları da tam olarak reddetmeyen Hamid’in karışık ve biraz da dağınık bir üslubu vardır. Kendisi de bu durumun farkındadır ve bunu “Benim bir üslûbüm yoktur, esâlibim vardır.” cümlesiyle açıklar.⁵⁰

Abdülhak Hamid’in önemli bir özelliği de çok fazla eleştiriye maruz kalmış olmasıdır. Gerek döneminde gerekse sonraki dönemlerde oldukça eleştirilmiştir. Üslubunun dağınıklığının yanı sıra onun en çok eleştirildiği noktalardan biri de eskiyi bilememesidir. Bunun yanı sıra ölüm temasını çok fazla işlemesi de eleştirildiği bir başka konudur.⁵¹ Hamid’i eleştirenlerin başında Recaizade Mahmud Ekrem gelmektedir. Ders kitabı olan ‘Talim-i Edebiyat’ında Hamid’e büyük bir yer ayırmış; buradaki yazılarıyla onu eleştirmiştir. Bu durum Hamid hakkındaki eleştirilerin artmasına sebep olmuştur. Aslında bu eleştiriler Hamid üzerinden yeni edebiyatadır ancak bu fikir doğrudan dile getirilemediği için; Hamid’e

⁴⁹ a.g.m., s. 257.

⁵⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Haz. Abdullah Uçman, 2.Baskı, İstanbul, YKY, Ekim 2007, s. 459.

⁵¹ İnci Enginün, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, 2.Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, Ekim 1991, s.50.

yansıtılmıştır.⁵² Bütün bu eleştirilerden bunalan Hamid, cevap olarak birkaç yazı ile birlikte “Nâkâfi” şiirini yazmıştır. Kendisini eleştirenlere, eski şiire sert bir tepki olan bu şiirde kendisine yapılanlara cevap verirken aynı zamanda protest bir tavır takınmaktadır. Şiirin birinci bölümünden itibaren tekrarladığı “nakafi” kelimesiyle eski şiirin yetersizliğini vurgulamaktadır. Şiirin protest dilini beşinci bölümü örnek olarak alarak inceleyelim;

“... ”

Evet,tarz-ı kâdîm-i şi’ri bozduk,herc ü merc ettik,

Nedir şi’r-i hakiki safha-i irfana derc ettik.

Bu yolda nakd-i vakti cem’-i kuvvet birle harc ettik,

Bize gelmişti zira meslek-i ecdâd , nâ-kâfi.

...”⁵³

Bu mısralardan da anlaşılacağı üzere eski şiiri bozduğu yönündeki eleştirilere cevap verirken aynı zamanda eskinin artık derdini anlatmadaki yetersizliğini eleştirerek karşı saldırıya geçmektedir. Şiirin geneline hâkim olan sert üslubun, saldırının sebebi; eşinin ölümü üzerine yazdığı “Makber” şiirinin fazla romantik görülerek sert bir biçimde eleştirilmesidir. Bu şiirle tüm bu eleştirilere cevap veren Hamid’in şiiriyle ilgili Bingöl Ulaş’ın şu yorumu durumu oldukça açıklayıcıdır:

“(…)Hayatı ile sanatı aynı paralelde yürüyen Hamit, ölümün soğuk gerçekliğine gösterdiği romantik tepkiyi “Makber” eserinde dile getirir. “Makber”in oluşturduğu bu hisse açıklık getirmek için yazdığı “Nâkâfi” şiirinin arka yapısını, büyük ölçüde “Şair-i Azam”ın dış

⁵² (Bu eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Kazım Yetiş, **Dönemler, Problemler, Şahsiyetler Aynasında Türk Edebiyatı 1**, 1. Baskı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012, s. 340-362.)

⁵³ İnci Enginün, Zeynep Kerman, **Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 1: Şiir**, 1.baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, Nisan 2011, s.171

dünyaya karşı genel tutumu ve poetik eğilimleri oluşturur. “Nâkâfi” manzumesinden anlaşılacağı üzere Hamit, gelenek ve geleneği savunanlarla çatışma halindedir.(...)”⁵⁴

Abdülhak Hamid, genel olarak protest sayılabilecek bir şair olmamakla birlikte, hakkında yapılan eleştirilere cevap niyetindeki bu şiiri ve bu doğrultudaki eserleriyle; eskiye karşı protest bir söylemi tercih ettiği görülmektedir. Ancak yalnızca bu söylemleri onun protest bir tavrı benimsediğini göstermeye yetmemektedir.

1. 2. 2. Tefik Fikret

Servet-i Fünun akımının temsilcilerinden Tefik Fikret edebiyatımızın önemli isimlerinden biridir. Onun fikirleri ve eleştirileri; bu fikirleri/eleştirileri ele aldığı eserleri oldukça ses getirmiştir. Konumuzla da birebir alakalı olan bu yönüyle Tefik Fikret gerek döneminde gerek sonraki dönemlerde birçok tartışmanın gündemine oturmuştur. Fikret’in çok tartışılan fikirleri, eleştirileri özellikle “Sis” ve “Tarih-i Kadim” adlı şiirlerinde görülmektedir. Fikret’in şiirlerine geçmeden önce şahsiyeti hakkında Ali İhsan Kolcu’nun şu sözleri ondaki protest tavrı anlayabilmek açısından birtakım ipuçları verecektir:

“Tefik Fikret dünya edebiyatında birçok örneğine rastlanan mizacının mağlubu sanatçılardandır. Dış dünyayı ve olayları kendi penceresinden görüp değerlendirme ve ona göre bir tavır takınma şairin yaşama düsturunu tayin eder. Bu yüzden devrin olayları içinde çok keskin ve katı davranışların sahibi olabilmiştir. Kendi çalışma ve iş ahlâkına uymadığı için devlet dairelerinden istifaları, kırgınlık ve alınçlıkları, arkadaşları ile geçimsizlikleri sadece

⁵⁴ Bingöl Ulaş, “Abdülhak Hamit Tarhan’ın “Nâkâfi” Adlı Şiirinin Ontolojik Tahlili”, **Turkish Studies** (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic) Sayı 8/13, Sonbahar 2013, s. 543-558.

dış dünyayla olan uyumsuzluğunu değil, sanatkâr ruhundaki çatışmaları da gösteren delillerdir.”⁵⁵

Burada bahsedilen tüm eylemler protest bir kimsenin özellikleriyle paraleldir. Fikret’in şiirleri üzerinden bu tavrı daha iyi anlaşılabilir.

“...
Lâkin sana lâyıık bu derin sütün-i muzlim,
Lâyık bu tesettür sana, ey sahn-ı mazâlim
...
Örtün, evet, ey hâile... Örtün, evet, ey şehri;
Örtün, ve müebbed uyu ey fâcîre-i dehr!..
...”⁵⁶

Görünüşte İstanbul için yazılan bu şiirin asıl muhatabı yönetimdir. Dönemin istibdad yönetiminden rahatlız olan ancak bunu açık bir şekilde dile getiremeyen Fikret ütü kapalı bir şekilde bir karşı duruş öteriyor. Tefvik Fikret’in, “ıı”te anür ve itıbdatı “Ey eyf ü kalem, ey iki mahkûm-ı siyâsî,” mısralarıyla dile getirdiğini belirten Mahfuz Zariç, kalemin azeteci, yazar, air, bürokrat ve memurlar sınıfı; “seyf”in i e akerler olduğunu açıklayarak bu dizeyle bağı altındaki iki zümrenin de birer iyaı mahkûma benzetildiğini ifade eder.⁵⁷

Modern edebiyatın ilk itiraz ve ilenç dolu dizelerinin Fikret’te olduğunu belirten Ertan Örgen ise, muhalif bir tavrın, çok sert sözlerle dile getirildiği bu şiir için

“(...)bütün bir şehir ve tarih ilişkisine isyanla ve hatta nefretle bakarken, Fikret bunu, bireyi önceleyerek “fikri hür vicdanı hür” tarafıyla tanımlar. Burada toplumdaki kaçış, yabancılaşma eğiliminin belirişini görmek mümkündür.”⁵⁸

yorumunda bulunur.

⁵⁵ Ali İhsan Kolcu, **Servet-i Fünûn Edebiyatı**, 1.Baskı, Ankara, Salkımsöğüt Yayınları, 2005, s. 22.

⁵⁶ Tefvik Fikret, “Sis”, **Rubâb-ı Şikeste-Halûk’un Defteri ve Tefvik Fikret’in Diğer Eserleri**, Haz. Fahri Uzun, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevleri,1967, s. 2,3,4,5.

⁵⁷ Mahfuz Zariç, “Recaizade Mahmut Ekrem’in Nefrin ve Tefvik Fikret’in ııAdlı iirleri Üzerine Karılaırılmal Bir İnceleme”, **Ankara Üniveriteü Coıyal Bilimler Enititüü Deriıı**, Sayı:1, Yıl: 3, Ankara, s. 44.

⁵⁸ Örgen, **a.g.m.**, s. 257.

Üstü kapalı bir üslup tercih etmesine, muhatabını mefhum bırakmasına rağmen Fikret'in şiirindeki protest söylem kendini açıkça belli etmektedir. Fikret'in diğer şiiri "Tarih-i Kadim"den de kısaca örnek vermek gerekirse;

“...
Hep felâket, elem yığintıları!
Ne zaman geçse bir kefîbe.i şân,
dâima rehğüzâra hûn efşân
bir bulut sâye bâr olur; mutlak
...”⁵⁹

Uzun bir şiir olan Tarih-i Kadim'in bu dizeleri şiirin tamamında ne anlatıldığıının anlaşılmasına imkan vermektedir. Milletlerin övüldüğü, başarılarla dolu tarihini, Fikret kanlı ve vahşice görmektedir. Sadece tarih değil, inançların da olumsuzlandığı şiirde özelde Türk tarihi eleştirilmektedir. Tevfik Fikret bu şiirde, Sis'ten daha belirgin bir üslup ile protest tavrını ortaya koymuştur.

Ömer Solak'a göre Fikret'in bu şiirde Türk tarihine karşı en basit ifadeyle “menfi” bir bakışı vardır. Osmanlı imparatorluğunu kan akıtan bir imparatorluğa benzeterek Osmanlı'ya ve geçmiş devirlerin cihangir padişahlarına saldırır.⁶⁰ “Tarih”i yalanlar söyleyen masal dedesine benzetir, bununla yetinmez iskeleti kalmış bir heykele benzetir; ona göre tarih biraz filozof biraz sırtlan biraz da hortlaktır. Bununla birlikte şehitlik kavramını da eleştirerek “Tanrı'nın kanla beslenen bir güç” olduğunu belirtir.⁶¹ Tüm bu kavramların karşısında olan Fikret gerek siyasi iktidarın, gerek dini iktidarın kural ve ilkelerine karşı çıkarak protest tavrın döneminde hiç görülmemiş örneğini vermiştir. Bu iki şiir Fikret'teki protest tavrı göstermek için yeterlidir. Tüm eserlerinde protest tavrı olup olmaması tartışılabilir ancak bu örneklerden de anlaşıldığı gibi Fikret protest söylemi tercih etmiş, bu tavrı eserlerine yansıtmış bir şairdir.

⁵⁹ Fikret, **a.g.e.**, s. 18-19.

⁶⁰ Ömer Solak, “Tarih-i Kadim ve Süleymaniye Kürsüsünde Şiirleri Üzerine Bir Mukayese”, **Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9, Nisan 2005, s. 120-136.

⁶¹ Kolcu, **a.g.e.**, s. 88.

1. 2. 3. Nazım Hikmet

Buraya kadar ele alınan isimlerde az veya fazla olarak protest tavrı, protest söylem görülmüştür. Nazım Hikmet'e gelindiğinde bu tavrı son derece belirginleşir. Nazım Hikmet'in gerek hayatı gerek edebi ürünleri oldukça protesttir. Onun bu tavrı, bağlı olduğu ideolojinin bir getirisidir.

Nazım Hikmet komünist bir şairdir. Bu görüşün birçok ülke gibi Türkiye'de de hoş karşılanmadığı dönemlerde açıkça 'Komünizm'i savunması onun protest tavrının göstergesidir. Benimsediği ideoloji sebebiyle birçok olumsuz durumla karşılaşan (hapse girmeler, yargı süreçleri ve sonunda vatandaşlıktan çıkarılması gibi) Nazım Hikmet tüm dayatmalara rağmen fikirlerinden vazgeçmeyerek onu savunmak için her yolu denemiştir. Bunu bazen yazılarıyla, bazen şiirleriyle, bazen resmi kurumlara gönderdiği sayısız dilekçeleriyle ve hatta daha da ileri giderek açlık greviyle⁶² ortaya koymuştur. Şiirlerinde çok sert ifadelerle başkaldırının örneklerini veren Nazım Hikmet bu eserlerinde, içeriğin yanı sıra şekil açısından da oldukça protesttir. Geleneksel şiir özelliklerini, üslubu yok saymış ve bunun yerine sade, sanatsız bir şiir dili tercih etmiştir. Ahmet Kabaklı; Abdülhak Hâmid'den sonra, Türk şiirinde en aşırı biçim, hareket, muhteva yenilikçisinin Nazım Hikmet olduğunu belirtir.⁶³ Burada bahsedilen aşırılık kuralları, yerleşik düzeni yok sayan; mevcut düzenin tam karşısında olmaktır. Nazım Hikmet bunu hem ideolojik hayatında hem de edebî hayatında kendisine düstur edinmiştir. Sahip olduğu ideolojinin bir gereği olarak mevcut düzenin değiştirilmesini, yıkılmasını istemekte ve bu sistemin her anlamda karşısında durmaktadır.

Nazım Hikmet'in protest tavrını "Dünyanın En Tuhaf Mahluku" şiiri ile örneklendirelim:

“..."

Ve bu dünyada, bu zulüm

senin sayende.

⁶² Memet Fuat, **A'dan Z'ye Nâzım Hikmet**, 1.Baskı, İstanbul, YKY, Kasım 2002, s. 15.

⁶³ Ahmet Kabaklı, "Nâzım Hikmet", **Türk Edebiyatı** 3, 13. Baskı, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2006, s. 635-687.

Ve açsak, yorgunsak, alkan içindeysek eğer
ve hâlâ şarabımızı vermek için üzüm gibi eziliyorsak
kabahat senin,
— demeğe de dilim varmıyor ama —
kabahatın çoğu senin, canım kardeşim!
...”⁶⁴

“Akrep gibisin kardeşim” diye başladığı bu şiirinde Nazım Hikmet, seslendiği kişiyi/toplumu birçok mahluka benzetiyor ve her birinin olumsuz özelliğini ona/onlara isnat ediyor. Servet Tiken akrep benzetmesinin; şairin düşünce dünyasında olumsuzladığı karanlığın, sembolik bir karşılığı olarak ortaya çıktığını ifade eder.⁶⁵

Sonraki dizelerde ise yaşanan tüm sıkıntıların, dünyadaki zulümlerin müsebbibinin muhatabı olduğunu belirtir. Bu muhatabın kim olduğu ile ilgili yorum yapmak gerekirse; burada kendisi ile aynı ideolojiden olmayan halkı kastettiğini varsayabiliriz. Çünkü onun gibi isyan etmeyen, “koyun gibisin” diye hitap ettiği, iktidarın karşısında durmadığını iddia ettiği muhatabı olsa olsa direnişe katılmayan halktır. Bir yandan da “kardeşim” diye hitap ettiği muhatabına yaptığı bu eleştiri oldukça serttir. Ve tüm sıkıntılara rağmen kendisinin boyun eğmediğini belirtir. Bu karşı duruş onun protest tavrının göstergesidir. Bu şiirin dışında birçok şiirinde de aynı tavrı görebiliriz. Ancak onun protest tavrı eserlerinden ziyade hayatında görülmektedir.

Toplumcu gerçekçi diye adlandırdığımız görüşün ilk ve en önemli temsilcilerinden biridir Nazım Hikmet. Onun eserlerinde örnekte de görüldüğü gibi sanat yapma kaygısı yoktur. O, mevcut gerçekleri sanatsız, sade bir dille aktarmayı, toplumun sorunlarını eserlerinde yansıtmayı, bilhassa fakir, emekçi halkı eserlerine konu olarak almayı tercih etmiştir. Mehmet Kaplan Nazım Hikmet’in şiirlerini bu saydığımız özelliklerden dolayı şiir olarak görmez. Hatta daha da ileri giderek Nazım

⁶⁴ Nazım Hikmet, **Yatar Bursa Kalesinde**, 1.Baskı, İstanbul, Adam Yayınları, Aralık 1988, s. 148.

⁶⁵ Servet Tiken, “Sezai Karakoç’un Şiirlerinde Kültürel Bir Sembol: Akrep”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:37, Erzurum 2008, s. 159-172.

Hikmet'in şair değil, hatip olduğunu ve şiirleriyle kalabalıklara tesir etmeyi düşündüğünü belirtir.⁶⁶

Bu açıklamaların sonucunda Nazım Hikmet'in eserleriyle bilhassa siyasi hayatıyla protest bir tavrı benimsediğini söylemek mümkündür.

1. 2. 4. Orhan Veli Kanık

Orhan Veli Kanık, “Garip” isimli akıma bağlı olan üç şairden biri; aynı zamanda bu akımın en önemli temsilcisidir. Hayatı da edebi yönü de bulunduğu akımın ismiyle örtüşecek şekilde gariptir. Orhan Veli'nin edebiyatımızda ismini kaydettirdiği yönü şiire getirdiği yeniliklerdir. Bu yenilikleri yaparken eskiyi altüst etmesi de onun önemli bir özelliğidir. Çünkü yaptıkları ile birçok tartışmanın, eleştirinin merkezine oturmuş; döneminde ve sonrasında çokça konuşulan isimlerden biri olmuştur. Orhan Veli'nin bu derece gündemde kalmasına, tartışmalara konu olmasına sebep olan görüşlerinden kısaca bahsetmek gerekir.

Orhan Veli şiirinin özelliklerini imzasız olarak yayınladığı “Garip” önsözünde belirtir. Bu önsöz Garip akımının ve özelde Orhan Veli'nin poetikası niteliğindedir. Poetikasında şiirin eskiden, şairanelikten kurtulması gerektiğini belirtir. Şiir kalıplarını, ahenk unsurlarını, benzetmeleri... kısacası geleneksel olan her şeyi ters yüz ederek basit, gündelik bir üslup ile şiirler yazmayı tercih eder.⁶⁷ Bu önsöz Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday ve Oktay Rıfat imzası ile yayınlanmıştır. Ancak kaleme alan kişi Orhan Veli'dir. Yaşemin Mumcu Ay bu önsözde Orhan Veli'nin, “Şiirin ne olmaı gerektiği üzerinde değil ne olmamaı gerektiği üzerinde durduğunu ve bu nedenle önsözünü bir “Hayır Manifestosu” olarak değerlendirmenin yanlış olmayacağını belirtir.⁶⁸

Orhan Veli'nin şiirlerinin ölçsüz ve uyaksız olduğunu, serbest kafiye ile yazıldığını belirten Asım Bezirci onun şiirlerinin geleneksel şiirle, edebi sanatlarla,

⁶⁶ Mehmet Kaplan, **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, 1. Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 359.

⁶⁷ Poetika hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ali İhsan Kolcu, “Orhan Veli'nin Poetikası”, 1.Baskı, Erzurum, **Salkımsöğüt Yayınları**, Ekim 2009, s. 77.

⁶⁸ Yasemin Mumcu Ay “Türk Şiirinde Garip Hareketi”, **Turkish Studies** (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), Sayı: 4 /1-II Kış 2009, s. 1127-1276.

yerleşmiş kalıplarla, şairanelikle, romantizmle, resimle, hatta müzikle bağlarını kopardığını söyler ve ekler; şiirleri açık, yalın ve basit kuruluştadır, sıfatlar yok denecek kadar az, fiiller çoktur.⁶⁹

Orhan Veli topluma, toplumsal unsurlara önem verir. Ancak onda bir toplumcu gerçekçi duruşu görülmez. Onda daha çok gündelik hayatın küçük olayları görülür. Bu anlamda Kitabe-i Sengi Mezar şiirini örnek olarak düşünebiliriz. Bu şiirde geçen “nasır” kelimesi sebebiyle uzun süre gündemde kalıp, sadece edebi çevrelerde değil; gündelik gazete yazılarında bile konuşulmuş, tartışılmıştır. Çünkü estetiğin, güzelin ele alındığı geleneksel şiirin aksine oldukça çirkin, eğreti bir şey olan nasırı şiire dahil etmiştir. Bu örnek dahi onun protest yanını göstermektedir. Ali İhsan Kolcu’ya göre “Nasır”, “Süleyman Efendi” gibi gündelik kavramları şiire sokması eski şiire ait evrenin yıkılıp yerine yeni bir şiir evreninin kurulması demektir. Kolcu, Orhan Veli’nin kendi devrinin şiirini inşa etmek için bu kavgayı verdiğini; eskiye saldırması gerektiğini belirtir.⁷⁰

Şiiri sadece şiir olarak ele almak gerektiğini, başka sanatlarla karıştırmamak gerektiğini savunur Orhan Veli. Bu anlamda şiir ile müzik arasında yakın ilişki kuran Ahmed Haşim ile ters düşerler. Orhan Veli’nin geleneksele, eskiye olan karşıt duruşunu, eleştirilerini genellikle Haşim ile olan tartışmalarında görmekteyiz. Orhan Veli ve Ahmet Haşim arasındaki eleştiriler bazen yazılarla bazen de şiirlerle devam etmiştir. Orhan Veli’nin şiirini beğenmeyen, eleştiriler yapan Haşim’e Orhan Veli alaylı üslubu ile şiirlerinde cevap vermiştir. Haşim’in eleştirilerinden ziyade Orhan Veli’nin saldırıları edebiyat tarihimizde yer etmiştir.

Eski ile çatışan Orhan Veli’nin bu çatışmayı özellikle Haşim üzerinden yapması dikkat çekicidir. Özlem Nemutlu, Orhan Veli’nin bütün gelenekle hesaplaşmakla birlikte en çok Ahmet Haşim’in şiir anlayışını göz önünde bulundurduğunu, bir bakıma onun şiirine Ahmet Haşim’in şiiriyle hesaplaşmanın ürünü olarak da bakılabileceğini belirtir.⁷¹

⁶⁹ Asım Bezirci, **Orhan Veli: Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri**, 8.Baskı, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınları, 1991, s. 134.

⁷⁰ Kolcu, **a.g.e.**, s.77.

⁷¹ Özlem Nemutlu : “Ahmet Haşim Karşısında Orhan Veli” **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, Sayı:1, 2009, s.1091-1115

Orhan Veli'nin şiirlerine geçmeden önce Haşim'in şiirlerini vermek gerekir zira Orhan Veli'nin şiirleri bu şiirlere cevap olarak yazılmıştır. Öncelikle Haşim'in “Karanfil” şiirine bakmak gerekirse:

“Yârin dudağından getirilmiş
Bir katre âlemdir bu karanfil,
Rûhum acısından bunu bildi!

Düştükçe, vurulmuş gibi, yer yer
Kızgın kokusundan kelebekler,
Gönlüm ona pervâne kesildi...”⁷²

Haşim'in geleneksel şiirin benzetmeleriyle, kelimeleriyle kaleme aldığı bu şiir muhteva olarak da gelenekselin izindedir. Sevgiliye duyulan aşkın acısını dile getiren yani bireysel bir temayı ele alan, ahengi, müzikalitesi yüksek; klasik Haşim tarzı bir şiirdir. Orhan Veli bu şiire aynı başlıklı şiiriyle sert bir cevap verir:

“Hakkınız var, güzel değildir ihtimal
Mübalâğa sanatı kadar
Varşova'da ölmesi on bin kişinin
Ve benzememesi
Bir motörlü kıtanın bir karanfile
'Yarin dudağından getirilmiş'”⁷³

Orhan Veli'nin şiirinin ise Haşim'in şiirinin aksine kafiyesiz, sanatsız, olabildiğine sade, günlük bir dil ile yazıldığı görülmektedir. Savaş duyarlılığı üzerinden Haşim'e sert bir eleştiri vardır. İroniyi temele koyduğu bu şiirde Haşim'in dizesini alıntılıyarak hedefin o olduğunu da açık bir şekilde belirtmiştir. Aynı zamanda edebi sanatlara, şairaneliğe tepkisini savaş metaforu üzerinden çok net bir şekilde vermiştir. Bu şiirinin yanı sıra “Eskiler alıyorum” şiiri de Haşim'e karşı yazdığı, alaylı bir üslupla eskiyi eleştirdiği bir şiirdir. Düzyazılarında da aynı fikri

⁷² Ahmet Haşim, **Bütün Şiirleri**, Derleyen: Asım Bezirci, 1. Baskı, Can Yayınları, 1983, s. 323.

⁷³ Orhan Veli, **Bütün Şiirleri**, 15.Baskı, İstanbul, YKY, Mayıs 2006, s. 212.

sürdüren Orhan Veli, her fırsatta eskinin karşısında olduğunu, onu yıkmak istediğini ifade etmekle birlikte bu tavrı eserleriyle de destekler. Orhan Veli hakkında Hasan Akay'ın şu değerlendirmesi ile bahsi neticelendirelim:

“...Şair, mevcut ve egemen anlayışın sahip olamadığı bir sadelik içinde, sıradanlıkla sehl-i mümtenâliğin kesiştiği sınırdaki konuşma hakkını kullanmaktadır. Dili, çoğunluğun dilidir. Poetik çıkışının ardında büyük bir rüzgâr yoktur; ancak, tarihi şartlar ona hazır rüzgârı dönüştürerek kullanma imkanı vermiştir. İki arkadaşıyla birlikte, alışılmış -söz yerindeyse, Hâşimâne- anlayışa karşı radikal bir huruç (çıkış) hareketi başlatmıştır.”⁷⁴

1. 2. 5. Ece Ayhan

Edebiyatımızda protest duruşun en yoğun görüldüğü topluluklardan biri -belki de en yoğunu- olan İkinci yeni şairlerinden biridir Ece Ayhan. Bağlı olduğu grubun tüm özelliklerini edebiyatında barındıran tam anlamıyla İkinci Yeni şairidir. Ece Ayhan'dan bahsetmek için öncelikle İkinci Yeni'den bahsetmek gerekir zira İkinci Yenisiz Ece Ayhan, Ece Ayhan'sız İkinci Yeni olamaz. Hasan Bülent Kahraman, Ece Ayhan'ın, İkinci Yeni'nin belirlediğinden çok İkinci Yeni'yi belirleyen bir şair olduğunu ve “İkinci Yeni Ece Ayhanı”ndan değil, “Ece Ayhan İkinci Yenisini”nden söz edilebileceğini belirtir.⁷⁵ Bu sebeple Ece Ayhan'ı içinde bulunduğu toplulukla paralel olarak ele almak gerekir.

İkinci Yeni topluluğu kendilerinden önce faaliyet göstermiş olan Birinci Yeni -diğer ismiyle Garip- topluluğuna tepki olarak ortaya çıkmış; onların karşıtı bir üslubu benimsemişlerdir. Garip şiirinin günlük dil ile yazılan yalın şekline, şekli öncelerken manayı yok saymasına, şiir dilini basitleştirmesine karşı çıkar. Asım Bezirci müziği, imgeyi, benzetmeyi, abartmayı ve öbür edebi sanatları hor gören Orhan Veli'nin “yalın” şiirine karşı İkinci Yeni'nin, bunlara kapılarını çoğunlukla disiplinsizce

⁷⁴ Hasan Akay, **Şiire Yeniden Bakmak**, 1. Baskı, İstanbul, Akademik Kitaplar, Ekim 2009, s. 159-160.

⁷⁵ Hasan Bülent Kahraman, **Ece Ayhan'ın Şiiri: Sivillik, Etik, Dilsel Kopuş; Mor Külhani**, Haz. Orhan Kahyaoğlu, 1.Baskı, İstanbul, Nektaplar Yayınları, Haziran 2004, s.46.

açtığı ve şiiri “insanın kafasına hitap eden” ve “tamamiyle manadan ibaret” sayan Garip akımına karşı Yeni usu ve anlamı çoğunlukla geriye ittiğini veya çığnediğini belirtir.⁷⁶ Garip şiirinin aksine İkinci Yeniciler anlam yönünden oldukça kapalı, sanat yönüne önem verilen, dili zor, ve mantığı reddeden gerçek üstü bir şiiri benimsemişlerdir. Buna karşın geleneği reddetme konusunda ise benzerlik gösterirler.

İkinci Yeni şiiri oldukça kapalı, anlaşılması zor bir şiirdir. Bunun sanatsal sebeplerinin yanı sıra siyasi ve sosyal sebepleri de vardır. İkinci Yeni'nin ortaya çıktığı dönem toplumsal ve siyasi anlamda birçok gelişmenin yaşandığı, hareketli bir dönemdir. Bu gelişmeler İkinci Yeni'yi de etkilemiştir.

İkinci Yeni'den, onların faaliyetlerinden bahsederken üzerinde durulması gereken en önemli konu İkinci Yeni'nin dilidir. Zira bu topluluk, döneminde en önemli değişimi dil ile yapmıştır. Alaattin Karaca, bu değişimin önceki şiirin algılama biçimini yıkmak, bir anlamda dili yalnızca duygusal evrenin yansıtıcısı olan işlevinden kurtarmak olduğunu belirtir.⁷⁷

İkinci Yeni döneminde ve sonrasında oldukça eleştirilen, tartışılan bir topluluk olmuştur. Bazıları onların şiirlerini beğenirken bazıları ise şiir bile saymamıştır. Tüm bu tartışmalara rağmen modern edebiyatta oldukça ses getirmeyi başarmış bir topluluktur. İkinci Yeni'nin bu tartışılan yönlerini en uçlarda kullanan isim ise Ece Ayhan'dır.

Ece Ayhan'ın en önemli yönü şiir dilidir. Protest tarafını da bu yönü üzerinden gösterir. Şiir dili ile ilgili yaptığı her şey bir nevi başkaldırıdır. Bu başkaldırı; eleştiri, itiraz seviyesinin çok daha ötesinde tam anlamıyla protest bir başkaldırıdır. Dile yaptığı tüm karşı çıkışların düzene, otoriteye de yapıldığının bilincinde olduğu için bunu yapmaktadır. Otoriteye koşulsuz şartsız karşı olan Ece Ayhan'ın bu başkaldırısı her türlü otoriteye, iktidara karşıdır. Bu iktidarlardan biri de sanatsal iktidardır ve Ayhan, sanatsal iktidara karşı büyük bir savaş açar. Bütün yazı ve söyleşilerinde bu iktidarı sarsmaya, yıkmaya, yerle bir etmeye çalışır; çünkü alışlagelmiş şiir anlayışı ona göre yanlıştır, sorgulanmalıdır ve değiştirilmelidir.⁷⁸ Şiirini “sivil şiir”⁷⁹ olarak

⁷⁶ Asım Bezirci, **İkinci Yeni Olayı**, 2.Baskı, İstanbul, Su Yayınevi, Mart 1986, s. 101-102.

⁷⁷ Alaattin Karaca, **İkinci Yeni Poetikası**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2005, s. 201.

⁷⁸ a.e., s. 289.

nitelendiren Ayhan, kendi şiirini halkın şiiri olarak görür, otoritenin karşısında duran halkın şiiri olduğunu savunur. Sarışınlara karşı onun şiirleri “karaşın”larıdır. Erdoğan Kul karaşın kavramını şöyle tanımlar:

“Ece Ayhan’ın şiirlerinde “kara/karaşınlık” ezilen sınıfların, mülküzlerin, dışlanmışların, iktidar karşıtlarının, kıyaca şairin kendini konumladığı toplumal ve dününel durumu; “sarı/sarışınlık” ise iktidarın, otoritenin, mülkiyetin, ayrıcalıklı sınıfların yani şairle tam karşıt kutupta yer alanların rengidir”⁸⁰

Ece Ayhan’ın poetikasında en geniş yer tutan konu tarihtir. Tarihin çok hassas bir şekilde incelenip araştırılmasını savunur ve iktidarın eliyle yazılmasını istemez, çünkü iktidar yalancıdır ancak bu isteğinin gerçek olması mümkün değildir. Bu noktada da yine iktidarın karşısındadır. Sarışınlar diye nitelendirdiği iktidarın tarihi kendi isteği doğrultusunda değiştirdiğini belirtir.⁸¹ Muhammed Hüküm ise Ayhan’ın tarih anlayışını eserlerinde ne şekilde işlediği ile ilgili şu sözleri söyler:

“Ece Ayhan şiirinin yapısal olarak yarattığı anarşinin kökeninde asimetrik bir tarih bilinci olması şiirinin içeriğine de yansır. Fakat bu yansıma yazarın zihninde yarattığı bir tarihten rastgele kesilip bir araya getirilmiş bir kolaj çalışmasını anımsatır.”⁸²

Ece Ayhan tüm bu fikirleriyle edebiyatımızın en uç, en protest isimlerinden biridir. Ertan Örgen ondaki toptan karşı çıkışın anarşizme yakın durduğunu belirtir.⁸³ Ece Ayhan’ın bu yönüne örnek olarak ‘Yalınayak Şiirdir’i ele alalım:

⁷⁹ Örgen, **a.g.m.**, s. 259.

⁸⁰ Erdoğan Kul, **Ece Ayhan’ın Şiirleri Üzerine Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 517.

⁸¹ Alaattin Karaca, **İkinci Yeni Poetikası**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2005, s. 424-425.

⁸² Muhammed Hüküm “Ece Ayhan’ın “Padişah İle Aslan Şiir”inde Osmanlı Tarihine Muhalefet Aracı Olarak Dilin Kullanımı” **SOBİDER (Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science)**, Sayı: 1, Yıl: 1, Aralık 2014, s. 52-60

⁸³ Örgen, **a.g.m.**, s. 259.

1. Biz tüzüklerle çarpışarak büyüdük kardeşim

Emrazı Zühreviye Hastanesi'ne kapatıldı anamız

Adıyla çalışan ermiş Sirkeci kadınlarındandır

Şeker atar hâlâ mazgallardan Cankurtaran'da

Acı Bacı'nın acı bilmez uçurtma çocuklarına

Yıl sonu müsamerelerine kimler çıkarılmaz?

2. Velhasıl onlar vurdu biz büyüdük kardeşim

...

Hangi çocukların neye imrenmesi yalınayak şiirdir?⁸⁴

Ece Ayhan'ın biyografisine dair bilgilerin de bulunabildiği bu şiiri onun protest üslubunu ortaya koymaktadır. İlk dizesinde devlete, otoriteye olan karşıtlığını, tepkisini belirttiği şiirde, karışınların, ayrıcalıklı olmayan toplumun tablosu çizilir. Dışlanan, ezilen bir toplumdur bu. Örneğin gösterilerde sahnede olamaz çünkü onların sahneye çıkması yasaktır.

Sarışın olanlar ile karışın olanlar arasındaki farkı gösteren bu şiirde baskılarla, devletin kontrolüyle yaşayan halkın tasviri vardır. Bu baskıyı, otoriteyi gösteren kavram “tüzük”tür. Erdoğan Kul, Ayhan'ın “tüzükler”in karşısında kendi konumundan öz ederken aynı zamanda okura bir öneri de bulunduğunun sezinlendiğini belirtir ve ekler;

“Birey, çocukluk yıllarından itibaren bu tüzüklerle mücadele ederek “büyür.” Bu “büyüme”, yalnızca yetkinlik çağına elme anlamıyla erçekleşmez; verilen mücadele, bireyi dününel yönden de “büyük” kılar.”⁸⁵

Bu büyüme sancılı bir süreçtir ve şair bunu çocukların yaşadığı olumsuzluklar üzerinden çarpıcı bir şekilde yansıtır. Müsamereye çıkarılmayan çocuklar, rahatça hayal kurup bir şeylere imrenemeyen çocuklar... Hepsinin müsebbibi ise halkı ezen,

⁸⁴ Ece Ayhan, “Devlet ve Tabiat ya da Orta İkidem Ayrılan Çocuklar İçin Şiirler” **A'dan Z'ye Ece Ayhan**, Haz. Ahmet Soysal, YKY, (Kitap-lık dergisinin 59. Sayı hediyesidir.), İstanbul, s. 50.

⁸⁵ Erdoğan Kul, **Ece Ayhan'ın Şiirleri Üzerine Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 297.

onların dertlerini görmeyen, dahası halkı yok sayan otoritedir. Halkın bu durumu ise tam anlamıyla çaresizliğin, fakirliğin sembolize edilmiş haliyle yalınayak bir şiidir.

Ece Ayhan'ın protest tavrını göstermek için bu şiirin birkaç dizesi dahi yeterli olacaktır; zira onun eserleri, kişiliği tam anlamıyla bu protest tavrın içindedir. Her daim karşıt olmayı sürdüren yapısıyla hiçbir ayırım yapmaksızın tüm otoritelerin karşısında olmuştur. Bu karşı çıkışın yerine bir alternatif de sunmadığı için onun protestliği son derece yıkıcı, sert olarak kalmıştır öyle ki onun bu karşıt, yıkıcı çizgisi anarşizme kadar uzanır.

1. 3. İSLAMİ EDEBİYATTA PROTEST TAVIR VE MUHALİF KİMLİK

Modern Türk edebiyatındaki protest sanatkarlar birkaç isim üzerinden kronolojik olarak ele alınarak protest tavrı konusu incelendi. Ancak buraya kadar bahsi geçen şair ve yazarlardan da anlaşıldığı gibi İslami çizgide protest tavrı üzerinde durulmadı. Çünkü bu konunun ayrı bir başlık ile üzerinde durmak gerekir:

İslamiyet ve protest tavrı arasında bir ilişki kurulabilir mi? Öncelikle bu soruyu cevaplamak gerekir zira İslami çizgideki edebiyatta protest tavrı ele almak için bu açıklama önemlidir.

İslamiyet vasfına sahip olmanın şartlarından birisi - hatta en önemli şartlarından birisi- yanlışın, haramın karşısında olmaktır. Çünkü inanmak, inançlı olmak başlı başına bir karşı duruştur; şirke, günaha, harama karşı çok büyük bir karşı koymayı gerektirir. Protestin manası daha önce de belirttiğimiz gibi, doğru olmadığı düşünülen, beğenilmeyen durumların karşısında olmaktır. Bu bilgiler ışığında peygamberlerin; topluluklarındaki yanlışlara, sapkınlıklara karşı protest duruş gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Allah'a şirk koşan Nemrut'un karşısında duran, toplumun iman ettiği putları deviren Hz. İbrahim'in duruşu, eşi de dahil yanlışta olan kimseye ayrıcalık tanımadan tavrını koyan Hz. Nuh'un duruşu⁸⁶, Hz.

⁸⁶ (Bkz.) Kur'an XII. 238.

Muhammed'in (s.a.v.) cahiliye adetlerine karşı duruşu, sahabenin tüm zorluk ve baskılara rağmen inandıklarını savunmaya devam etmesi vb. karşı duruşun birkaç örneğidir. Bunlardan birkaçını kısaca açıklamak gerekirse;

“Hz. İbrahim Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudilik için en önemli ata ve temel referans noktası kabul edilir.⁸⁷ Onun hayatı hakkında üç dinin kitabında da çok geniş bilgiler vardır. Biz burada sadece konumuza uygun olan bir kıssasına değineceğiz. Hz. İbrahim, kabilesinin putlara inanmasına karşın putları reddediyor, Allah'a inanıyordu. Bir gün şenlikler için halk şehir dışına çıkınca Hz. İbrahim tapınağa girip en büyük put hariç tüm putları kırar ve baltayı en büyük putun eline koyar. Kavmi döndüğünde durumu görüp Hz. İbrahim'i sorguya çeker, İbrahim, "Belki de şu büyükleri yapmıştır, ona sorun" der. Bunun üzerine putperest yönetim İbrahim'i ateşe atmak suretiyle cezalandırmaya kalkışır. Ancak ateş Hz. İbrahim'i Allah'ın emriyle yakmaz.⁸⁸

Burada bahsedilen kıssada Hz. İbrahim'in karşıtı olduğu bir duruma karşı tepki gösterdiği, bunu gerek sözlü gerek fiili olarak belli ettiği görülmektedir. Bu tam olarak bir protest çıkışıdır. 'Batıl'ın karşısında alternatifsiz bir şekilde doğrusunu savunarak ortaya koyduğu bu tavrının bir diğer sebebi de insanlara doğruyu göstermek, taptıkları putların aciz ve işe yaramaz olduğunu ispat etmektir.⁸⁹

İslam tarihinden bir örnek de sahabelerden Mus'ab B. Umeyr'dir. Onun hayatı da diğer inananlar gibi mücadele ile geçmiştir. Ancak Mus'ab B. Umeyr duruşundan hiçbir şekilde ödün vermemiştir. Öz ailesi onu hapsedtiği hâlde, oldukça zenginken fakirliğe düştüğü hâlde davasını anlatmaktan, yanlışın karşısında durmaktan asla vazgeçmemiş ve bu duruşunu şehit olduğu Uhud savaşında son nefesini verene kadar korumuştur.⁹⁰

Diğer peygamberlerin hayatına baktığımızda da aynı tabloyu görmekteyiz. Peygamberlerin bir duruma, bir fikre karşı çıkmalarının sebebi; onun yanlış olduğunu göstermek ve bu yanlışın her ne şart olursa olsun yapılmaması gerektiğini açıklamaktır. Genel olarak merhametli, yumuşak huylu olmayı gerektiren

⁸⁷ Ömer Faruk Harman “İbrahim, **DİA**, 2000, Cilt: 21, s. 266-272.

⁸⁸ Harman, **a.g.m.**, s. 270.

⁸⁹ Harman, **a.g.m.** s. 270.

⁹⁰ Hüseyin Algül, “Mus'ab b. Umeyr”, **DİA**, 2006, Cilt: 31, s. 226-227.

Müslümanlık; söz konusu haram, şirk olunca asla taviz vermeksizin karşı çıkmayı, reddetmeyi savunur.

Bu iki zıt noktayı dikkate almadan Müslüman kimliğini protest tavır ile bağdaştırmak çok kolay değildir. Çünkü Müslüman'ın protest yanı kendi dininde, kendi kültüründe görülmez. Onun inandığı değerler yıkıcı olmayı değil, yapıcı olmayı savunur. Ancak karşısında olduğu fikrin de tavizsiz bir şekilde karşısındadır. Burada da inanılan değerlerin kuralları gözetilir.

Türkiye'deki ve dünyadaki Müslüman kesimde yakın dönemlere kadar çok fazla protest tavır görülmemektedir. Bu durum genellikle siyaset veya ideolojilerle alakalıdır. Müslümanlar son dönemlerde dünyada çok güçlü bir ses olamamışlar ve bu güçsüzlüğün neticesinde de susmayı tercih etmişlerdir. Bu susuş öyle bir noktaya geldi ki, yakın zamanlara kadar, yanlıştın karşısında değil protest tavır; eleştirel söylem bile pek fazla görülmemekteydi.

Ancak gerek ülkemizde gerek diğer İslam ülkelerinde bazı isimler karşı çıkma cesaretliliğini göstererek diğer Müslümanlara örnek oldular. Bu isimlere örnek vermek gerekirse;

“Hanzala” karikatürleriyle ismini duyuran Naci el-Ali'nin Yahudi zulmüne tepki olarak çizdiği 10 yaşında bir çocuk karikatürü olan Hanzala'nın dünyaya sırtı dönüktür ve asla yüzünü dönmez. Dünyaya sırtını dönerek gösterilen bu protest tavır sessiz ve derindedir. Yaşananlara sessiz kalanları protesto ederek bu küçük çocuğun onlara küstüğü mesajını verir ve savaştaki tüm çocukların duygularına da bu karikatürler üzerinden tercüman olur. Naci el-Ali, bu sanat eseri ile protest tavrını çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur.⁹¹

Günümüzde meselenin sadece dini değil siyasi yönünün de ağır basmasından dolayı protest tavır İslami hassasiyetli yazarlarda da sıkça görülmeye başlanır. Özellikle savaşların, zulümlerin karşısında Müslüman yazarlar da protest tavır sergilemektedirler ancak bu örnekler hâlâ çok fazla değildir.

Modern edebiyata bakıldığında İslami çizgideki yazarlarda protest yönelişler, protest söylem çok fazla görülmemekle birlikte konuyu örneklendirmek açısından

⁹¹ Huzeyfe Kıvrak, “Naci el Ali'nin ‘Hanzala’ Karikatürleri!” **Genç Dergisi**, (Çevrimiçi) <http://gencdersisi.com/8223-naci-el-alinin-hanzala-karikaturleri.html>, 23.01.2015.

Mehmet Akif, Necip Fazıl ve Karakoç üzerinden bu konuyu inceleyip örneklerle ele alalım.

1. 3. 1. Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Akif Ersoy, toplumunun ve İslam coğrafyasının gelişmesini, bilgilenmesini oldukça önemseyen, cehalet ve tembelliği asla kabul etmeyen bir edebiyatçı ve fikir adamıdır. Onun için bir Müslümanın her haliyle İslam'ı doğru temsil etmesi gerekir. Temsil konusunda eksikliği olan şahısları, hatta toplumu eleştirmekten geri durmaz. Bu tavrı ile topluma karşı muhaliftir. Akif'in muhalif kimliği eserlerinde, siyasi görüşünde, toplumsal olaylarda da yoğun olarak görülür. Bununla birlikte Akif'in özellikle din konusundaki yanlışlıklara, saptırmalara örneğin batıl inançlara, hurafelere hiç toleransı yoktur.

Yasin Beyaz, İslami düşüncenin modern tarzda yeniden yorumlanmasını savunan Akif'in, bunun yanında halkın din algısına ve yerleşik din tasavvuruna karşı da eleştirel bir tutum takındığını modern İslam algısı için "içtihadı, akla, tefekküre, ıslaha" vurgu yaparken, diğer yandan klasik din algısı ile mücadele etmek içinde "taklit, bidat, hurafe vb." kavramlara vurgu yaptığını ve dinin yeniden, güncel yorumlarının yapılması gerekliliğini ifade ettiğini belirtir.⁹²

Bu savunduklarının toplumda görülmemesi Akif'i rahatsız eder ve onun muhalif tutumunu ateşler. Akif toplumun genelinde görülen cehaleti, tembelliği kesin bir dille eleştirir, bunlara her fırsatta karşı çıkar. Ancak bu muhaliflik, bu karşı çıkış; toplumu reddeden, yıkıcı bir tavır değildir. Aksine toplumun düzelmesi için, yanlışların terkedilmesi için gösterilen bir tepkidir. Çünkü o İslam medeniyetini temsil eden toplumunun geri kalmasını, cehalete dalmasını kabul etmeyip bir Müslümanın en önemli özelliklerinden biri olan çalışkanlığı, okumayı, bilgili ve ahlaklı olmayı nasihat eder. Akif'in savunduğu medeniyetin Batı'nın sunduğu medeniyetin aksine "milletin cevherine uygun bir medeniyet" olduğunu belirten Ahmet Kabaklı, bunun

⁹² Yasin Beyaz, "Mehmet Akif'in Safahatı'nda Dini ve Siyasi Eleştirileri" Yalova Üniversitesi **İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, Yıl:1, Temmuz-Aralık 2015, s. 91-112.

sağlanması için fertlerin teker teker ahlaklı, faziletli olmaları sonucunda milletin de faziletli olabileceğini, bunun için önce yolsuzluğun, cahilliğin, rıyanın, tevekkülün, vurdumduymazlığın kısacası Türk-İslam ahlakına uymayan kötülüklerin yok olması gerektiğini belirtir.⁹³ Akif'in bu fikirlerine birçok şiirinde, konuşmasında şahit oluruz. Ancak aydınların bu konuda toplumu bilinçlendirmek yerine yönünü Batı'ya dönüp kendi değerlerini reddetmesi sebebiyle halk aydınlara da güvenmez. Akif bu duruma en az halkın tembelliğine, cehaletine karşı olduğu kadar karşıdır. Aydınları da şiirlerinde ciddi anlamda eleştirir. Bu şiirlerden biri olan "Süleymaniye Kürsüsünde" şiirinden kısa bir bölüm olarak Akif'in muhalif kimliğini örneklendirelim:

"Mütefekkirleriniz dîni de hiç anlamamış;
Rûh-i İslâm'ı telâkkîleri gâyet yanlış.
Sanıyorlar ki: Terakkîye tahammül edemez;
Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez.
Bilmiyorlar ki: Ulûmun ezelî dâyesidir.
Beşerin bir gün olup yükselecek pâyesidir.
...
Müslüman unsuru gâyet mütedennî , doğru,
Şu kadar var ki değildir bu, onun mahzûru .
"Müslümanlık" denilen rûh-i İlâhî, arasak,
"Müslümânız" diyen insan yığımından ne uzak!"⁹⁴

Uzunca bir şiir olan "Süleymaniye Kürsüsünde" Akif'in diğer eserlerinde de görülen eleştirel, muhalif tavrını göstermektedir. Ali Emre bu şiiri şu sözleriyle iki başlıkta özetler;

"Bu uzun şiirin temel izleği, Osmanlı aydınının halkla ilişkisidir. Şiir iki çizgide açılanır ki birincisi kimi aydınların, okumuşların halka yabancılaşarak taklitçi, güdük ve

⁹³ Ahmet Kabaklı, "**Mehmet Âkif**", 10.Baskı, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2008, s. 80.

⁹⁴ Mehmet Akif Ersoy, "Süleymaniye Kürsüsünde", **Safahat**, 1. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, Nisan 2014, s. 338.

sapkın bir anlayışa sahip olmasıdır. İkincisi de halkın/ İslam dünyasının dağınıklık ve perişanlığı, miskinlik ve cehaletidir.”⁹⁵

Bu bölümde daha ziyade aydınlara karşı bir eleştiri, olumsuz bakış vardır. İslam’ı ve sosyal hayatı doğru anlayamayan aydınların dine yaklaşımlarından rahatsızdır Akif. Bu aydınların hatalı bakış açılarının yanında günümüz Müslümanlarının İslam’ı yaşayış biçiminin yanlışlığını da belirtir. Akif, iki tarafın da sıkıntılı olmasının vücudun bir yara alması gibi toplumu yaraladığını belirtir; çünkü ona göre aydınlar toplumun “beyni”, halk ise “kalbi”dir Ancak bu iki yapı bir araya gelmeyince felç belirtileri görülür.⁹⁶

Akif gerek aydınlara gerekse topluma karşı muhalif tutum sergilemekten imtina etmez. Ancak bunu yaparken Fikret veya diğer protest şairler gibi ülkesinden ayrı bir şahsiyet olarak görmez kendisini. Terk etme, reddetme yoktur aksine yanlışı göstererek doğruya yönelten yapıcı bir muhalifliktir bu. Çünkü Akif de bu toplumun bir ferdi olduğunun bilincindedir. Ve bu toplumun doğru bir eğitimle, düzeleceğinden oldukça ümitlidir.

Buraya kadar söylenenlerden anlaşıldığı üzere Akif protest bir şair değildir. Muhalif kimliği oldukça güçlü olmasına karşın, toplumunu reddedecek kadar sivrilip protest bir tavır almamıştır. Ancak kendi toplumu için olan bu yapıcı tutumu Batı’ya karşı görmemekteyiz. Önceleri Batı’ya karşı olan yumuşak tavrı -bu tavır sadece ilim ve fen içindir- yaşanan savaşlardan, zulümlerden sonra çok sert bir şekilde reddeden bir hâl almış; bunun sonucunda Akif’in protest bir tavır takınmasına neden olmuştur. Medeniyet adı altında emperyalizmi benimseyen Batı için Akif’in düşünceleri ve tutumu oldukça sertleşir. Özellikle Balkan savaşı ve sonrasındaki süreçte tam anlamıyla karşısında olduğu Batı’yı eserlerinde de sıkça eleştirir. Medeniyet iddialarının birer maskeden ibaret olduğunu, Müslüman halklara yapılan vahşetin etnik ve dini temelli intikam duygularından ve Müslümanlığı yok etme arzularından kaynaklandığını, bu vahşetin medeniyet iddialarıyla asla uyuşmadığını

⁹⁵ Ali Emre, “Süleymaniye Kürsüsünde” **Hece Dergisi (Mehmet Âkif Özel Sayısı)** Sayı:133, Yıl:12, Ocak 2008, s. 271.

⁹⁶ Yüksel Kanar, “Mehmet Akif’in Medeniyet ve Çağdaşlık Algısı” **Vefatının 75.Yılında Mehmet Akif Ersoy**, Kasım 2011, Haz. Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, No:21, İstanbul, s. 201-232.

belirtir. Aynı zamanda Müslümanların yozlaşmanın da; cehaletin, toplumdaki gaflet ve aymazlığın da buna zemin hazırladığını söyler.⁹⁷

Batı emperyalizmi karşısındaki, yapılan haksızlıklar karşısındaki duruşu muhalefetten çok daha ötededir. Çünkü Batı'nın bu tutumunu asla kabul etmez, buna gerek eserlerinde gerek konuşmalarında en sert biçimde tepkisini gösterir.

Erdoğan Gürbay Akif'in, Garp medeniyetiyle ilgili tespitlerinin en sade, en şiddetli, en manidâr olan düşüncesinin, İstiklal Marşı'nda karşımıza çıktığını; medeniyet kisvesine bürünen bu canavarın, ne gibi silahlarla mücehhez olursa olsun, iman dolu bir göğsü bertaraf edemeyeceğini ifade eder. Ve ekler: "Madde üzerine yükselen Garb, insanın inançları ve inatları karşısında direnemeyecek, yok olup gidecektir."⁹⁸

1. 3. 2. Necip Fazıl Kısakürek

Necip Fazıl Kısakürek, oldukça hareketli geçen edebi ve fikir hayatında her daim aktif, aksiyoner bir isim olmuştur. Kalabalık kitleleri etkilemesinin de en büyük sebeplerinden biri onun bu aksiyoner tarafıdır. Fikirlerini oldukça yüksek bir sesle dile getiren Necip Fazıl, ne iktidardan ne de diğer güçlerden çekinmiş, her zaman doğru bildiğini sonuna kadar savunmuştur. Necip Fazıl'ın doğrusu ise İslam'dır. İslam'ın yükseltilip, güçlenmesi gayesiyle yönünü Doğu'ya döner. Çünkü İslam'ın temeli Doğu'dadır. Bu düşüncesini "Büyük Doğu" ismiyle somutlaştırmış, eserlerinde, konuşmalarında sürekli Büyük Doğu'yu işlemiştir. Büyük Doğu yalnızca bir isimlendirme değildir; hem düşüncedir, hem mekandır, hem yöndür, hem de hedefdir.⁹⁹

Büyük Doğu, Necip Fazıl'ın edebiyat-düşünce dünyasındaki en önemli fikri, davasıdır. Onun tüm özelliklerini ayrıntılarıyla anlatmış, ömrü boyunca bu davanın peşinden gitmiştir. Peki nedir Büyük Doğu davasının ilkeleri, özellikleri?

⁹⁷ Ali K. Metin "Hakkın Sesleri: Siperden Yükselen Feveran", **Hece Dergisi** (Mehmet Âkif Özel Sayısı), Sayı:133, Yıl:12, Ocak 2008, s. 277-285.

⁹⁸ Erdoğan Erbay, **Mehmed Akif**, 1.Baskı, Erzurum, Fenomen Yayınları, 2011, s. 101.

⁹⁹ Dr.Yasin Beyaz, **Necip Fazıl'ın Düşünce Dünyası: Edebiyat-Toplum-Din-Siyaset**, 1.Baskı, İstanbul, İşaret Yayınları, 2013, s.130.

Bu davanın en önemli özelliği her şeyden önce İslam'ı merkezine almasıdır. Bununla birlikte Batı'nın ruhsuz, maneviyatsız iklimine karşı ruhu esas almasıdır. Bu özelliği ile daha önce Batı'ya galip gelen Doğu'nun, şimdi tekrar güçlenmesi için yine ruha önem vermesi gerekmektedir. Bir diğer temel özellik ise "hep"çi olmasıdır. Hepçilik aynı zamanda İslam'ın ruhuna da uygundur. Hepçi, toptancı olabilmek için kainata hakim kanun olan İslam'a inanmak, bağlanmak ve ondan zerre kadar taviz vermeden onun emirleri doğrultusunda yaşamak gerektiğini savunur.¹⁰⁰

Burada söz konusu olduğu üzere taviz vermeksizin İslam'ı yaşamak düşüncesi ile paralel olarak Necip Fazıl'ın Batı'ya, batıla karşı tutumu ortaya çıkmaktadır. Bu tutum Büyük Doğu'nun, bilhassa Batı'ya karşı olması gerektiği noktasında kendini belli eder. Çünkü maddi anlamda her ne kadar başarılı da olsa manevi anlamda Batı bir krizin içindedir. Bu sebeple Batı'nın yani Avrupa'nın bir ferdi olmamak onun için bir şereftir.¹⁰¹ Bu yönleriyle tam anlamıyla karşısında durduğu ve her fırsatta eleştirdiği Batı için gösterdiği duruşu kendi toplumuna da -bu kadar sert olmasa da- göstermekten geri durmaz. Çünkü tarihte Doğu, Batı'ya karşı üstün gelmiş, onun üzerinde hakimiyet kurmuştur. Ancak şimdi Batı'nın karşısında mağluptur; çünkü İslam'ı tam anlamıyla yaşamayan, yeterince çalışmayan, Batı'nın gerisinde kalan bir toplum ortaya çıkmıştır. Bu duruma tepkisini sıklıkla dile getiren şair, Batı'yı merkeze alan, İslam'dan uzaklaşıp Batılı kalıplara uydurulan inkılap hareketlerinin de karşısındadır. Çünkü ona göre toplumun yeniden güçlü bir medeniyet kurmasının yolu bu değildir, aksine insanı merkeze alan, "fertten cemiyete", "cemiyetten devlete" uzanacak bir inkılap bir fikri benimsenmelidir.¹⁰² Bu fikir kendi içimizde, İslamî değerlere sahip olmalıdır ki bu değerler aynı zamanda Büyük Doğu'nun da benimsediği ilkelere.

Batı'ya olan sert tavrıyla protest duruşunu ortaya koyan Necip Fazıl'ın kendi toplumuna karşı da muhalif bir tavır aldığını görmekteyiz. Özellikle siyasi anlamda bu muhalif duruşu ile dikkat çekmektedir.

¹⁰⁰ Beyaz, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁰¹ Burhanettin Duran, "Kısakürek'i Siyasi Fikirleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Hece Dergisi** (Büyük Doğu ve Necip Fazıl Özel Sayısı), Sayı:97, Yıl:9, Ocak 2005, Ankara, s.79.

¹⁰² Abdurrahim Karadeniz, "Büyük Doğu'nun Siyaset, Toplum ve Devlet Tasarımı: İdeolocya Örgüsü", **Hece Dergisi** (Büyük Doğu ve Necip Fazıl Özel Sayısı), Sayı:97, Yıl:9, Ocak 2005, Ankara s. 16-22.

Batı'yı temele alan, İslam'ı ve onun ilkelerini göz ardı eden siyasi tutumun bilhassa Tanzimat ile birlikte görülmeye başlandığını belirten Necip Fazıl bunun sonucunda İslam'ın aksiyoncu ruhunun terkedilip tembel, "miskin" bir toplum olduğunu ve "buhranlarla kendisini çürütmeye başlayan ucuz" bir toplum haline geldiğini belirtir. Bu "buhran" ve "ucuzluk" öncelikle din sahasında baş gösterir, sonra diğer alanlara da yayılır. Ve tüm bunların sonucunda "ham-yobaz, kaba-softa" tipler karşımıza çıkar.¹⁰³

Akif'te de gördüğümüz toplum/ inanç eleştirilerine Necip Fazıl eserlerinde sıkça işlemiştir. Bilhassa "İdeolocya Örgüsü" isimli düşünce yazılarından oluşan kitabında bu konuya genişçe yer vermiştir. Ancak onu Akif ve diğer İslami hassasiyetteki yazar ve düşünürlerden ayıran en önemli özelliği içine doğduğu şartlara muhalif olmasıdır. Akif Emre onun bu farklılığının sebebinin Cumhuriyetin entelektüellerinden biri olduğunu, yani önceki şairler ve fikir adamları gibi Osmanlı münevverlerinden biri olmadığını, aksine bu sistemin içinde doğup bu sitem ile yetiştiğini belirterek;

"(...) Bu ona hem koruyucu bir kalkan sanatçı olarak geliştirdiği modern üslup geliştirmeye çalıştığı ve daha sonra İslamcılığa evrilecek olan muhalefet dilini önemli ölçüde belirlediği gibi İslamcılıktan muhafazakârlığa kadar uzanan geniş yelpazede genç nesilleri de etkileyecektir."¹⁰⁴

Tüm bu açıklamaların ardından Necip Fazıl'ın şiirlerinde sıklıkla görülen muhalif-protest duruşu "Meydan" adlı şiiriyle örneklendirerek konuyu ele almak gerekir:

"Tek istikamet kabe;
Ve tek örnek sahabe...
Böyle yükseldi sütun,
Böyle kuruldu kubbe.

¹⁰³ Beyaz, **a.g.e.**, s. 109-110.

¹⁰⁴ Akif Emre, "Büyük Doğu ve Gelecek Tasavvuru", **Hece Dergisi** (Büyük Doğu ve Necip Fazıl Özel Sayısı), Sayı:97, Yıl:9, Ocak 2005, Ankara, s. 49.

Derken nuru kararttı
Yobazda kara cübbe.
Tuzağa düştü aslan;
Sorguç takıldı kelbe.
Vatan yüzelli yıldır
Manada bir harabe.

...¹⁰⁵

Şiirde İslam tek hedef görülerek bunun dışındaki tüm fikirler, tüm medeniyetler reddedilir. Bu yönüyle protest bir tavır görülmektedir. Ancak bir iki mısra sonra yönünü kendi toplumuna çevirip “Derken nuru kararttı/ Yobazda kara cübbe” mısralarıyla toplumuna karşı da bir muhalif duruş takınıyor. Bu iki unsuru iç içe işlediği şiirinde de görüldüğü üzere tek suçlu Batı değildir, kendi toplumundaki yanlışlar da ilerlemeye engeldir şair için. Hem kendi toplumuna karşı olup hem de Batı’yı reddettiği bu şiiriyle protest duruşu ve muhalif duruşu arasındaki farkı belli eder Necip Fazıl. İlk iki mısradaki net bir biçimde Müslümanlığın tek yönünün Kabe, tek örneğinin ise sahabe olduğu belirtilerek Batı’yı örnek almak, Batılı fikirlere uymak düşüncesi tamamen reddedilir. Ancak kendi toplumunun eleştirildiği sonraki bölüm bu şekilde yıkıcı, reddeden bir tavır yoktur. Aksine yanlışın karşısında olup, toplumun doğruyu bulması düşüncesinin tezahürüdür vardır. İslamiyet’in yerine cehaletin tercih edilmesine karşıdır şair, ancak bu karşı duruş İslamiyet veya toplumu reddetmeyi getirmez; aksine yanlışın karşısında durarak doğruya yöneltme amacı vardır.

Akif gibi Necip Fazıl’ın da kendi toplumundaki sorunlara karşı muhalif tavrı benimsediği görülmektedir; ancak Necip Fazıl’ın aksiyoner tavrı ile muhalif kimliği birleştiği için bu yönüyle Akif’ten daha fazla ön plana çıktığını söylemek yanlış olmaz. Buna rağmen hiçbir zaman toplumunu reddeden bir protest duruş görülmez kendisinde. Çünkü o toplumun düzeleceğine, İslam’ı doğru anlayıp yaşayarak

¹⁰⁵ Necip Fazıl Kısakürek, **Öfke ve Hiciv**, 3. Baskı, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1997, s. 47.

yeniden doğacağına inanmaktadır ve Büyük Doğu düşüncesi ile de bunu sık sık dile getirmiştir.

1. 3. 3. Sezai Karakoç

İslami bilinçle eserler kaleme alan yazarlardan genç nesilleri en çok etkileyen isimlerden biri olan Sezai Karakoç muhalif kimlik-protest duruş yönüyle daha önce ismi zikredilen iki şairle aynı çizgidedir. Sezai Karakoç'un sahip olduğu İslami duyarlılık, bu duyarlılığın çevresindeki bilinçlilik hali onun edebi ve fikri çerçevesinin şekillenmesinde en önemli etken olmuştur. Bu fikrî ve edebî çerçeveyi oluşturan Diriliş fikrine burada da temas etmek gerekir. Çünkü Karakoç'un Diriliş fikri, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu fikri gibi muhalif tarafının nedenini ve nasılını açıklayan, yıkıcı olup olmadığını gösteren önemli bir unsurdur.

Diriliş, Karakoç'un İslami duyarlılıkla yeniden diriltmeye çalıştığı medeniyet fikridir. Erdoğan Erbay, Karakoç'a göre gelecek için endişe duyanların, çöküşe ve yıkılışa engel olabilmek maksadıyla ileri sürdükleri önerilerin, "ilahi ve beşeri ilkelerden devşirdikleri ölçüler etrafında bir vücuda kavuştuğunu" ve onun bunları "gelişme" ve "devrim" olarak iki başlıkta ele aldığını belirtir.¹⁰⁶

"Diriliş"ın içine aldığı ilkeler gibi karşısında durduğu, reddettiği ilkeler de vardır. Daha önce benimsediği ilkelerden bahsedildiği için bunlardan ayrıntılı olarak bahsetmeyip ahlaklı olmak, İslami bilinçlilikte olmak, geleneği reddetmeden ilerlemeyi düstur edinmek gibi başlıklarla özetlenebilir. Karşı olduğu konular, ilkeler, fikirler ise üzerinde durulacak esas noktadır. Çünkü "Karakoç'un muhalif-protest kimliği var mı yok mu?" sorularının cevabı bu şekilde bulunabilir.

Sezai Karakoç muhaliftir, ancak bazı durumlar ve olaylar karşısında onda protest eğilimler de görülmektedir. Onun -bilhassa- muhalif kimliği edebiyatımızda da oldukça bilinen bir özelliğidir. Doğru bildiği, inandığı değerlere zarar veren ve

¹⁰⁶ Erdoğan Erbay, "Yirminci Asrın Müslüman Manifestosu: Karakoç ve Diriliş", **Sezai Karakoç Kitabı**, Haz. Ali Dursun, 1. Baskı, Kayseri, Medeniyetin Burçları Derneği Kültür Yayınları, Nisan 2015, s. 106-107.

yanlış olduğuna inandığı her duruma, her fikre karşı tavrını oldukça net bir şekilde koyar. Bunların başında ise Akif ve Necip Fazıl'da olduğu gibi Batı gelmektedir.

Batı'nın medeniyet adı altında Müslüman toplumlara karşı sürdürdüğü baskının en yoğun olduğu dönemlerde eserler veren Karakoç, İslam coğrafyasının -yalnızca İslam coğrafyası da değil, zulme uğrayan Afrika ülkeleri vd.- emperyalizmin altında nasıl ezildiğini görmüş ve bunu gerek şiirlerinde gerekse fikir yazılarında sürekli ele almış, eleştirmiştir.¹⁰⁷ Bununla birlikte Batı'nın manevi ve ahlaki yönden çözüldüğünün de farkında olarak bu yönüyle de Batı'nın karşısındadır.

Teknolojik ve siyasi yönden güçlü olması Karakoç için Batı'nın medeni olduğu anlamına gelmez. Asıl medeniyetin kendi inancımızda, tarihimizde mevcut olduğunu savunur:

“Ne var ki bu tarihi geride bırakıp modernleşme adı altında Batı'ya yönümüzü döndüğümüzden beri Batı'nın gerisinde kaldık. Bu geri çekiliş önce fakirlik sonra ruh bunalımı halini aldı. Bu, medeniyetimizin krizidir.”¹⁰⁸

Bu krizin çözümü için gerekli olanları belirten Karakoç'un çözüm konusunda içinde bulunduğu toplumdan ümitli olduğu görülmektedir. Bu sebeple yaptığı eleştirilerinde de yapıcı bir üslup benimseyerek, salt karşı çıkışı savunmaz. Karakoç'un kendi medeniyeti için sahip olduğu yapıcı tutum Batı karşısında görülmez. Çünkü Karakoç için Batı, Doğu ile daima savaş halindedir ve bu savaş karşılıklı yapılan adil bir savaş değildir. Batı'nın işgal ve sömürge ile kendi uygarlığını diğer ülkelere yayma politikasıdır. Bunu yaparken gittikleri yerlerdeki eski uygarlıkları yok etmekten çekinmez.¹⁰⁹ Bu sebeple Batı'nın tam karşısında duran Karakoç'un bu tavrını “Ötesini Söylemeyeceğim” isimli şiirinden bir bölümle örneklendirelim:

“... ”

Sizin def olup gitmenizi istiyorum işte o kadar

¹⁰⁷ M.Fatih Andı, **Güneşe Tutulan Ayna**, 1. Baskı, İstanbul, Hat Yayınları, 2010, s. 179.

¹⁰⁸ Lütfi Bergen, “Sezai Karakoç'un Medeniyet Tezi”, **Sezai Karakoç Kitabı**, Haz. Ali Dursun, 1. Baskı, Kayseri, Medeniyetin Burçları Derneği Kültür Yayınları, Nisan 2015, s. 112.

¹⁰⁹ Osman Bayraktar “Sezai Karakoç'un Batı'ya Bakışı” **Şair ve Düşünür Sezai Karakoç Sempozyum Bildirileri**, Kasım 2008, Fatih Belediyesi, İstanbul, s. 283-294.

Ali de istiyor ama söylemekten çekiniyor
Halbuki siz insanı öldürmezsiniz değil mi?
Gidiniz ve öteki yabancıları da beraber götürünüz
Tuhaf ve acaip şapkalarınızı da beraber götürünüz emi

Boynunuzdaki o uzun ve süslü şeritleri de
Kirli çamaşırları tahta döşemelerin
Üzerinde bırakmamanızı yalvararak istiyeyeğim
Yalvararak istiyeyeğim diyorum Medeni Adam
Siz bilmezsiniz size anlatmak da istemem

...¹¹⁰

Küçük bir kız çocuğunun duyularının anlatıldığı şiirde, bir çocuğun âflığının, naifliğinin yanı sıra kararlılığının ve öfkesinin oluşturduğu karşıtlık dikkat çekici bir şekilde yansıtılmıştır. Murat Kacıroğlu, Müslümanlar üzerindeki yabancı zulmüne karşı bir başkaldırının öz konusu olduğu şiirde, çeşitli imgeler üzerinden birbirine zıt olan bu iki kültür ve coğrafyayı derlendiren şairin, “antiemperyalist” bir söylem eliştirildiğini ifade eder.¹¹¹ Medeni görünümlü Batı’nın gerçek yüzünü gören ve gösteren küçük kız “Yabancı” diye hitap ettiği Batılıların bir an önce ülkelerinden, evlerinden gitmelerini istemektedir. Bu isteğini de korkmadan çekinmeden dile getirir.

Şiirdeki diğer karakterlerden biri -küçük kızın da ağabeyi- olan Ali bu isteği söyleyemez. Çünkü o çekinir. Ama küçük kız hiç çekinmeden, sözünü yumuşatmadan, “ama”lar eklemeyen söyler. Ali’nin çekingenliği sıradan halkın

¹¹⁰ Sezai Karakoç, “Ötesini Söylemeyeceğim”, **Gündoğmadan: Şiirler**, 15. Baskı, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2013, s. 46.

¹¹¹ Murat Kacıroğlu, “İkinci Yeni Şiirinde Öteki Dünya: Ortadoğu ve Afrika”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 21/Güz, 2011, s. 177-210.

çekimserliğini temsil ederken küçük kızın cesareti bir Müslüman'ın sergilemesi gereken ideal tavrı temsil eder.

Fatih Andı, küçük kızın bu “uzlaşmasız, pazarlıksız” tavrının radikal bir bilinç ve eylemle ülkesini işgal eden yabancıya karşı nefreti olduğunu belirtir.¹¹²

Şiirin geneline keskin bir üslup hakimdir. Batı'nın karşısında eğilmeyen, dimdik duran bu çocuk kahraman aslında Karakoç'un fikirlerini dile getirir. “Bay yabancı”nın medeniyetini, pahalı kıyafetlerini, çarpık ilişkilerini, dışı güzel görünen ama içi çirkinlikle dolu olan her şeylerini alıp sömürdüğü toprakları terk etmesini ister. Onlara ait olan hiçbir şeyi kabul etmez. İşte bu toptan reddediş Karakoç'un protest tarafını göstermektedir. Emperyalizme, zulme karşı durarak protest bir söylem geliştirir. Bu söylemi diğer Afrika, Ortadoğu şiirlerinde, yazılarında da görülmektedir.

Şiirden ve açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Karakoç, kendi medeniyeti içerisinde yapıcı bir muhalifken; Batı karşısında taviz vermeyen bir protest tavrı benimser.

Buraya kadar ele alınan tüm isimlerde görüldüğü gibi edebiyatımızda protest tavrı benimsemiş yazar ve şairler olmakla birlikte onların karşıt tavrı aldığı konular görüşlerine göre çeşitlenmektedir ve İslami bilinçle eserler veren yazar ve şairler protest tavırlarından ziyade muhalif kimlikleriyle öne çıkmaktadırlar. Çünkü protestin yıkıcı, toptan reddedici tarafını inançları gereği kendi kültürleri, kendi toplumları içinde kullanmazlar. Ancak, değerlerine zarar vermeyi amaçlayan dini, siyasi, ideolojik tüm fikir ve kurumların karşısında durmaktan da imtina etmezler. Bu yönleriyle onlarda protest eğilimler görmekte birlikte, kendilerini protest olarak adlandırmak çok doğru olmayacaktır. Bahsi geçen yazarlar, belli konularda protest tutumlarıyla ön plana çıkan muhalif yazarlardır.

¹¹² M.Fatih Andı, **Güneşe Tutulan Ayna**, s. 179.

2. BÖLÜM: NURİ PAKDİL'DE PROTEST TAVIR

Nuri Pakdil son dönem edebiyatçıları arasında dikkat çeken isimlerden biridir. Özellikle son birkaç yıl içerisinde kendisi hakkında yazılanların sayısı oldukça artmıştır. Uzun yıllardır yazın dünyasında olmasına karşın son yıllarda daha çok dikkat çekmesinin belli sebepleri vardır. Bunların başında Pakdil'in yeni yeni anlaşılmaya başlanması gelmektedir. Sıddık Akbayır'ın ifadesine göre Pakdil'in şiirleri yazıldığı dönemin ötesinin, gelecek günlerin şiiridir.¹¹³ Belki de bu sebeple eserlerini kaleme almaya başladığı 60'lı yıllardan günümüze değin çok fazla anlaşılammışken son birkaç yılda daha fazla fark edilir olmuştur. Bununla birlikte Pakdil'i çok daha önceden anlayabilmiş isimler de vardır. Bunlardan biri olan Türkolog Anna Masala, daha 1970'li yıllarda, insanların Pakdil'i ancak iki binlerden sonra anlayacağını dile getirmiştir.¹¹⁴

Aynı durum birçok önemli edebiyatçı için de geçerlidir. Onlar da dönemlerinin ilerisinde gittikleri için, kendi dönemlerinde ya hiç anlaşılmamış ya da yanlış anlaşılmışlardır.

Nuri Pakdil'in dönemi içerisinde anlaşılammış olmasının bir diğer sebebi ise onun "farklı" bir şair olmasıdır. Farklılıktan kasıt; sahip olduğu düşünce yapısına, ideolojiye, inanç yapısına oldukça ters olan düşünceleri de benimsemiş olmasıdır. Burada sözü edilen düşüncelerin ters olup olmaması ise tartışılmaya açık konulardır; ancak edebiyat kanonu için tartışılmayacak derecede nettir. Bu düşüncelerin ne olduğuna kısaca değinmek gerekirse; Pakdil, edebiyat tarihçilerine göre "İslamcı" bir şairdir. Eserlerini, İslami hassasiyetleri gözeterek kaleme alır ve bu sebeple kendisinden gelenekten beslenmesi, geleneksel olanı savunması beklenir. Ancak fikrî anlamda her ne kadar geleneksel olanı savunsa da şekil yönünden oldukça

¹¹³ Sıddık Akbayır, "Her Dağın Bir Duruşu Vardır: Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş" **Düşünsel, Entelektüel, Muhafif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil; Hece Dergisi**, Özel Sayı:7, Yıl:8, Sayı:85, Ocak,2004, s. 154-162.

¹¹⁴ Ali Göçer, "Çoban Yıldızı", **Yediiklim Dergisi**, Yıl:1995, Sayı:58, İstanbul, s. 11-18.

yenilikçidir. Bununla birlikte eserlerinde ele aldığı konular itibariyle de İslami hassasiyetli edebiyattan ziyade; Sol edebiyat şairlerine daha çok benzetilmektedir. İslamcı bir edebiyatçının olamayacağı kadar sivri, keskin bir protest tavrı, muhalif söylemi vardır ki bu yönüyle de daha çok sol edebiyatçılara yakındır. Bu protest üslubu, muhalif tutumu gerek hayatında gerekse eserlerinde görülmektedir.

Protest tavrı hakkındaki önceki açıklamaların ışığında Pakdil'in eserlerinde protest tavrı ve muhalif tutum konularını ele almak gerekir. Pakdil, eserlerinde protest söylemi genel olarak şu başlıklar üzerinde yoğunlaştırmıştır; Batıcılık, Yabancılaşma, Çağ, Emperyalizm, Kapitalizm ve Marksçılık, Makineleşme, Savaş, Yahudilik, Yazarlar, Yönetim, Tek Partili Hayat ve Kemalizm.

2. 1. BATI, BATICILIK ve YABANCILAŞMA

Modernleşme ile birlikte ülkemizde yaygınlaşan Batıcılık düşüncesi birçok alanda kendini göstermeye başlamıştır. Batıcılık'ı savunanların yanı sıra millî değerlerine bağlı, geleneklerinden vazgeçmeyenler de oldukça fazladır. Bu durumun sonucunda, özellikle edebiyat dünyasında, sosyal hayata paralel olarak kutuplaşmalar başlamış; gelenekçiler ve Batıcılar diye iki zıt kutup ortaya çıkmıştır. Batılı bir ülke olmayan Türkiye'nin aydınlar ve devlet adamları öncülüğünde Batılı gibi gösterilmek istenmesi, kültürel anlamda bir kargaşaya sebep olmuş; Batıcı, özüne yabancılaşmış, geleneğini ve kültürünü yok sayan bir düşünce yapısı ortaya çıkmıştır. Bunun karşısında olan edebiyatçılar, fikir adamları ise geleneğin, milli değerlerin önemini vurgulayarak Batıcılığı reddetmişlerdir.

Nuri Pakdil de bu kutuplaşmanın taraflarından biridir. Pakdil, Batı'nın ideolojisini, eylemlerini tasvip etmeyen bir isimdir. Bunu eserlerinde de sıklıkla vurgular. Pakdil'deki karşı duruş oldukça keskindir; o kadar ki Batı'nın tam karşısında durmak, Batı ve Batıcılık ile mücadele etmek Pakdil'in en önemli amaçlarından biridir. Çünkü ona göre Batı zaten çoktan bitmiş, meşruiyetini kaybetmiştir ve onun yolundan gitmek kendi medeniyetimizin de bitmesine sebep

olacaktır. Batı hakkındaki fikirlerini en yoğun biçimde ele aldığı kitaplarından biri olan “Batı Notları”nda bu fikirlerini şöyle açıklamaktadır:

“Batı dedikleri kapı çökmüş ve görülmüştür çöplük. Nasıl yönümüz hep burası olur? İnsanda birazcık yurt sevgisi kalsa, insan birazcık korumuş olsa uygarlığının sıcaklığını, çevirir başını kendi uygarlık değerlerine. Bu denli mi yüreğimiz yabancılaştı uygarlığımıza? Kim çaldı yüreğimizi ve onun yerine başka bir organ koydu?”¹¹⁵

Pakdil’in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere Batı’nın karşısında durmak millî bilincin gerekliliğidir. Uygarlığımıza, özümüze karşı sorumluluğumuzdur. Batı’yı bir çöplüğe benzeten Nuri Pakdil için Batıcı olmak demek kendi değerlerimize ihanet etmek demektir. Hüseyin Su, Pakdil’in bu kitabını gözlemleri sonucunda kaleme aldığını ve her ne kadar ideolojik bir keskinliğe sahip olsa da değerlendirmelerini vicdanı ile ölçülü bir biçimde yaptığını belirtir.¹¹⁶

Nuri Pakdil, batılılaşma konusunda, yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere hiçbir şekilde taviz göstermediği gibi Batı ile ilgili olumsuz düşüncelerinin sebebini de sıklıkla dile getirir. Ve bu sebepleri sıralarken “vicdan” kavramını göz ardı etmez. Bir başka eserinden örnekle Pakdil’in bu konudaki tavrını ele alalım:

“Tüm yollar sıkıntıya çıkıyor? Somut bu denli? Tut, tut! olanak yok kaçmasına? Bireysel değil demek ki? Ne? Ulusal? Sıkıntımız ulusal! Baksana! Kime dedin? Ona, buna, şuna, ötekine! Kefal yüzlerimiz. Çorak, yarılmış, kupkuru tarla! Özsuyu nereye mi çekildi? Işığı? Bu yüzlerde ışık olurdu ya inançtan yansıyan, kurudu mu? Ha? Yaa! Yabancı tuzaklara düşürüldük? Güzel oyun oynadın Avrupa! Kahrolsun Avrupa! Bir muamma mı? Yok; açık ve ortada. Kimliksizliğimiz nasıl oluştu? Tarihsel birikimlerimiz mi? Yabancılaştırdık tümüne! Tümüne ya sürü! Artık taşıyamıyor musun buzulu? O kütleyi? Katlamayışımızdaki tuhaflık gittikçe yığılıyor mu? Bizi birbirimize bağlayan o temel bağa bağlanamayışımız mı, o buzul? Demek ki onun için üşüyoruz birbirimizi gördükçe? Şimdiki durumumuz? Tam tamına. Nereye çevirmeliyim başımı? İleriye! Uygarlığımızın değerlerini algılayabilmem için çok ileriye fırlamalıyım? Avrupacılık, kesinlikle, gerici bir konuma tıktı bizi? Çünkü eşyalaştırıyor ya! Mülkiyet yarışı yapan kaplumbağalara benziyoruz? Efendimiz Avrupa sayesinde! Ezilen,

¹¹⁵ Nuri Pakdil, **Batı Notları**, 7. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015, s. 90.

¹¹⁶ Hüseyin Su, “Nuri Pakdil’de Hesaplaşma Düşüncesi” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.381-392.

ezilecektir buyuruyor hem de! Kalk ayağa! Anladım, bir şey buyuracaksınız, hazırola geçtim hemen. Avrupa yönünde tifüs var! içimizin ateşi mi söndü, Bay Yazar?”¹¹⁷

Pakdil’in Batı’ya karşı olmasının temelinde milli bir şuurun, manevi hassasiyetin olduğu bu sözlerinden de anlaşılmaktadır. Batı’nın her şeyi maddileştiren, makineleştiren, değerleri yok eden tutumu onu rahatsız eder. Bizi geliştirdiğini, ilerlememizi sağlayacağını söyleyenlerin aksine; Batı yüzünden gerilediğimizi savunur. Necip Tosun, Pakdil’in Batı ile ilgili görüşlerini şöyle özetler; Batı insanının makineleştiği, ruhu yok sayıp çürüdüğü bir organizma haline gelmiştir. Bu sebeple de bir uyumsuzluğun, bir dengesizliğin içinde manevi değerlerden yoksun makinenin gölgesinde bir profile sahip hastalıklı insanlar topluluğudur.¹¹⁸

Açıklamaları da dikkate alarak Pakdil’in sözlerine dönmek gerekirse; Avrupa’dan “efendimiz” diye bahsederek ironi yapar, çünkü gerçekten Avrupa’nın kölesi olmaya gönüllü, bu fikri savunan kimselerin sayısı hiç de az değildir. Buradaki diyalog oldukça çarpıcıdır. Sonrasında da Avrupa’nın emirlerini dinlemek için “hazır ol”da beklediğini belirtir. Bu tablo aslında çok yabancı değildir. Avrupa’nın, Batı’nın kuklası olmuş sanatçıların, devlet adamlarının acı bir temsilidir. Ve tüm bunların yanında Pakdil kendi fikirlerini söylemekten hiçbir şekilde geri kalmaz. Öyle ki daha önce “çöp”e benzettiği Batı’yı bu defa da “tifüslü” olmakla itham ederek bir hastalıklı durumuna sokar. En çarpıcı cümlesi ise “Kahrolsun Avrupa”dır. Çünkü bu söz tam manasıyla bir rettir; bir protest duruştur. Amasız, alternatifsiz bir biçimde Avrupa’nın karşısında olduğunun kısa ve öz bir örneğidir.

“Türkiye’ye dönerken dört gün kaldığım Roma: Put kuyusu.”¹¹⁹

Burada “Put kuyusu” benzetmesi oldukça önemlidir. Zira Pakdil’in Batı’daki tecrübelerini anlattığı bir kitapta Roma hakkında söylediği tek cümle budur. Roma sadece bir Avrupa şehri değildir, Avrupa’nın dini ve tarihsel anlamda önemli bir

¹¹⁷ Nuri Pakdil, **Bir Yazarın Notları 2**, 2. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012, s. 93,94.

¹¹⁸ Necip Tosun, “Nuri Pakdil ve Yabancılaşma”, **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.116-127.

¹¹⁹ Pakdil, **Batı Notları**, s. 113.

merkezidir. Bu şehir için yalnızca put kuyusu yorumlaması yapması oldukça dikkat çekicidir. Bunu açıklamak için Pakdil'in "put" kavramı ile ilgili düşüncelerini bilmek gerekmektedir. Yusuf Ziya Cömert, Pakdil'in "put"lara yaklaşımını Hz. İbrahim ile ilişkilendirir;

"İbrahim'dir putları kıran. Nuri Pakdil'de İbrahim mizacından bir eser vardır. Bugün put var mı? Göremiyor musunuz? Nuri Pakdil'e sorun. Öğrenirsiniz."¹²⁰

Pakdil, eserlerinin "putatapıcılık sapıtkanlığı"na bir "karşıkoyuş" olduğunu, "haydi artık, insanoğlu, at bu putu çöp sepetine!" demek için yazdığını belirtir.¹²¹

Pakdil'in Batı hakkındaki bir başka yorumu ise şu şöyledir;

"Yerli düşünce kaynağımızı kurutanları, Batılılaşma adına bizi uygarlığımızdan koparmak isteyenleri, bizi özümüze aykırı bir ulus yapmak isteyenleri biliyoruz.

Ülkemiz Batıya yöneldiğinden beri, Batının değer yargılarını aldığımızdan beri içtenlikle saptayalım ki özgün bir ulus olma niteliğini yitirdik. Boşlukta bir ulusuz şimdi. Yabancılaşmanın sarsıntılarını derinden duyan yazarlar da yetişmektedirler. Ulus yabancılaşmaya başından beri direniyor. Düşman yazarları kızdıran da asıl budur. Ne ki, ulusun direnci durduramaz yabancılaşma girişimlerini"¹²²

Nuri Pakdil, yabancılaşmanın sebebi olarak gördüğü Batı'nın değer yargılarını alarak kendi kültürümüzün yok edilmesi çalışmalarının farkındadır ve ulusun, bunun karşısında durmasının güç olduğunu belirtir. Çünkü sadece ulusun yabancılaşmaya direnmesinin yetmeyeceğini; düşmanların sanat, edebiyat, gibi bütün ortamları ele geçirdiklerini ve bunu güçlü bir kale gibi tuttuklarını¹²³ belirtir. Bu olumsuz tablo yalnızca Türkiye'ye değil; tüm yeryüzüne hakimdir. Batıcılık'ın etkileri hemen her milleti olumsuz yönde etkilemiştir;

"Niçin sıkıntılıdır yeryüzü? Batı uygarlığı yitirmiştir içindeki olağanüstülük' özlemini. Yadsıma, kin, öfke birikimidir şimdi Batı dünyası. Marksçılık da, oldum olası bir şiddettir. İslam dünyası, özündeki 'olağanüstülüğü, yabancılaşma lavı altında ortaya koyamaz olmuştur.

¹²⁰ Yusuf Ziya Cömert, "Nuri Pakdil Kesintisiz Devrim", Star, 13 Kasım 2014, (çevrimiçi: <http://www.star.com.tr/mobil/mobilyazar.asp?Newsid=965501>).

¹²¹ Nuri Pakdil, **Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, 1. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2016, s. 159

¹²² Pakdil, **Biat 1**, s.71

¹²³ Pakdil, **a.g.e.**, s.772

Ortaya çıkarma savaşını sürdürse bile, tam ortaya koyabilmesi için epeyce bir süre gerekmektedir.”¹²⁴

Batı ve Batıcılık ile birlikte tüm yabancılaşma hareketlerinin ülkemize, kültürümüze, geleneklerimize zarar verdiğini ifade eden Nuri Pakdil’e göre, bu yıkımın tek faili Batı değil, onun ülkemizdeki savunucularıdır. Bu kimseler genellikle kendilerini “aydın” sınıfına dahil edenlerdir.

Batıcılığın buyruk kesildiği dönemlerden başlayarak şimdiye kadar uzanan her şeyde yabancılaşma deneylerinin görüldüğünü belirten Pakdil’e göre Tüm Batıcı yazarlar, tüm Marksçı yazarlar, bu yabancılaşma denemelerinin uygulayıcıları olmuşlardır.¹²⁵ Bu konudan rahatsızlığını ise sıklıkla dile getirmektedir.

“1923 yabancılaştırma girişimlerinden beri sanatımızın, edebiyatımızın boşlukta sallanır gibi duruşu, çağımızda uygarlıkla eş anlama gelen geleneklerimizden uzaklaştırılmış olmamızdan ileri gelmiyor mu? Yeryüzünde hangi ulus, bizden başka, gelenekleriyle çelişen bir yöne itilmiştir? Sözelimi, şu ya da bu ulus itilmiştir de iyi mi olmuştur? Önemli olan, geleneği evrensel bir bilinçle algılayabilmek, yorumlayabilmek, içimizde özümleyebilmektir. Ben, ulusumu, onun özlemlerini, onun acılarını, onun içdünyasını, ruhunun enginliğini başeğme ya da başkaldırma durumunu, aşkını, bağlılığını, ancak yıllar boyu, yüz yıllar boyu yığıldığı yaşam birikiminden anlayabilirim. Başka bir olanağım var mı? Çünkü insan, tarihsel bir birikimdir, ilk insandan son insana değin birşeyler eklenecektir birbirine: gelenekler sağlıyor bu eklenti”¹²⁶

Ali Göçer’in, “Hiçbir ulus durup dururken bizim bu yüzyılın ilk çeyreğinde olduğu gibi kendini tümüyle inkâr edip yok saymamıştır. Tüm değerlerini, tüm zenginliklerini aşağılamamıştır.”¹²⁷ sözleriyle açıkladığı bu yabancılaşma girişimleri neticesiyle, gelenekten koparılanın en büyük zarar verdiği alanın sanat olduğunu dile getiren Pakdil, yabancılaştırma çalışmalarının kültürel, sanatsal etkileriyle birlikte olumsuz sonuçlarından en önemlisinin

¹²⁴ Nuri Pakdil, **Konuşmalar**, 2. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s.60.

¹²⁵ Pakdil, **Biat 1**, s. 46.

¹²⁶ Nuri Pakdil, **Biat 2**, 2. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s. 78.

¹²⁷ Ali Göçer, **Sükût Sûretinde Şerhi**, 1. baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2015, s.49.

“kimliksizlik” olduğunu belirtir. Çünkü ona göre kimliğini yitiren bir ulus her şeyi yitirmeye mahkumdur. Necip Tosun, Pakdil’in yabancılaştırma hakkındaki görüşlerini kaleme aldığı yazısında, Pakdil’e göre yabancılaştırmaya karşı direnişin yerli değerleri savunan yazarlar eliyle yapılması gerektiğini belirtir.¹²⁸

“İyileşmez bir yara: evrensel yitiliklik. Türk ulusunun sayrılığı, biraz da saralı hali, burdan geliyor şimdi: evrensel ülküsünün elinden alınışından. Sınırsız bir büyüklüktür insan: evrensel ülkü yaklaşımıyla ulusal birleşime varamadı mı o ulus, yatalak bir hastadır artık: ulusumuzun şimdiki konumu. Evrensel ülkümü arıyorum her yerde. Evrensel ülkümün bir parçasını birinde görüvereyim, sürekli, durmadan yürümek istiyorum birlikte: evrensel ülkünün çok somut bir belirtisi oluyordu O: Türk toplumu içinde: yıkımlar ortasında: (Enkazların arasından adım adım ilerliyordu: ilerletmek istiyordu toplumu: tüm yapıların kopuk kablolarını bağlamaya uğraşarak: evrensel ülkünün ışığına: "hepimiz kablo bağlayıcılarayız" derdi, akım için" derdi, "tarihsel işlevimizin yürüyüşü için: BU YENİKLİKTEN YENİDEN AYAĞA KALKARAK" derdi: sorardı dönüp: “ancak, insanı severek, sürekli, değil mi?": bir bir doğrularlık O'nu: o da eklerdi hemen: "İNSAN SEVGİSİ PEYGAMBER SEVGİSİYLE BAŞLAR" ilke). Bir örgü örür gibi tüm tarihsel değerleri eklemeye çalışıyordu birbirine: Tarihe tutunarak yürünebilirdi ancak: çetin engelleri aşmamıza bağlıydı.¹²⁹

Ancak yukarıdaki sözlerden de anlaşıldığı gibi Pakdil bu konuda umutsuz değildir. Batı'nın, yabancılaştırılmanın karşısında ne kadar keskin bir tavır olsa da kendi milletine bu durumun üstesinden gelme konusunda güvenmektedir. Onun bu güveninin sebebi ise her ne kadar Batıcı aydınlar, bu fikri destekleyen siyasiler azımsanmayacak kadar çok olursa olsun halkın yabancılaştırmaya, Batıcılığa karşı tavrını koyacağı düşüncesinden ileri gelmektedir. Bu sebeple ki Batı'ya gösterdiği keskin tavır kendi toplumu için göstermez. Batı'yı reddettiği gibi toplumunu reddetmez; aksine yapıcı eleştiriler ile bu durumun bir an önce düzelmesini amaçlar. Kendi ülkesi özelindeki bu tavır protest olmamakla birlikte, gerek yukarıdaki açıklamalarında, gerek buraya almadığımız diğer açıklamalarında muhalif bir duruş görülmektedir.

¹²⁸ Necip Tosun, “Nuri Pakdil ve Yabancılaştırma”, **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.116-127.

¹²⁹ Nuri Pakdil, **Bağlanma**, 2. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012, s. 42.

“Ülkemizde, bilinen ters bir gelişim oldu. Uzun yıllardır Batılılaşmak adına yapılan girişimler, yerli düşünceye yabancı kişilerin 'Batıcı aydın' etiketi altında ortaya çıkmalarına neden oldu. Bunlar ulusumuzu yabancılaştırmaya doğru çektikçe, ulusumuz yabancılaşmamak için direndi, mih gibi çivilendi yere, kıpırdamadı.

Nasıl bir kişidir Batıcı aydın' tipi? Tarihini yadsımış, uygarlığından kopmuş, bağısız, boşlukta sallanan, hiçbir tutumu ile artık ülkesinin insanına benzemeyen biri. Her alanda görüyoruz bu kişileri. Öncelikle de, kültür alanında ortaya çıkarlar.

Ulusun bozulmamış benliğinden, yerli düşüncenin aydını, yani yurtsever aydın belirmiştir. Bu aydınlar ay çoğaldıkça, ulusumuza yeni ve verimli bir canlılık da gelecek.

Önce kendimizi eleştiriyoruz. Arınmanın vakti. Çağ, özeleştiriyi gerekli kılıyor. Geleceği karanlıktır özeleştiriden kaçanın. Uygarlığımız, bizi, sürekli olarak özeleştiriyeye çağırıyor. inanırız, her birimiz için, her gün, bir tutanak düzenleniyor; kesin.

İnsanların özeleştiriden kaçınmamaları gerektiği gibi, rejimlerin de özeleştiriden kaçınmamaları gerekir. Çünkü yanlış bir rejimin şartladığı bir ulusun yeniden doğru yola yönelmesi, bir çok kuşakların kurban edilmeleri sonucunda ancak mümkün olabiliyor.”¹³⁰

Yukarıda bahsettiği üzere özeleştiriyi yapmayı sürekli olarak dile getirir Nuri Pakdil. Çünkü Batıcılık sorunu, yabancılaşma sorunu yalnızca Batı’yı reddederek çözümlenemez. Batı’nın karşısında olabilmek, bir protest duruş geliştirebilmek için her şeyden önce kendi içimizde tutarlılığı sağlamak zorundayız. Yabancılaşmanın, ‘Batıcılık’ın tek müsebbibininin Batı olmadığını idrak edip, kendi içimizdeki yanlışları düzeltmemiz, onların karşısında da olmamız gerekmektedir. İşte bu noktada eleştirilmesi gerekenlerin, tavır alınacak olanların kimler olduğu saptanmalıdır ki Pakdil bunun cevabını da vermektedir: “Batıcı aydın tipi”.

Bilhassa düşünen, okur-yazar kesim eliyle yapılan bu yıkımın en sert şekilde karşısında durmayı kendine görev bilen Pakdil için Batıcı aydın da en az Batı kadar suçludur.

Bu noktadaki tavrını daha iyi anlamak için ise “aydınlar ve yazarlar” isimli ayrı bir başlık altında Pakdil’in görüşleri ele alınacaktır. Batıcılık ve yabancılaşma

¹³⁰ Pakdil, **Batı Notları**, s. 51.

konusuna tekrar dönmek gerekirse, Pakdil'in bu konu ile ilgili yorumlarına birkaç örnek daha vermek gerekir; zîra bu konu eserlerinde oldukça önemli bir yer tutar.

“Şu yabancılaştırılışın doğru (: yabancılaştırılışın) Ku Klux-Klancılığı soluksuz bırakmak üzeredir insanı: özyurdunda: o kadar garip ki şimdi insan!

Ne maymun ne şempanze: bunlar: -böyle söylenirse hakaret olacak o masum yaratıklara-yeryüzünde örneği olmayan bir yabancılaştırılışın insanı hiçikleştirisi: emir: hiç-lik-leş! Daha da sıkı düşünülebildiğinde, daha da sıkı algılanabildiğinde daha da beterin beteri bir durum bir bileşke.

Görüşçasısında acının buz kesışı labirentin içinde kımıldanırken. Hemen hemen 1900'lerden beri zamanın dili, eğer on paralık düşünce sahibiyse bir insan, hiç şüphe yok, direnişçe bir dildir sinir sisteminde devinip duran.”¹³¹

Öncelikle “Ku Klux Klan” ne demek bunu bilmek gerekir. Amerika’da siyahilere zarar veren, onları köleleştirmeyi amaçlayan faşist terör örgütüdür.¹³² Bu örgütün faaliyetleri ve acımasızlığı tarihi kaynaklarda mevcuttur. Pakdil'in yabancılaştırılmayı bu örgütün faaliyetleriyle eş değerde görmesi ise durumun ciddiyetini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermek içindir. Bunun bir sebebi de ülkemizin Batıcı olmasını, yabancılaştırılmasını amaçlayanların asıl istediklerinin halkı köleleştirmek, Batı'nın esiri yapmak olduğunu açıklamaktır.

Yabancılaşmak demek Pakdil'e göre; “hiçlikleşmek” demek. Bu derece kötü ve asla tolere edilmeyecek bir durumdur. Yine aynı kitapta yer alan bir başka yazısında ise en alt katmanlardan başlayıp derin derin ilerleyecek bir tavırdan bahseder ve bu tavrın “TAMKARŞI” bir ses olduğunu söyler. Bu ses yabancılaşmaya, Batı'ya karşı gelen bir sestir. Karşı koyan, protest olan halkın sesidir. Bu konuda oldukça ümitvar olan, halkının vicdanına inanan Pakdil, düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır;

¹³¹ Nuri Pakdil, **Otel Gören Defterler 6: Yazmak Bir Mucize**, 2.Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2004, s. 81.

¹³² Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Hakan Kutluay, “Ku Klux Klan Nedir”, 25 Kasım 2016, (çevrimiçi : <https://www.makaleler.com/ku-klux-klan>)

“Kıraç topraksın be, Cârî Görüş! Kesime götürülen kuzuların boyuneğişleri gibi de algılansa bâzı adımların dışarıdan cüssesiz zannedilişleri; **Ebedî Gerçeklik**, beline saplanan bu BatıÇivisi'ni [doğru BatıÇivisi'ni] önünde sonunda çıkarıp atacaktır Tarihin Çöp Sepetine. Tersî, mantıksızlık olur çünkü. İnsan, sonsuza kadar mantıksızlık içinde yaşayamaz, buna tarih kitaplarında tek örnek yok. Ülkenin batıcılıkla konuşlandırıldığı konum: tersyüz olmuş bir mekân, tersyüz olmuş bir zaman. Ses bile ses olmaktan çıkmış, başkabirşeyleşmişondankavrulakavruladahabaşkabirşeyleşmiş [doğru : başkabirşeyleşmişondankavrulakavruladahabaşkabirşeyleşmiş]. Taktik çekirdekli kelimelerle, stratejik çekirdekli cümlelerle ve konvansiyonel kitaplarla yürününce ancak mesafe alınabilir: Ku Klux Klan Desiseciliğiyle kuşatılmış olursa da. Boks maçını, füzelerini vicdanlarına konuşlandırabilenler kazanabilecekler.”¹³³

Yabancılaşmak, kendi değerlerini kaybetmek başlı başına bir mantıksızlıktır ve bu durum sonsuza dek bu şekilde devam etmeyecektir. Ve tüm oyunlara, hilelere rağmen eğer doğru yöntemler uygulanırsa bu durumdan kurtulmak mümkündür. Onun sunduğu yöntemler ise iki başlıkta ele alınabilir; öncelikle stratejileri doğru belirleyip bunu siyasi anlamda uygulayabilecek adımlar atmak, ikincisi ise vicdanı merkeze almak. Eğer toplum bunları başarırsa, yabancılaştırmanın tüm oyunları alt edilebilir.

Gerek Batıcılık, gerek Batı gerekse yabancılaştırma konuları Nuri Pakdil'in eserlerinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü onun karşısında olduğu, reddettiği kavramların başında bahsi geçen kavramlar gelmektedir. Bu konu ile ilgili düşüncelerini net bir şekilde ortaya koyduğu için üzerine çok fazla açıklama yapmaya gerek yok ancak tüm alıntılarda da görüldüğü üzere Pakdil'in Batı karşısında hiçbir istisnası, yumuşak tarafı yoktur. Kesin bir dille Batıcılık ve yabancılaştırma faaliyetlerini reddeder. Bu ret; bir karşı duruş, protest tavrı örneğidir.

2. 2. AHLAKİ ÇÖZÜLME ve ANTİMETAFİZİK

¹³³ Pakdil, **Otel Gören Defterler 6: Yazmak Bir Mucize**, s. 76.

Nuri Pakdil için “vicdan” kavramı, oldukça önemli kavramlardandır. Vicdanı merkeze alarak her anlamda başarıya ulaşılabileceğini, yok sayarak ise asla başarılı olunmayacağını savunur. Bu kavram maddi ve manevi anlamda ilerlemek için önemli bir rehberidir.

Vicdandan yoksun olan bir kimse ya da bir toplum er geç yok olmaya mecburdur. Vicdanı bu denli önemseyen, hayatının merkezine koyan Pakdil için manevi, ahlaki kavramların hepsi bu bağlamda oldukça önemlidir. O, maddenin, hissizliğin karşısında durarak manevi olana, ahlaki olana yönelmeyi kendine yol bilmıştır. Ve bunu okurlarına da sık sık tembihlemiştir. Ne var ki içinde bulunduğu dönem ve şartlar itibariyle manevi, ahlaki kavramlar onun istediği ölçüde dikkate alınmamaktadır. Buna oldukça tepkili olan Pakdil, bu durumu düzeltebilmeyi çok istemektedir.

“Eksik yeryüzü: bu kentin konumu, boyut'a musallat olan güve: her yanı deliklerle dolu bir manevî doku + oku bu çürümeyi, İNSAN!: heryerde, gözümüzün önünde. Çürüme de bir cümledir + bu çürüme, tüm dillere çevrilmelidir + bu cümleyi okuyamayacaksak, gerçekten herşey bitebilir. Gir hücrene: (son sığınağın vicdanın kalmıştır: isterse, parça parça edilmiş bir durumda olsun bugün: son sığınağın odur yine: ne olursa olsun; vicdanın) kapat duvarlarını; bu cümleyi hecele, hecele. İnsan, ilk ışığı, ancak vicdanında görebilir. Doğrul: her eylem gibi, bu da, denemeyi gerektiriyor: doğrulmayı dene sürekli + ayakta; eğilmeden puta: eşyaya: ebedî olan salt Tanrı'dır, İNSAN!”¹³⁴

Vicdan kavramının üzerinde oldukça fazla duran şairin dikkat çekmek istediği asıl konu ise manevi olana yönelmek, maddenin kölesi olmamaktır. Onun manevi olandan, metafizik olandan kastı ise yukarıda da belirttiği gibi Tanrı'dır. İnsan Tanrı'yla olan ilişkisini kaybedince maddenin, eşyanın esiri olur. Hele bu durum, toplumlar boyutunda olunca kendisinin ifadesiyle o noktada her şey bitmektedir. Çürümeye başlanması kaçınılmaz bir sondur. Ancak tüm bu olumsuz duruma rağmen vicdanın ışığı ile kurtulmanın mümkün olabildiğini de eklemektedir. Metafizikten yoksunluğun, makineye esir oluşun insanı inkara, saçmaya götürdüğünü belirtir ve

¹³⁴ Nuri Pakdil, **Bir Yazarın Notları 3**, 2. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s. 36.

bu insanın inkarla, saçmayla kozunu paylaşması gerektiğini ekler; özellikle de Batılının.”¹³⁵ Anti metafizik yaklaşımın temelinde de Batı vardır Pakdil’e göre. Çünkü manevi değerlerin yitirilmesi bilhassa maddenin, makinenin çok yücelmesiyle ortaya çıkmıştır ve bunun müsebbibi Batı’dır. Dolayısıyla da burada hedef olarak Batı görülmektedir. Ancak bu değerleri yalnızca Batı kaybetmemiştir, bizim toplumumuzda da tüm aynı değerler yok olmaya başlamıştır.

“İçsel damarlarında manevî değerler dolaşımı durmuş bir organizma= Türk toplumu.

Belki, bir çeşit insansızlık; derin, ürkünç bir uçurum bu. İşte, bu uçurumda yazıyorum Bayım; her şey kayıyor ayaklarımın altından.

Her insanın önünde, kendi ayıbı, durmadan büyüyor: bir şey yapmama, tavır almama. Oysa, insan yücelten de bunlar değil midir? İnsanın bir şeyler yapması, tavır alması değil midir? Zulme karşı + sömürüye karşı + insana özgü değerlerin çalınmasına karşı + kara siyasa haydutlarının soytarılıklarına karşı.

Oysa, uygarlığında, manevi değerler dolaşımı, tartışmasız biçimde, mükemmeldir. Türk ulusunun uygarlık birikimini vurguladım. Birbirimize yaklaşacağımıza, ıssızlığa iteliyoruz birbirimizi.”¹³⁶

Toplumun değerlerini yitirmesini bir intihar girişimine benzeterek durumun vahametini bir kez daha dikkat çeken Pakdil, bu durumun yalnızca manevi değerlerin kaybolmasıyla değil; sahip olduğumuz her şeyin elimizden kaybolmasıyla sonuçlanacağını işaret eder. Çünkü manevi değerlerini kaybetmiş olan ulus hiçbir haksızlığa, zulme tepki göstermeyen ruhsuz organizmalara dönüşür. Tavır almak, yanlışın karşısında olmak insanı yüceltir ancak bunlar yapılmadığında kendimizi, medeniyetimizi uçurumun kenarında buluruz. Yine de tüm bu olumsuz tablonun sonucunda ulusunun manevi değerlerine sahip çıkacağına inandığını belirtir çünkü bizim geçmişten gelen büyük bir manevi birikimimiz vardır; yeter ki onun farkına varılabilinsin. Pakdil, bu farkındalığın ikinci dünya savaşı sonrasında kaybedildiğini, ortaya çıkan büyük yıkımın sonucunda insanlarda “güvensizlik” sorununun baş

¹³⁵ Pakdil “**Konuşmalar**”, sf. 45

¹³⁶ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 2**, s.16.

gösterdiğini belirterek “tiyatrolardaki soytarılara benzenildi” sözleriyle durumu özetler. Çünkü “insan özü” kaybolmuştur, bu durum bir kanser gibi her yeri kaplamaktadır. Ancak o yine de insana, insanımıza olan inancını belirterek sözlerine devam eder;

“**İnsanlığa girmekten başka çaremiz kalmamıştır:** unutmamız gereken bir olgu var: tek evrensel birim, ölçü birimi insandır. Çünkü burda yoğunlaşmaktadır insanın yaratılış bilgeliği + yaratılış gerekliliği. (...) övme gibi olmasın ya, Türk toplumu, herhalde bilge bir toplumdur.”¹³⁷

Kendi toplumuna bu bağlamda güvendiğini belirten Pakdil’in asıl meselesi manevi değerlerdir. Eğer bu değerler kaybedilirse bir daha tamiri zor hasarlar açılacağına bilincindedir. Bunun karşısında durur ısrarla.

“Hem **kuruluyor**, hem de **bozuluyor** aynı ânda, insan. Söylenemez mi? Yâni, nîrengi noktasını eliyle koymuşçasına bulması demektir, Dik Duranın.

İnsanın vazgeçilmez önceliği: inanmak ateşini yakmak.

Suskun, kıvrık, zaman zaman âvîzemsî salınan fakat âdeta hiç gölgesi düşmemiş çiğ bir tekdüzelikte gözükkara dalışlar yapılan, merhaleleri aşırı dumanlı ölçülebilen ruh hâli: ne hâller, bu hâller? Böylesi günler de, bir ilmiğin hemen atlıvermesidir örgünün önceki ilmiklerinin üzerine. Bu akıllı poyrazda, içimizin düellosunda tabancalar dışımızda ateşlenir; yıkanmıştır, pırl pırl olmuştur anlatımı; cümlelere mis gibi alinteri kokusu sinmiş ki işte bu da yeni elektrik: ağla kalbim, gücümü buluyorum!¹³⁸

İnanmak kavramı onda Müslüman kimliğinin bir uzantısıdır. Bu sebeple tekrar tekrar inanmak vurgulanır eserlerinde. Yalnız eserlerinde değil, onun tüm hayatında önemli bir noktadır bu kavram. Hüseyin Su, Pakdil’in dini düşüncesinin içeriğinde

¹³⁷ Pakdil, **Bağlanma**, s. 48.

¹³⁸ Nuri Pakdil, **Kalem Kalesi**, 2. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s. 99.

ve en temelinde “İman” kavramının olduğunu, bunun etrafında paradigmasının örüldüğünü belirtir.¹³⁹

Vicdanı, inanmak kavramını insan olmanın temel şartları sayan Pakdil için bu şartlardan biri de hiç şüphesiz ki “ahlak”tır. Nuri Pakdil’de “ahlak” kavramını ele alan Turan Koç, bu yazısında Pakdil için; “kendini ümmetin vicdanı olmaya adanmış bir hayatı benimsemiş, milletinin sorunlarını kendine dert edinmiş, sömürülere başkaldırıcıyı bayraklaştıran bir eylem ve ahlak adamı”¹⁴⁰ yorumlamasını yaparak onun bu yönüne dikkat çeker. Ancak ne yazık ki tüm manevi değerler gibi, ahlak konusunda da problemler vardır. Çağın insanı ahlaki açıdan yozlaşmaya başlamış; bu değerleri yok saymaktadır. Bu durum Pakdil’i oldukça rahatsız eder:

“Ahlak. Yirminci yüzyıl, belki de en çok bunu bozdu insanda. Öldürme yaygınlaştıkça, birbirimizi öldürdüğümüzü gördükçe, buna tepki olarak yoketmeye başladık ahlakı. **Yirmidört saat ahlâklı kalabilen insan çok azdır.** Dün tanıdığımızı bugün tanıyamaz oluyorsunuz. Ben de başkası için öyle oluyorum belki. İlişkilerin de sağlıklı kalabilmesi ahlaka bağlı. Ahlaktan yoksunluk çürütüyor ilişkilerimizi. Kişiler arasındaki, kümeler arasındaki, halklar arasındaki, uluslar arasındaki ilişkiler bu temel yasanın dışında değil ki.”¹⁴¹

Öldürmelerin bu kadar normalleşmesi ona göre ahlaki yoksunluktan başka bir şey olamaz. Ancak bu çağın insanı birbirini öldürmekten imtina etmemektedir. Bu duruma fazlaca tepki gösterdiği yazının devamında da ahlaki yozlaşma ile ilgili eleştirilerine devam ederek bu durumun sebebinin Kutsal Kitap’tan uzaklaşmak olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte edebi kitaplara da çok iş düştüğünü söyleyerek, ahlak ve onur kavramlarının gündeme getirilmelerini ister ve ekler;

“Öylesine bir dışörgüt, insanın içörgütüyle savaşım veriyor ki, maddesel gereksinmelerin karşılığı insanın onurundan küçük küçük parçaları alıp götürüyor. **Yeryüzü, onursuz insanın ağırlığına herhalde dayanamayacaktır.** Yaklaştığımız cehennemin lavı yüzümüze

¹³⁹ Hüseyin Su, “Nuri Pakdil’de Dinî Düşüncenin Tezâhürü”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.35-44.

¹⁴⁰ Turan Koç, “Nuri Pakdil’de Ahlâk Algısının Dil Düzeyinde Tezâhürü”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s. 45-61.

¹⁴¹ Pakdil, **Biat 2**, s. 165.

vuruyor. Bir şey satılıyor o cehennemde: çelikten ayakkabılar, çelikten deri değiştirme aygıtları. Çünkü o cehennem de aşılacak, daha öteki cehenneme yaklaşılabilecektir. “Peut-être”.”¹⁴²

Bu değerleri koruyamama durumunda toplumu bekleyen sonun “cehennemin ötesinde bir cehennem” olduğunu belirten Pakdil’in burada kastettiği cehennemlerden birincisi mevcut durumdur. Oldukça ürpertici bir tabloyla durumu tasvir eden Pakdil, bir an önce ahlaki değerlere yönelmenin gerekliliğini bu sözleriyle açıkça belirtmektedir.

Bir başka kitabında da ahlaki yozlaşmayı şu şekilde gözler önüne sermektedir;

“ 'niçin?': bir soru: hergün akşam olmakta, hergün sabah olmakta: insanlarından bir buket oluşmakta: insanlar işlerine gitmekte, insanlar işlerinden gelmekte: torbalarda, çantalarda, ya da başka birşeyin içinde evlerine bir şeyler götürmekte: kimileri de bir şeyler okumakta, bir şeyler düşünmekte: kimilerinin elleri tetikte: kimileri bir taşı göstermekte: 'niçin?' gök hâlâ üstümüze çökmemekte: insanlar hergün ölü eti yemekte:”¹⁴³

Burada öncelikle dikkat çeken şey sorularla gündelik hayatın sıradan olaylarını sorgulaması ve bunun ardından yine sıradan meselelerden bahsedermişçesine öldürmelerden, cinayetlerden bahsetmesidir. Bunu özellikle yaptığı oldukça açıktır çünkü ne yazık ki içinde yaşanılan dönemin özelliğidir bu. Hiçbir şey yok gibi hayat devam ederken bir yerlerde birileri öldürülmektedir. Ve bu duruma da “niçin gök hâlâ üstümüze çökmemekte” sözüyle tepki gösterir. Burada Kur’an’dan bir ayeti hatırlamak gerekmektedir;

“İşte bu yüzdendir ki İsrailoğullarına (Tevrat’ta) şöyle bildirmiştik: “Kim bir canı, başka bir cana ya da yeryüzünde fesat çıkarmasına karşılık olmaksızın öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir adamın hayatını kurtarırsa sanki bütün insanların hayatını kurtarmış olur.” Andolsun ki; onlara, peygamberlerimiz apaçık delillerle geldiler. Sonra,

¹⁴² Pakdil, **Biat 2**, s.164-165.

¹⁴³ Nuri Pakdil, **Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş**, 3. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s.16.

onlardan birçoğu, bu ayet ve mucizeler geldikten sonra, yine de yeryüzünde fesat çıkarmaya ve azgınlık etmeye devam ettiler.”¹⁴⁴

Bu ayet ile ilişkilendirerek yukarıdaki cümleyi ele alırsak; haksız yere bir insanın öldürülmesinin bütün insanlığın öldürülmesi hükmünde olduğu Kur’an’da açıkça belirtilir ancak günümüzde yüzlerce, binlerce insan haksız bir biçimde öldürülmekte ve kimse tepki göstermemektedir. Durumun bu denli normalleştirilmesine, günlük hayatın bir rutini gibi algılanmasına; insanların kalplerinin, vicdanlarının sesini susturmasına tepki göstererek “göğün üstümüze çökmemesine” şaşırır. Çünkü inananlar için bütün insanlığın ölümü demek kıyamet demektir; ancak mevcut durumda kimsenin içinde, vicdanında kıyametler kopmamaktadır. Bu bağlamda Pakdil’in şu sözleri de düşüncelerimizi destekler niteliktedir;

“Vicdan rahatlığı duyarak bir günü geçirmek çok güçleşmiştir. Ezilene acıdığımız denli ezene de acıyoruz. “İnsan, nasıl, böyle bir işkence makinesi oldu?” diye. İnsan, yaratılışının gizini yitirmiş, bir işkence aygıtına dönüşmüştür. Öyle bir işkence düzeni ki bu, işkence edilenle işkence eden özdeşleşiyor. Başkalarının katlandıkları acıları içimde duyamıyorsam, çağın acıları beni baskısı altına almıyorsa, sormalıyım kendi kendime: İşkence aygıtının bir parçası mı oluyorum?”¹⁴⁵

Pakdil, yalnızca iyi olmanın yetmediğini, kötülüğün de karşısında olmamız gerektiğini belirtir. Aksi halde suçun, kötülüğün bir parçası olmamız kaçınılmazdır.

Bu açıklamadan sonra önceki kısma tekrar dönecek olursak; aynı sözü bir de şu açıdan ele alabiliriz; “ölü eti yemek” Müslümanlık’ta gıybet kavramının karşılığıdır. Burada da bir başka ayeti hatırlamakta fayda var;

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”¹⁴⁶

¹⁴⁴ Kur’an, VII. 123.

¹⁴⁵ Pakdil, **Biat 2**, s. 13.

¹⁴⁶ Kur’an, XXVI. 572.

Ayet-i Kerime dikkate alındığında Pakdil'in kastettiği ölü etinin gıybet olduğu söylenebilir. Gıybet, ahlaki ve manevi yönden ciddi bir yoksunluğun sonucudur ve Pakdil'in karşısında durduğu, kesinlikle tavır aldığı durumlardan biridir. Buradaki “ölü eti yemek” sözünü hangi anlamıyla ele alırsak alalım sonuç değişmez, Pakdil her iki durumun da karşısındadır. Bir başka kitabında ise gıybet ile ilgili şunları söylemektedir;

“Ne ki, artık burada, kışsa, güneşi görebilmek çok güçleşmiştir: çünkü, güneşe bıçak atan atana! + kesinlikle boğmaya çalışmaktadırlar güneşi.

Gıybet, devamlı hareket halinde. Ürkünç.”¹⁴⁷

Nuri Pakdil'in manevi konulardaki hassasiyetini, ahlaki hassasiyetini kendi cümleleriyle örneklendirdik. Ancak bu örneklerin yanı sıra onun tüm hayatı ele alınarak konu daha net bir biçimde anlaşılabilir çünkü Pakdil için “ahlak”, “maneviyat” gibi kavramlar olmazsa olmazdır ve bunların olmadığı bir ortam kabul edilemez. O, böyle bir durumun her ne şekilde olursa olsun karşısındadır. Ve bu karşı duruş kesinlikle toleransı olmayan bir karşı duruştur. Ancak burada bir noktaya da dikkat çekmek gerekir ki; genel olarak yıkıcı olumsuz eleştirilerin yerine daha çok yapıcı eleştiriler görmekteyiz. Mevcut durumdan oldukça rahatsız olmasına rağmen, bu tablonun düzeleceği yönünde umudunu koruduğunu da sıklıkla dile getirir.

2.3. ÇAĞ

Nuri Pakdil'in tavır aldığı konuları genel olarak birbirleriyle ilişkilendirmek daha doğrudur. Bu ilişki çerçevesinde bakıldığında gerek daha önce ele alınan başlıklarla gerekse daha sonra ele alınacaklarla doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşim içinde olan başlık; “Çağ”dır. Bir şekilde hepsi bu çağın içinde olan

¹⁴⁷ Nuri Pakdil, **Bir Yazarın Notları 1**, 3.Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012, s. 22.

durumlar, olaylar olduğu için Pakdil'in karşıt duruşunun merkezine bu başlığı dahil etmemesi mümkün değildir.

İçinde bulunduğu dönemi; bilhassa ,eserlerinin büyük çoğunluğunu kaleme aldığı 20.yüzyılı oldukça sert bir dille eleştirmektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi bu eleştirilerin temelinde dönemin şartları yatmaktadır. Ahlaki yozlaşma, makineleşme, Batıcılık, yabancılaşma vb. birçok olumsuz durumun fazlaca görüldüğü bu dönem Pakdil için oldukça kötü bir dönemdir. Bu bağlamda “çağ”ın yalnızca zaman olarak değil, getirileri ve götürüleriyle geniş bir perspektifle dikkate alınması gerekmektedir.

Sıddık Akbayır'ın ifadesiyle, çağın çarpıklığını sorgulayan ve bu yönüyle de Albert Camus'un yerli hali olarak nitelendirilen¹⁴⁸ Pakdil, 20. yüzyılı sevmez zira bu yüzyılı birçok olumsuzluğun müsebbibi olarak görür ve sıklıkla eleştirir. Bu eleştirileri örneklendirmek gerekirse;

“İpi kopmuş deve gibi ortalıkta dolaşüyor çağ. Bu çağı tutmalı bir yere, sağlam bir yere bağlamalıdır. İnsanlar bağısızlığın sıkıntısını duyuyorlar. Bu sıkıntı olumsuz davranışa iteliyor onları: Başkaldırmaya.”¹⁴⁹

Çağın durumunu özetlediği sözlerinde Pakdil'in hoşnutsuzluğu görülmektedir. Dahası bu durum birçok unsurun sonucudur. Çağı düzeltmek demek yalnızca çağı düzeltmek demek değildir. Bu çağda bozulan her şeyin, herkesin düzeltilmesi demektir ki bu, oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi temelde “insanlık” problemlidir. Bu problemi en kısa şekliyle “bu yüzyılın insanların yüreği inmelidir” diyerek açıklayan¹⁵⁰ Pakdil, bir başka eserinde de şunları dile getirir;

“Büyük bir yalnızlık içindedir çağdaş insan= (Çünkü unuttuk sevgiyi= uygulamabilimin yoğun ağırlığı altında büküldü belimiz + ruhumuzun gereksinimlerini konuşmanın ayıp olduğu bir çağda insanlık idam edildi= yana kaymış gözlerimizle, birbirimizin asılı bedenlerini

¹⁴⁸ Sıddık Akbayır, **Dilimin Döndüğüne Sustum: Nuri Pakdil**, 1.Baskı, Ankara, DH Yayıncılık, ty, s. 102

¹⁴⁹ Pakdil, **Biat 2**, s. 12.

¹⁵⁰ Pakdil, **Biat 2**, s. 12.

seyrediyoruz ipte), Yeryüzünde, sürekli soyut somut darağaçları; öldürme araçları yapılıyor, üretiliyor: ben beni bildim bileli böyle görünüyor bana yeryüzü. (Sürekli, bir tutunma bir dayanma gereğini duymuşumdur: gerekiyor çünkü: ulaşılamayacak bunsuz hiçbir yere bir milimetre ilerlenemez: tutunmadan insana: insana yeniden bağlanmadan: insanı yeniden sevmeden: insanların acılarıyla yeniden acılanmadan: insanla ulaşılacak Tanrı'ya).”¹⁵¹

“İnsanı eşyaya çeken her şey, bizim bir parçamızı, belki en değerli bir parçamızı alıp götürmektedir. Yığılan eşya, eksilen insan özünün, aşınan insan kimliğinin bir göstergesidir. Bu yönüyle eşya bir cadı, bir modern beladır. Bu bela karşısında her insan temel bir seçimle karşı karşıyadır: ya onuru seçecektir ya da eşyayı.

Onuru seçmeyen çağdaş insan, kendi idam fermanını imzalamıştır.”¹⁵² sözleriyle bu paragrafı yorumlar N. Ahmet Özalp. Bunun üzerine birkaç cümle daha eklemek gerekirse;

Pakdil, insanlığın idam edildiğini ifade ettiği bu çağdan kurtulmak istemektedir. Buradan anlaşılan ise çağdaş insanın onuru tercih etmediğidir.

Bu çağ; başından beri insanlığın yok olduğu, manevi değerlerin hiçe sayıldığı, insanların yalnızlaştığı bir çağdır. Ne var ki kurtulmak isteğini de ekler; bu kurtuluşun yolu ise insanlığın, kaybedilen değerlerinin yeniden ortaya çıkmasıdır. Arif Ay, Pakdil'in bu kitabında çağı sorgulamanın yanı sıra çağı yargıladığını da belirterek, Pakdil'in okuyucularına bir uygarlık bilinci aktardığını ve ulusumuzun uygarlığından koparılışını sürekli vurguladığını ekler.¹⁵³

Aynı görüşleri bir başka yazısında da şu şekilde ifade eder Pakdil;

“Öylesine derin bir kuyu ki: içine düşmemem için: tut elimden, Kutsal Kitap!

:kül: mor: gri: yanan ruhumdan: kimliksizliğimden: XX, yüzyılda, insanın yüzü!”¹⁵⁴

¹⁵¹ Pakdil, **Bağlanma**, s.17.

¹⁵² N. Ahmet Özalp, “Pakdil Düşüncesinde Teknoloji”, **Düşünsel Entelektüel, Muhafız Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s. 417- 421.

¹⁵³ Arif Ay, **Direnişin Klas Hâli: Nuri Pakdil**, 1.Baskı, Ankara, Edebiyat Ortamı Yayınları, 2016, s.70.

¹⁵⁴ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 3**, s. 106.

İnsanı tasvir ederken oldukça olumsuz bir tablo görmekteyiz. Çok kısa ancak çarpıcı bir tasvirdir bu. En dikkat çekici kısmı ise “kimliksizliğimden” ifadesidir. Yazar kendisi üzerinden tüm milletin durumunu örneklendirmiştir. Bu yüz yılın insanının genel özelliğidir kimliksizlik, ruhsal bunalımlar.

Pakdil’in oyunlarındaki “çağdaş insan” kavramını yorumlayan Necip Tosun, “Çağdaş insanı tasvir ederken oldukça olumsuz bir tablo çizmektedir. Doğaya ters düşüp eşyayı merkeze alan, inkarı benimseyip mahşeri düşünmeyen insandır ve bu çağdaş insan yüzünden yeryüzü de anlamsızlaşmıştır.”¹⁵⁵ çıkarımlarında bulunmaktadır.

“Çağımız insanı adeta bir kül çağı yaşıyor: O, çok dinç bilinciyle, soluk alıp vermesi güçleşen insanın, çağda boğulmak üzere olan insanın, bir duyarlı yanı kalmış olabilir mi diye, araştırıyordu durmadan: bitimsiz bir sabırla insan, yazık ki, gittikçe mekanikleşiyor dört duvar ortasında –bu duvarlar da sana doğru yürürken- şimdi ne yapacaksın insanoğlu?”¹⁵⁶

İnsanın bu çağda yalnızlaşmasının, değerlerinden uzaklaşmasının nedenini “mekanikleşmek” olarak ele alan yazar, burada başka bir soruna daha değinmektedir. Teknolojinin gelişmesi, makineleşmenin artması bu çağın bozulmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu çağın insanının da bozulmasının nedeni budur. Tüm bunlar teknoloji çağı olan 20. yüz yılda ortaya çıkan olumsuz neticelerdir.

“XX. Yüzyılın ıhlaması tıslaması inlemesi dövünmesi ağlaması çıldırması imdat sesleri ofları herşeyi unutan kakhahaları doluyor kulaklarıma özel ses taşıyıcılarıyla doluyor kulaklarıma vın tın zın yın ın uuu yuu şimdi şimdi şimdi Saygın Yiğit Direnişim vuruldum ben seslere XX. Yüzyılın soluk alıp vermesi bu ne başka ne başka ne başka kelimelerin hırstan birbirlerine girmeleri bu tohumun patlaya patlaya toprakta tutunmaya çalışması demek değilse nedir peki yeni bir Tan arıyor gözlerimiz İlâhi Işıkları arıyor kelimelerimiz.”¹⁵⁷

¹⁵⁵ Necip Tosun, “Nuri Pakdil’in oyunlarında Tanrı düşüncesi” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.453-465.

¹⁵⁶ Pakdil, **Bağlanma**, s. 59-60.

¹⁵⁷ Pakdil, **Otel Gören Defterler 6: Yazmak Bir Mucize**, s.10.

Pakdil'in zihin akışı yöntemini kullanarak düşüncelerini aktardığı yazılara bir örnek olan yukarıdaki alıntı ele alındığında görülür ki 20. yüzyıl, onun için karmaşanın, olumsuzluklar toplamının bir temsilidir. Bu cümledeki karmaşa ile tasvir edilen de aslında makinelerin, kalabalıkların karmaşasıdır. Okuyucuya hissettirdiği karmaşa ve kaos duygusu onun bu çağa baktığında gördüğüdür. Daha önceki alıntılarda “boğulmak” fiiliyle duygularını ifade eden Pakdil, burada da “soluk alıp-vermek” fiiliyle kaosu birleştirmektedir. Çağın bu karmaşadan, bu gürültüden beslendiğini ifade ederek ondan kurtuluş yolları aradığını da yineler.

“Çağımızdan tiksinek birşeyi çözümler. Bir şeyden tiksindikçe, gide gide anlamaz oluruz onu. Çünkü usumuz da midemiz gibi çabucak buluyor. Usumuz çağın acılarını, çelişkilerini sindirmek zorundadır, sindirmeden dışarı atarak geçemeyiz kendisine doğru ilerlediğimiz cehennemin ötesine.”¹⁵⁸

Önceki alıntılardaki umutsuz, pasif eleştirilerin yerine çözüme yönelik somut öneriler sunan bir üslup vardır bu sözlerde. Pakdil'in genel olarak mizacı dikkate alındığında yalnızca eleştirip karşı çıkmasını beklemek çok da doğru olmayacaktır zira umudunu her daim koruduğunu; insanlığın galip geleceğine inandığını birçok yazısında ima etmiştir ancak burada net bir biçimde elini taşın altına koymuş ve atılması gereken somut adımları atmıştır. “Çağın bu kötümser atmosferinden nasıl kurtulunur?”un cevabını da vermiştir; öncelikle tüm bu sorunların anlaşılıp, sindirilmesi lazımdır, daha sonra da bu sorunlar yok edilmelidir.

“Yirminci yüzyıl, kalemin önüne, çözümlenmesi gerekli sorunlar bırakmıştır. Bu sorunlar, Avrupa ulusları için, Ortadoğu ulusları için farklıdır birbirinden. Şurası bir gerçek: Avrupalı uluslar, kültür değişiminin öldürücü fırtınası altında yolunmuş ekin tarlasına dönmediler. Onların sorunları: makinanın hayatlarına bu denli çok girişi, maddesel isteklerin ruhsal dengeyi bozuşu, dengesizlik, sonunda yadsıma. Ortadoğu ülkelerindeyse, kültür değişiminin kavurucu, kurutucu etkilerini görüyoruz. Başta Türkiye yaşıyor bu trajediyi. Din gereği, en çok bu çağda duyuluyor. Makinanın uydusu olan çağımız insanı, ibadetsiz yaşadıkça, daha katılıyor daha anlamaz oluyor birbirini. Türkiye'de, kaleme, daha da ağır yük yüklenmiştir: Yabancılaşmaya

¹⁵⁸ Pakdil, **Biat 2**, s. 164.

direnmek. Tüm etkisini silmek yabancılaşmanın. İçeriği yabancılaşmaya karşı olan uygarlığımızdan beslenen, Türk ulusunun yürek sesini, yani yürek atışını, kalp ölçme aygıtı gibi alan düşünceye yerli düşünce diyoruz.”¹⁵⁹

Doğu ülkeleri ile Batı ülkeleri arasındaki farkı belirten Pakdil’e göre Batı’da bir dengesizlik, yadsıma durumu hakimken Doğu’da çağın tüm kötü etkileri derinden hissedilmiştir. Bilhassa Türkiye bu trajediden nasibini almıştır. Bu durumdan kurtulmak yabancılaşmanın önüne geçerek; makineleşmenin yerine dini, manevi değerleri getirerek mümkündür. Pakdil bu görevi yabancılaşmanın karşısında yerli değerleri savunan yazarlara yükler. Yöntemini ise şu şekilde açıklar;

“Çağdaş Türk yazarı, çağın sorunlarını düşünürken, nasıl yabancılaştırıldığımızı, uygarlığımızdan nasıl koparıldığımızı düşünmelidir. Aslında, biz uygarlığımızdan koparılmasaydık, çağın sorunları bu denli yoğunluk kazanmayacaktı. Çünkü, dengesini yitirmeyecekti çağ. Çağın sorunlarıyla, İslâm uygarlığının yayıcısı, sunucusu, yaşatıcısı olan büyük ulusumuzun tarihsel özgörevine yabancılaştırılması arasında ilgi kurulabilir.”¹⁶⁰

Öncelikle yazarların çok dikkatle düşünüp sorunun kaynağını anlamalarını ister. Bu konuda onlara ipucunu da vermektedir; çağın problemlerinin bizim ülkemizde bu denli hissedilmesinin sebebi bizim kendi uygarlığımızdan koparılmamızdır. Bu durum çözüme ulaşırsa; yani yabancılaşmanın önüne geçilip kendi değerlerimize dönülürse çağın problemleri bizi etkileyemeyecektir.

Bütün bu yazılanların neticesinde şu yargıya varılmaktadır ki; Nuri Pakdil’in karşısında durduğu konulardan biri olan “çağ” adı altında çağın ortaya çıkardıkları bulunmaktadır. Bunlar Pakdil’in inanç yapısına, düşünce dünyasına asla uymayan kavramlardır. Onun bu kavram ile kastettiği çağın pratikleridir. Genel olarak bir çıkarım yapmak gerekirse “Çağ” başlığı altında bir protest tavır çok fazla görülmemektedir. Buradaki tavır protest olacak kadar güçlü, keskin değildir. Bu sebeple Pakdil’in çağın karşısında bir tavrı olduğunu söyleyebiliriz ancak buna protest diyemeyiz. Yazılarında zaman zaman protest söylemleri görmekle birlikte

¹⁵⁹ Pakdil, **Biat 1**, s. 13.

¹⁶⁰ Pakdil, **Biat 2**, s. 11.

Muhalif tavır bu başlık için daha uygundur zira çağın pratiklerini onaylamayan tavrını “muhalif” daha iyi karşılamaktadır.

2. 4. EMPERYALİZM

Emperyalizm, sözlük anlamı olarak; “Bir milletin sömürü temelini dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılmacılık, yayılımcılık, emperyalistlik”¹⁶¹ anlamına gelmektedir.

Emperyalizm, 19. yüzyılın sonlarında, bilhassa 20. yüzyılda tüm dünyada görülmeye başlanmıştır. Sanayi devriminden sonra güçlenen Batılı devletler eliyle doğu ülkeleri ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere dünyanın hemen her yerine yayılmıştır. Özünde “yayılma” olan bu düşünce sistemi ve onun uygulanmasıyla ortaya çıkan sosyal, siyasi hadiseler her ülkeyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir. Özellikle Batı'nın karşısında güçsüz kalan ülkeler emperyalizm sonucunda birçok hak ve özgürlüklerini kaybetmiş, modern çağın köleleri durumuna düşmüştür. Bu denli geniş coğrafyaları, nüfusları etkileyen bu vaka karşısında birçok yazar ve şair tepkisiz kalamamış; emperyalizmin, emperyalist ülkelerin karşısında olmuştur. Bu isimlerden biri de Nuri Pakdil'dir.

“ Asyaların hakkını

Arapların hakkını

Doğunun hakkını

Batının hakkını

Akın hakkını karanın hakkını

Doğanın hakkını ölenin hakkını

Aradığımda

Eski defterleri açtığımda

¹⁶¹ Bkz: Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük (Çevrimiçi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5845a6ceb04c92.44142248).

Yeni planlara baktığımda

...

Sömürü imgesi çağın bir kasapıçe”(1971)¹⁶²

Asya’da, Arap ülkelerinde, Doğu’da ve hatta Batı’da hüküm sürmektedir emperyalizm. Kısacası tüm yeryüzüne yayılmıştır. Yukarıdaki şiirde belirtildiği gibi tüm ulusların haklarını ellerinden alarak, kaderlerini tayin etme yetkisini kendilerinde görür emperyalist ülkeler. Öyle ki doğana, ölene bile karışırlar.

Bu güçlerin kim olduğunu birçok yazısında açık bir şekilde dile getiren Pakdil, bu şiirde açıkça belirtmek yerine şiirin son satırında “kasapıçe” kavramıyla ima etmektedir. Burada kasap kelimesini dişil yaparak oluşturduğu bu yeni kelimeyle İngiliz kraliçesini kastettiğini söylemek mümkündür. Zira kelime gerek şekil yönünden gerek yazıldığı dönemin olayları dikkate alındığında bu iddia güçlenmektedir. Onun şahsı üzerinden emperyalizmin başını çeken İngiltere’ye bir eleştiridir. Çünkü onların sömürdükleri ülkelerde yaptıkları şey tam olarak kıyımdır ve Pakdil bunu ortaya sermek için bu kavramı kullanmıştır. Tek başına bu kelime bile bir protest yaklaşımıdır. *Biat* isimli kitabında da aynı konuya değinen Pakdil, sömürüden ne denli rahatsız olduğunu şu sözlerle ifade eder:

“1969 milad yılında, dünyanın birçok yerinde insan sömürülmekte; insan, kendi özüne aykırı davranışlara zorlanmakta; hatta çok yerde işkence edilmektedir insana. Tanrı’nın başlangıçta kutsadığı emek çiğnenmektedir. Sürüp gider mi böyle?”¹⁶³

Emperyalizmin devam etmeyeceğini, etmemesi gerektiğini düşünür çünkü insan olmak bunu gerektirir, çünkü bu yüzyılın dünyasında sömürünün, işkencenin olması kabul edilemez bir durumdur ona göre.

“Çok kalmadı mı diyorsunuz? Çökmesine mi? Avrupa uygarlığının mı? iyice görülüyor mu diyorsunuz? Çöktüğü mü? Nee? Çöktü bile mi? Nasıl, çünkü? Çok ah aldı da ondan mı? Ortadoğu halklarının ahı tuttu? Tüm Ortadoğu halklarının ortadireğini mi yıktı? Geçen de,

¹⁶² Nuri Pakdil, **Anneler ve Kudüsler**, 1. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s. 50.

¹⁶³ Pakdil, **Biat 1**, s. 42.

ortadirek de içinden aşınmış mı demiştiniz, ne? Karışmasaydı, yapı, kendi içinden onarabilir miydi ortadireğini? Afrika'yı da mı hep düşünüyorsunuz? Hep sömürüldü diyorsunuz Afrika, ha? Gene Ortadoğu halkları içinden fıskırdı fıskıracak mı? Ney? Evrensel İnsan Söylemi? Avrupa'nın hakkından bu mu gelecek? Özellikle Afrika mı etkili olacak? Görür gibi misiniz?"¹⁶⁴

Nuri Pakdil için sömürgeci, emperyalizmin merkezi Avrupa'dır. Bu sebeple emperyalizme karşı olması ile Avrupa'ya karşı olması doğru orantılıdır. Yukarıdaki satırlarda soru cevap tarzıyla bilinç akışı yöntemini uygulayan Pakdil, Avrupa uygarlığının çökeceğine inanmaktadır. Ve bu çöküşün Afrika ve Arap ülkeleri üzerinden olacağını düşünmektedir. Ancak burada söz konusu ettiği hesaplaşma savaş veya şiddetle değil; aksine "evrensel insan söylemi" iledir. Yani merkezine barışı alan bir direniş iledir.

Batı notları kitabında, ırkçı olmadığını belirtir: "Uygarlığımızın özündeki inanç, ırkçılığı, kesinlikle reddeder. Irkçılık, Avrupa'nın, inancımızdaki eşitliğin tüm insanlığa yayılmasını durdurmak; ortak inancın evrensel yurdu içinde birleşmiş ulusumuzu bölmek için yaptığı emperyalist bir girişimin adıdır."¹⁶⁵ sözleriyle bu fikri benimsemediğini yineler.

Bütün ezilen ulusların bir araya gelip oluşturacakları evrensel söylem, Avrupa'yı bitirecektir. Bu sebeple Avrupa sömürdüğü ülkelerde "ırkçılık" fikrinin yayılmasını hedeflemektedir. Daha önce de Osmanlı topraklarında oluşan inanç birliğini parçalamak için milliyetçiliği kışkırtmış, özendirmiştir.¹⁶⁶ Şimdi yine aynı şeyi yapmak istemektedir. Buna engel olmanın ilk şartı "ırkçı" olmamaktır. Çünkü emperyalizmin karşısında durmak demek sömürünün, zulmün de karşısında durmak demektir. Bunun yolu da ırkçılığı, nefreti kenara bırakarak insanlığı öne çıkarmaktır.

"Basımevlerindeki dizgici kardeşlerim, merhaba! Benim dostumsunuz hepiniz! Ateşimiz ortak. Kahrolsun sömürü! Yoksul çiftçiler, merhaba! Ağlayan analar, merhaba! çok mu ateşliyim bugün? Daha ateşlenebilmeniz mi bir? Ferhat, Işığımı koru? Siz hiç ölmediniz, yeni ölenler, merhaba! O sigara dumanı değil mi? Yaa! Tüm yeryüzünü soluyorsunuz? Bilinciniz

¹⁶⁴ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 1**, s. 19-20.

¹⁶⁵ Pakdil, **Batı Notları**, s. 44.

¹⁶⁶ Ali Ulvi Temel, "Düşünce ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil'in Ortadoğu Algısı", **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.105-111.

sürekli açık yeryüzüne? Ansızın? Neredesiniz şimdi? Filistin göçmen kamplarında? Kızıldeniz'in altından geçerek Afrika'ya ulaştınız? Nil'in kaynağını bulacaksınız? Ne? İnsanın başkaldırış soluğusunuz? Arada bir ıslatıyorsunuz saçlarını Akdeniz'de? Çok uzundu saçları? Nasıldı? Bir kahverengiydi, bir koyu kahverengiydi? Bir sonsuzluktu? Bir bu yana ırgalanıyordu, bir o yana ırgalanıyordu? Boynunda?¹⁶⁷

Başkaldırmak kavramı Pakdil'de çokça denk gelinen bir kavramdır. Başkaldırmak protest tavrın bir uzantısıdır. Protest olmanın uygulamadaki halidir de denilebilir. Ona göre sömürüye karşı olmak her bir ferdin vazifesidir. İşçisinden, ev evdeki annelere kadar herkesi başkaldırıya, sömürünün karşısında olmaya çağırılmaktadır. Bu aksiyoner tavrı tüm yeryüzüne yaymayı hedefler. Ali Göçer, Pakdil'in dünyasında bulunan önemli kavramlardan birinin sömürü olduğunu belirterek, Batı'nın emperyalist bir açgözlülükle üçüncü dünya ülkeleri, Afrika ülkeleri, Ortadoğu ülkeleri üzerine habis bir ruh gibi çökmesine karşılık Pakdil'in önerdiği silahın sanatçıların, aydınların, entelektüellerin bilinçli direnişi olduğunu ve bu direnişin en büyük aracının edebiyat olduğunu¹⁶⁸ ileri sürmektedir.

“Arıyorsunuz! Neyi? Kimliğinizi mi? Herkes mi yitirdi dediniz kimliğini? Bulacağım! Bulursunuz ya! Çok vahim mi durum? Demek, dünyada da! Nasıl? Eziyor karasiyasa. Sömürgeleşen yeryüzü mü, dediniz? Manevî içeriği alındığından böyle? Kuşkusuz, ortada o da; maddî sömürü, uluslararası örgüt! Sürekli mi? Sanatın, edebiyatın işlevi, tüm sömürülere karşı durmak. Savaşım için yoğun direnç gerekiyor mu, dediniz, ha? Bu direnç; sanatın, edebiyatın özünde var, diyorsunuz?”¹⁶⁹

Edebiyat ile, sanat ile sömürünün tüm ezici kötü kuvvetinin karşısında durulabilecektir. Bunun yanında maddi gücü temeline alarak vahşetini gösteren bu sömürünün karşısında manevî güç olmadan başarılı olunamayacağını da belirtmektedir Pakdil.

“Bir ip attım Saint-Michel köprüsünden Seine'e. ip geriliyor. Avrupa cambazı ipin üzerinde. Asya'nın, Afrika'nın ekmeğine varıncaya kadar ne bulmuşsa tüm kaynaklarını

¹⁶⁷ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 2**, s. 88.

¹⁶⁸ Ali Göçer, “Nuri Pakdil'in Düşünce ve İnanç Dünyasında Mülkiyet, Sömürü ve Paylaşma Kavramları”, **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.79-86.

¹⁶⁹ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 1**, s. 11.

sömüren, şişkin damarlı, çirkin Avrupa cam bazı bu. Bir Asya ülkesinde, bir Afrika ülkesinde, cambazı simgeleyen bir put vardır. Bu put, bir Asya ülkesinde bir Afrika ülkesinde, bağımlılığın tunç kanıtı olarak durur. Afrika kahverengisine boyanan alana Asya Issızlığı çöküyor. Cambaz bilmiyor, vicdan sızısı nedir. Şimdi bu ipin altında bir ağ örülüyor Ortadoğu aydınlarıyla ve uygarlık ipiyle. Bu cambaz düşecektir sonunda. Horlanan, ezilen uygarlığına yabancılaştırılan Asya ülkelerinin aydınları ağı geriyorlar. Çıkış yoktur bu ağa düşmekten başka! Seine nehri, bu cambazın bilmediği o sızıyı, vicdan sızısını duyarımış gibi, akıyor önümden. ”¹⁷⁰

Burada dikkati çeken kavramlardan biri “put”tur. Nuri Pakdil’in eserlerinde bu kelime ile sık sık karşılaşmaktayız. Peki burada put neyi sembolize eder? Pakdil’in put kavramı ile kastettiği maddeciliktir, kapitalizmdir. Emperyalizmin merkezi olarak gördüğü Avrupa’dan bahsederken “put” kavramını sıklıkla kullanır. Çünkü yukarıda da belirttiği gibi Asya’ya, Afrika’ya bu kapitalizm putlarını diken Avrupa’dır. “Cambaz” nitelemesiyle ele aldığı Avrupa’nın o ipin üzerinden düşüp sömürülen ülkelerin ağlarına takılacağını belirtir. Ancak yinelemekte fayda var ki bu ağ Avrupa’nın ipi gibi sömürüden, vahşetten oluşmaz; aksine uygarlıkla, barışla örülmüştür.

“Ortak Pazar merkezi Brüksel. Nedir ortak Pazar? Görünüşte ekonomik, kökeninde Hıristiyanlık olan Avrupa Birliğinin adı! Özellikle Ortadoğu uluslarını, Afrika uluslarını daha güçlü sömürelim ve de sömürürken birbirimize düşmeyelim, diye birlik oluyorlar. İşimiz ne bunların arasında”¹⁷¹

Avrupa birliğinin tanımlamasını da bu şekilde yapan Pakdil, ülkemizin bu yapının içinde olmaması gerekliliğini savunur. Bu reddedişin temelinde her şeyden önce emperyalizme, sömürüye karşı olma vardır. Avrupa’ya ve onun eylemlerine hiç tereddüt etmeden karşı çıkma vardır.

“Sömürgeciliğin işlevi ezmek, ne ki, biz de direne direne kaldıracağız onun ölümcül gücünü çağımızda insanın sorumluluğu, ödevleri ağırlaştırmıştır. Umut, ancak direnmenin ötesinde. Biz anladık bu çağın sömürücülerini, biz Doğu ulusları yani. Bunu bildikleri için, Doğulu ulusları bölmek, Doğulu ulusları birbirlerine düşürmek için ellerinden geleni ardına komuyor sömürgeci güçler.

¹⁷⁰ Pakdil, **Batı Notları**, s. 62.

¹⁷¹ Pakdil, **Batı Notları**, s. 111.

İnsanın vicdanı da yeni boyutlar kazanıyor bu durum önünde. Aklımızdan önce vicdanımızın gereğini duyuyoruz. Usumuz, yargılayıp sonuç çıkarmadan önce, vicdanımız başkaldırıyor.

Batı sömürgeciliğinin anıtı olarak Ortadoğu'ya, Arabistan'ın ortasına dikilen İsrail devleti, Arap ölüleriyle süslüyor toprağını ve onların kanlarıyla o toprakları sulayarak.”¹⁷²

Yukarıdaki alıntı ile ilgili, Ali Göçer'in “Bu çağı alınteri karşıtları sömürüp egemenliklerine almışsa bu bitlere karşı direnmek gerek, onlara karşı inanmış insanın varoluşundaki bilgeliği savunması gerek. İnsan olma onurunu, vakarını savunması gerek.”¹⁷³ sözleri oldukça açıklayıcıdır. Bunun üzerine bir şey eklemeye gerek yoktur. Zira tekrar tekrar belirttiğimiz gibi, Pakdil'in sömürgeciliğin karşısında en büyük silahı “direnmek”tir.

Buraya kadar ele genel olarak emperyalizmin Avrupa eliyle yapıldığını belirten Pakdil, İsrail'i de bu gruba eklemektedir. Çünkü İsrail emperyalizmin, sömürünün Ortadoğu'daki temsilcisidir. Kandan beslenerek güçlenen bu ülke de bir emperyalist olarak Pakdil'in reddettiği ülkelerden biridir.

“Virgül, zaten yük taşımak için, duruyor? Neler de düşünürsünüz! Tamam. Ne? O harfleri yanyana yazınca oku bakalım sözcüğü? Kahrolsun! Bir de ünlem eklediniz sonuna? Ekledim tabii. Uzaklara gönderiyorum sözcüğü ya! Bir de? Bu yazıyı kim okursa, bir ateş düşecek yüreğine. Afrika'yı sömürenler kahrolsun!”¹⁷⁴

Nuri Pakdil yazılarında emperyalizme karşı duruşunun sosyal, insani sebeplerini sık sık açıklamıştır. Ancak bu son bölümde çok daha net ve kısa bir biçimde tavrını belli eder. “Kahrolsun” der. Bu söz başlı başına bir protest tavidir. Uzun uzun söylediklerinin, açıklamaya çalıştıklarının hepsinin tek bir kelimeyle ifadesidir.

¹⁷² Pakdil, **Biat 2**, s. 25.

¹⁷³ Ali Göçer, “Nuri Pakdil'in Düşünce ve İnanç Dünyasında Mülkiyet, Sömürü ve Paylaşma Kavramları”, **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.79-86.

¹⁷⁴ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 3**, s. 44.

2. 5. SAVAŞ

Savaş dünyanın hemen her yerinde insanların en çok karşı oldukları ancak tarih boyunca görülen, bitmeyen-bitirilmeyen bir durumdur. Temelinde ölüm ve kan olan savaş, devletler arasındaki ilişkilere paralel olarak ortaya çıksa da sonuçları tüm insanlığı etkiler.

Tarih boyunca birçok savaş yapıldı ve hâlâ yapılmaktadır. Silahlar değişse de, savaş stratejileri değişse de değişmeyen tek şey savaşın yıkıcılığıdır. Özellikle Birinci ve İkinci dünya savaşı ile birlikte savaş, yalnız orduları değil tüm insanlığı etkilemiştir. Bu etkilerin en olumsuz sonucu ise kuşkusuz sivillerin ölümleridir.

Nuri Pakdil'in çocukluğu bu iki savaşın etkisinin oldukça fazla hissedildiği bir dönemdedir. Birinci dünya savaşının etkilerinin yanı sıra; İkinci dünya savaşının, Afrika'daki, Ortadoğu'daki ve dünyanın daha birçok yerindeki savaşların yaşandığı dönemlere de bizatihi şahit olmuştur Pakdil. Tüm bunlar onun hayatını, eserlerini, şahsiyetini oldukça etkilemiştir. 1940'larda, İkinci dünya savaşına denk gelen; acılar, ateşler, barutlar içinde bir dünyada çocukluğunu yaşamıştır Pakdil.¹⁷⁵ Bu döneme ait bir anısından bahsettiği yazısında savaşı çocuk aklıyla nasıl algıladığını tasvir eder;

“Güneşli günlerde, küçük tahtalardan tabancalar mı yapardık? Kız çocukları, biz tabancalarla oynarken, ya ip atlarlar, ya da küçük oyuncak bebelerle mi oynarlardı? Adeta, biz tabancalarla öldürürken, kız çocuklar doğurmak fiilini mi simgeliyorlardı? Yaşamak doğmak, savaşmak, ölmek miydi? Arada başka şeyler de yok muydu? Bu başka şeyler, bir bakıma, yaşamın gizi miydi? Ya da, saldırıda mıydık, savunmada mı? Kim çiziyordu sınırı? Sınır renk miydi, Işık mıydı, taş mıydı, insan mıydı, şeytan mıydı, Tanrı mıydı? Kavramları ne zaman algılamaya başlayacaktık? Acaba, bir yandan da, algılamaya başlamış mıydık? Birbirimizi kaç kurşunla öldürürdük? Kurşunları dökenler, mermileri yapanlar kimlere degeceğini hiç düşünmüşler miydi?”¹⁷⁶

Bir çocuğun safiyane bir üslupla sorduğu bu sorular yetişkin bir kimsenin cümlelerinden daha tepkilidir. Küçük bir çocuk, tüm masumiyetiyle savaşı anlamaya

¹⁷⁵ İsmail Sert “Bir ‘Yeryüzü Rehberi’ Olarak Nuri Pakdil”

¹⁷⁶ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 3**, s. 58-59.

çalışmaktadır burada. Algılayamadığı birçok şey vardır. Savaşın nedeni, yapılışı, sınırlar, kavramlar... Tüm bunları anlayamadığı gibi anlayamadığı bir başka şey de kurşunları icat edenlerdir. Sezai Karakoç'un "Ötesini Söylemeyeceğim"¹⁷⁷ şiirindeki üsluba benzer bir üslup ile, savaşın çirkinliğini bir çocuğun gözlerinden yansıtır Pakdil. Üstelik bu çocuk kendisidir. Buradaki sorulardan anlaşıldığı üzere Pakdil için savaş, anlamsız bir şeydir. Aynı fikri bir başka yazısında da şöyle ifade eder;

"Özellikle ikinci dünya savaşı sonunda insan iyice anladı yittiğini. Çünkü savaşın sebebi çılgınlıktı. Çılgınlık uğruna savaşmak da hiç kuşkusuz saçma geliyordu insana, haklı olarak."¹⁷⁸

Savaş çağında insanın iç derinliğini yitirmekle kalmayıp görünen dünyanın ötesine de geçemez olduğunu belirten Nazif Gürdoğan, bu sorunların üstesinden ancak edebiyat ile gelinebileceğini, çünkü hayatın yaşanılır kılınmasının sebebinin edebiyat olduğunu¹⁷⁹ söyler. Yazarın çağından sorumlu olduğunu da ekleyerek bu bağlamda Pakdil'i örnek gösterir. Diğer konularda olduğu gibi savaş konusunda da Pakdil düşünce ve eylem açısından üzerine düşen tüm sorumlulukları alır.

Savaşın artık iki ülke veya birkaç ülke arasında olmadığını, tüm uygarlıklar arasında olduğunu ve savaşı bu yaklaşımla ele almamız gerektiğini¹⁸⁰ belirten Pakdil'e göre bunun sonucunda herkes kaybeder. Çünkü artık savaşların uygulanmasından sonuçlanmasına kadar her şey değişmiş, savaş çok daha acımasız bir hâle gelmiştir. Bu sebeple de savaşı mantıksızlık, çılgınlık olarak niteler.

"Savaş bitince barışın gelebileceği yanlısına düştük. Gerek Birinci Dünya Savaşı, gerekse İkinci Dünya Savaşı insan onuruna, bağımsızlıklara yönelik bir saldırıydı. Saldırma gücümüz tükenince barış geldi sandık. Oysa barış, insan onurundan, insanın inanma gereğinden soyutlanamaz. İnançsız, onursuz bir barış, yıkımlar altında ezik bir barış yetmedi arayış içindeki insana, yeni bir çocuk doğurdu: Başkaldırış."¹⁸¹

¹⁷⁷ Sezai Karakoç, "Ötesini Söylemeyeceğim" **Gündoğmadan: Şiirler**, 15.Baskı, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2013, s. 46.

¹⁷⁸ Pakdil, **Biat 1**, s. 41.

¹⁷⁹ Nazif Gürdoğan, "Çağından Sorumlu Eylemci Düşünür", **Düşünsel Entelektüel, Muhlif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.133-138.

¹⁸⁰ Pakdil, **Biat 2**, s. 148.

¹⁸¹ Pakdil, **Biat 2**, s. 184.

Pakdil için savaşın bitmesi demek barışın gelmesi demek değildir. Özellikle bu iki büyük savaşta o kadar büyük kayıplar verilmiştir ki etkisi kolay kolay geçmeyecektir. Çünkü bu savaşlarda yitirilen sadece savaş meydanındakilerin canları olmamış; bağımsızlık, onur gibi hayatın merkezindeki değerler de yitirilmiştir. Bunlar olmaksızın ortaya çıkan tabloya hakim olan şey de barış değildir. Bu sebeple “başkaldırı” ortaya çıkmıştır. Pakdil’de de görülen bu başkaldırı savaşın tüm yıkıcı etkilerine, sonuçlarına karşıdır.

“Dingin yaşam gerilerde kaldı. Yirminci yüzyıldan daha öncelerinde. Büzüldü içimiz. Kısıvrak tutuklandığımızı anlıyoruz yavaş yavaş. İnsandan insana bir sıkıntı, bir başkaldırı sarası geçiyor. Hiçbir çağda, yeryüzü bu denli çalkalanmadı. İki savaş da bu çağa rastladı. Bir dünya savaşı görse miydik diye, bazan düşünüyorum. Benim kuşağım savaş sonralarının, çok sonralarının acılarını yükledi.”¹⁸²

Başkaldırının, saralı ruh hâlinin bu çağdaki hemen herkesi esir alması iki dünya savaşı ve onların sonuçlarının etkisiyledir. Öyle ki savaş bittikten sonra bile etkileri dünyayı etkilemeye, bunalıma düşürmeye devam etmiştir. Bu durum ise birçok bireysel ve toplumsal olumsuzlukları ortaya çıkarır. Bu etkilerden fazlasıyla bunalan Pakdil’e göre, hiç yoktan bu savaşlardan biri olmasa bu denli vahim olmazdı durum.

Nazif Gürdoğan, Osmanlı Devleti’nin yıkılmasıyla üç kıta -Asya, Avrupa, Afrika- arasındaki dengenin bozulması sebebiyle büyük yıkımların olduğunu, kutsal geleneklerin yıkılmasıyla insanların savaştan savaşa sürüklendiğini belirtir. Pakdil ise bu tabloda yeni bir oluşumun peşindedir, Kudüs’ü merkeze koyan bir Vahiy medeniyeti kurmak istemektedir.¹⁸³ Batı’nın ve Doğu’nun Kudüs’te buluşmasını amaçlar Pakdil. Ancak Batı da en az Doğu kadar bu savaşlardan etkilenmiştir.

“Bir de şu husus var: İkinci Dünya Savaşı Avrupa topraklarında oldu, savaşın en büyük yıkımı oralarda görüldü. Batılılar, kendi yaptıkları silahlarla kendi kendilerini kırmışlardı. O halde, savaş alanı dışında kalmış tüm Ortadoğu ülkelerini etkileyecek bir cadı kazanı kaynatmalıydılar.”¹⁸⁴

¹⁸² Pakdil, **Biat 2**, s. 175.

¹⁸³ Nazif Gürdoğan, “Çağından Sorumlu Eylemci Düşünür”, **Düşünsel Entelektüel, Muhlif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.133-138.

¹⁸⁴ Pakdil, **Batı Notları**, s. 37

Savaşın şekillendiricileri ve uygulayıcıları Batı'dır. Ancak 2. Dünya savaşı sonucunda kendileri de ciddi darbeler aldığı için –üstelik kendi elleriyle buna sebep olmuşlardır- Pakdil'in ifadesiyle yönlerini bu savaşın dışında kalan ülkelere döneceklerdir ki öyle de olmuştur;

“Ekim savaşı, sömürücü Batı için (özellikle Amerika için) birimi tonla saptanan ölüm aygıtlarının tüketilmesini sağlamıştır. Marksçı sömürücüler de aynı yararı sağlamışlardır bundan. Bu savaşta kurban edilen tüm Araplar kadar, tüfeklerdeki kurşunlar gibi yalnızca tüfeklere sürülmekten başka işlevleri olmamış suçsuz İsraili kurbanlara da acıyorum.

Ne ki, Ekim savaşı, toprakları ellerinden alınmış Arapların, yurtlarına kavuşmak amacıyla yürüttükleri soylu bir direnci de içeriyor. Bu soylu direniş, görünüşte İsraililere karşıydı, gerçekteyse, tüm sömürücü güçlere karşıydı, başta Amerika'ya karşıydı.

Bunları yazarken, Sina çöllerinde ilerleyen Arapların yurtlarına kavuşmalarının sevinci içinde çölü öpen fotoğrafı da duruyor masamın üzerinde. Eğildim öptüm yurduna kavuşmanın sevinci içinde çölü öpen Arabın resmini, erinçle.

Bu Ekim savaşını da durduracak sömürgeci güçler. Bu amaçla girişimler birbirini izliyor. Silah depoları taşıyacak denli yeniden dolunca, onları tüketmek için yeniden başlatacaklar savaşı. Silah satmayan bir Amerikan ekonomisi çöker çünkü.

Bu, çok yüzeysel bir bakış Ekim savaşına. Bunun altında, derinlerde başka bir neden var sömürgeci güçleri savaşa zorlayan. O da, uyanan Ortadoğu uluslarının uygarlık bilinci içinde yeni bir birliğe doğru yürümeleri olasılığıdır.”¹⁸⁵

Evet yukarıda da belirtildiği gibi Batılı güçler yönünü Doğu'ya dönmüş ve burada savaş çıkarmak istemiştir. Çünkü kendi topraklarında çıkan bir savaş kendilerine de zarar verecektir. Bu sebeple Ortadoğu'da savaşlar başlatmışlardır. Çünkü bu savaşlar sayesinde silahlarını satabilecek, ekonomilerini güçlendirebileceklerdir. Savaşıkları ülkelere edinecekleri diğer gelirler de cabası. Ancak tek sebep bu değildir Pakdil'e göre; bu savaşlarla Ortadoğu'nun

¹⁸⁵ Pakdil, **Biat 2**, s. 26-27.

güçlenmesinin önüne geçmek, bu ulusların bağımsızlık ve uygarlık talep etme olasılığını önlemek bir diğer amaçtır. Bu savaşlarda Ortadoğu halkının yanında olan Pakdil, savaştan beslenen tüm güçlerin karşısındadır.

“Lübnan içsavaşı başladığından beri, gazetelerin sayfalarını her açışında içinden bir müslüman ölüsü, bir gerilla düşecek diye korkuyorum, korka korka açıyorum sayfaları. Kuşkusuz düşmüyor müslüman ölüleri, gerillalar sayfalardan, ama birşeyler düşüyor yere, birşeyler yitiyor. Savunma gücümüz bu yiten, insanı savunma gücümüz. Artık insanı savunamaz bir hale geliyoruz. En acı olan da budur sanırım.

Oysa her durumda savunabilmeliyiz insanı. İnsanın savunulamaz bir duruma gelmesi sonu olur dünyanın. Bilmiyorum, yoksa dünyanın sonu mu geldi?¹⁸⁶

Ortadoğu’da görülen bir başka savaştan, Lübnan iç savaşından bahseden Pakdil, savaşın nedenleriyle, nasıllarıyla değil; savaşın sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Bu sonuç ise insanlığın yitirilmesidir. İnsanı savunamıyor oluşumuz, dünyanın her yerinde masumların ölümüne engel olamayışımız dünyanın sonunu getirmektedir. Bu fikir ise Pakdil’i fazlasıyla rahatsız eder.

Pakdil’in savaş konusundaki tavrı; sömürü karşısındaki tavrından farklı değildir. Ona göre bir yerde güçlü olan güçsüz olanı eziyorsa, işkenceler ediyorsa bu dünyanın en büyük felaketidir. Hemen her eserinde, konuşmasında bunu dile getirerek zulmün karşısında olduğunu belirtmiştir. Zulmün en kanlı, en acımasız yöntemi olan savaşı ise asla kabul etmez. Savaşa başkaldırmayı da defaatle dile getirir. İşkencenin her biçiminin, zulmün, haksız savaşın karşısında olmanın, başkaldırmanın görev bildiği durumlar olduğunu belirtir.¹⁸⁷ Savaş konusunda şiirlerinin yer aldığı “Anneler ve Kudüsler” kitabından bir bölüm ile Pakdil’in tavrını özetleyelim;

“Çocuk akdeniz görmüş
her ülkede bulunan

¹⁸⁶ Pakdil, **Biat 2**, s. 174.

¹⁸⁷ Nuri Pakdil, “Kalemin Yüğü”, **Edebiyat Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, Şubat 1969, Ankara, s. 1.

bir
K'dır

Büyüyor elinde bomba
bombanın gerçeği yumuk çocuk eli
ama çocuk
aykırı görülür ölüme
...¹⁸⁸

Şiir boyunca tasvir edilen “K” isimli bu çocuk Ortadoğulu bir çocuğu temsil eder. Elinde bomba olan, ölümü en yakınında hisseden bir çocuktur o. Çünkü Ortadoğulu bir çocuk olmak demek ölümün gölgesinde büyümek demektir. Ancak son satırda belirtildiği üzere çocuk ölüme en uzak olandır, olması gerektir.

Nuri Pakdil’in, çocuğun ismini vermeyip sadece “K” diye adlandırması akıllara Kudüs’ü getirmektedir. Şiirin isminden ve Pakdil’in hayatından¹⁸⁹ yola çıkarak, Kudüs’ün burada bir çocuk ile özdeşleştirildiğini söylememiz imkan dahilindedir. Şiirde geçen kavramlar da bu fikri desteklemektedir. Ve bu çocuk metaforu üzerinden savaşın yıkıcılığını sade ve yalın bir biçimde ifade etmiştir.

Nuri Pakdil, savaşı yapan ülkelere her daim tavır almakla birlikte ezilen ülkelerin, halkların hakkını da savunmuştur. Mantıksızlık olarak gördüğü savaşa karşı ciddi bir protest duruşu benimseyen Pakdil’in bu konudaki fikirleri sömürü ve emperyalizm hakkındaki fikirleriyle paraleldir. Onun zulmün her çeşidinin karşısında olduğu açıkça görülmektedir.

¹⁸⁸ Pakdil, **Anneler ve Kudüsler**, s. 66.

¹⁸⁹ Burada biyografik bir okuma ile Nuri Pakdil’de Kudüs konusunu ayrıca ele almak gerekir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Âtîf Bedir, “Bir Yazarın Karasevdası: Kudüs” **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.300-307.

2. 6. KAPİTALİZM VE MARKSÇILIK

Kapitalizm Batı merkezli olarak dünyaya yayılan ekonomik bir sistemdir. Ortaçağ'dan itibaren Avrupa'da görülen bu sistem günümüzde hâlâ etkinliğini devam ettirmektedir.

Marksizm ise kapitalizme tepki olarak ortaya çıkmış; temeline ekonomi ve sosyal olayları alan düşünce sistemidir. Marksizm, kapitalist sistem ile birlikte sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Bu iki zıt kavramı tek başlıkta ele almamızın sebebi Nuri Pakdil'in bu yöntemi tercih etmesidir. Taban tabana zıt bu iki görüş, Pakdil için aynı niteliktedir.

“/alınleri kitabımın ilk cümlesi/
burjuva ayağa kalk
batıda güneyde kuzeyde doğuda
yargılıyorum seni”¹⁹⁰

Kapitalizm, ilkesel olarak hemen hemen tüm inançlı yazarların karşısında durduğu, tavrını belli ettiği bir kavramdır. Çünkü güçsüzün emeğini sömürmek esasına dayalı, güçlünün daha da güçlü olup maddenin merkeze alındığı bu sistem inanan bir kimsenin kutsal değerlerine uymamaktadır. Ancak bunun karşısında yer alan Marksizm ya da -Pakdil'in ifadesiyle- Marksçılık da bu kesime uymaz. Çünkü her ne kadar kapitalizme karşı bir tavır olsa da Marksizm'in temelinde de materyalizm vardır. Bu sebeple inanan yazarların, İslami hassasiyete sahip sanatçıların bu fikri benimsemeleri de mümkün değildir. Pakdil tüm kimliklerinden önce Müslüman kimliğindedir. Bu sebeplerden dolayı iki görüşü de reddeder.

“1969 Nobel Edebiyat ödülünün Samuel Beckett'e verilmesi çeşitli yankılar yaptı. Belki de en çok Marksçılar şaşkınlıkla Beckett'in sağcı oluşundan değil. Ama, Beckett'in yeni bir soyut arayış içinde oluşundan, bir yeni mistik bekleyiş içinde oluşundan.

¹⁹⁰ Pakdil, **Anneler ve Kudüsler**, s. 16.

Beckett'in bütün eserlerinde hep bu durum anlatılmak istenir.

Beckett'e göre, insan kendini yalnız bulmaktadır. Bağlı mıdır, bağısız mıdır, neye bağlanmalıdır? Beklenen birisi vardır. O beklenen gelmezse insan yaşayamayacaktır.

Kimsenin üzerinde durur görünmediği küçük bir noktaya değineyim: Samuel Beckett bunları yazarken, Batıda kapitalizm en son aşamasına varmış, Marksçı devlet kurulalı neredeyse elli yılı bulmuştur. Nasıl görüyor Batılı bir yazar insanın durumunu? Demek ki, artık Marksçılık da, kapitalizm de insanı kurtaramamaktadır. Peki nedir beklenen? Kapitalizm de, Marksçılık da insanlık için bir karabasandır.”¹⁹¹

Burada güncel kültür bir olayını değerlendiren Pakdil'in Kapitalizm ve Marksçılık ile ilgili yorumu dikkat çekmektedir. Ne Marksçılık ne de kapitalizm Batı'da bir düzen sağlayamamıştır ona göre. Bu iki görüşün insanı kurtaramadığının tarihsel verilerle sabit olduğunu ifade eder. Dahası ona göre bu iki görüş insanlığın üzerine çökmüş bir “karabasan” gibidir. Bu denli rahatsız edici ve olumsuzdur.

“Kirli mülkiyet mi besliyor bu karasiyasayı? Belki de, karasiyasa oluşturdu bu kirli mülkiyeti? Hep acı cümle mi yazmak? Her cümleliz, kesinlikle bir ret mi, diyorsunuz? Çünkü? Size yapışık olduğum halde bile, çok güç alıyorum sesinizi. Ben göremiyorum şu halde aramızda akan ırmağı! Ne, sözkonusu? Birikim! Kimlik, bir birikim, diyorsunuz? Anladım, tamam, bunu çok kesin söylediniz Uygurlık birikimi çalınan bir ulusun ağır alınyazısı! İnsanımız, alınının bu karayazısını değiştirecek, diyorsunuz? Altını çizecek misiniz bunun? Nasıl? Emeğin dinî evrensel gücünde mi toplanmış diyorsunuz? Nedir toplanan? Doğru, yapışığız ya, alamıyorum sesinizi. Gelir gibi oluyor; ne dediniz? Toplanan, umut mu? Artık kavranan bir olgu mu diyorsunuz buna? Yaa! Somut! Değiştirme gücü!”¹⁹²

“Kirli mülkiyet” ifadesi, Pakdil'in kapitalizm için kullandığı bir ifadedir. Kirli mülkiyetin siyaset ile ilişkisine değinerek bunları toptan reddettiğini ifade eder. Çünkü kapitalizm de onu besleyen siyasi otoriteler de uygarlıkları bitiren, emeği sömüren yapılardır. Ancak emeği inanç ile birleştirerek onların üstesinden gelmek mümkündür.

¹⁹¹ Pakdil, **Biat 1**, s. 83.

¹⁹² Pakdil, **Bir Yazarın Notları 1**, s. 12.

“Gene öfkələndim mi? Her zamanki halim. Ne mi yapıyorlar tersine? İyi göremiyor muyum Yaa; onlar kir demek? Çok mu uzattım ya'yı! Şaşırttınız da! Parmaklarındaki, kollarındaki hep kir? Kirli mülkiyet! Pisler! Bunların ufukları bir metre ötesi! Maymuncuklar mı? Oyuncakları şeytanın ilençliler? Erkekleri de böyle, kadınları da! Hepsi mi? Kural genel çünkü, ileri! Çok iç girdapları mı var insanın, aşılması zorunlu, direne direne, kendi kendisiyle? Bakın, bakın! Abus bir yüz? Dayanısmaya çağırıldık ya! Biraz, artık, düşün dedik ya! Haydut! Çalımına bakın! Eşyalarının tutsağı! Kireçleşmiş bir şey gibi mi? Öyle değil mi, ha? Yokluyorsun? Somut olarak, var mı, diye? Vicdan ezinci? Bunlarda mı? Tak, tak, tak: mertek! Nerde mi? Ne, nerde mi? Kapsamlı ahlâk? Yoğun manevî düzlemde! Ancak Tanrı'ya gerçekten inananlar da! Böyle, kimse, duymuyor acıyı? Aşınmışlığımı da? Titreşim takılıp kalıyor bir yerlerde. Duvarlar çökerse mi? Fırtınalardan sonra? Çatılar uçunca? Dağlar savrulunca havaya?¹⁹³

Kapitalizm eleştirisi yaptığı bu yazısında da “kir” kavramını kullanan Pakdil, kapitalizmin kölesi olan insanlardan bahseder. Parmaklarında, ellerinde pislikler taşımaktadır bu insanlar; pislikler ise onların takılarıdır, maddi zenginlikleridir. Onları kendine bu şekilde tutsak eder kirli mülkiyet. Bu insanlar şeytanın oyuncağı olmuşlardır. Vicdanlarını da kaybederek manevi anlamda ciddi kayıplar yaşayan bu insanların düzelmesinin tek yolu Pakdil'e göre Tanrı'ya inanmaktır. Kapitalizmin boyunduruğundan çıkarak vicdanlarına yönelerek kurtulabilirler bu vaziyetten.

“Eğri mülkiyet’, ‘Kirli mülkiyet’, ‘Kanlı mülkiyet’ demelerimden alınıyorlar, kırılıyorlar; birşey demeseler de doğrudan, açıkça hissediyorum ben; tanışıklığımız olanların içinde epeyce var böyleleri .

Ne söylüyorum ben? Eğriyse düzeltilmeli, kirliyse arındırılmalı kanlıysa kazına kazına temiz yeri ortaya çıkarılmalı demiyor muyum?

Aklımızla irdelenecek mülkiyetin temize çıkması olanaksız bence tek başına. Bir de, daha köklü irdelenmesi gerekiyor mülkiyetin: vicdanımızla

Ona başvuralım: vicdanımıza.

Oluşum süreçlerini vicdanımızın süzgecinden geçirelim.

¹⁹³ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 2**, s. 64.

Birikmiş, yığılmış mülkiyeti danışalım vicdanımıza.

Mütemadiyen vicdanında kendi kendini sorgulamayan hiçliğe doğru hızla kayıyor demektir.¹⁹⁴

Pakdil'in buraya kadar ele aldığımız yazılarında kapitalizme karşı tavrı oldukça nettir. Kapitalizmi reddeder. Ancak bu bölümde dikkat çeken şey; kapitalizmin olumsuz yönlerinden kurtularak mülkiyetin temiz, arınmış olmasını hedeflemektedir. Yani o, Marksistler gibi toptan mülkiyeti yok etmeyi amaçlamaz. Onun amacı haksız kazançtan, emek hırsızlığından temizlenmiş, alın terini esas alan mütevazı bir mülkiyettir. Bu söylemleriyle kendisini Marksçılarla bir kefeye koyanlara da cevap vermiş olmaktadır; zira o kapitalist olmadığı gibi Marksist de değildir.

“(Bayanlar Çok sade, güzel bir yaşam önereceğiz az Sonra. Bileziklerinizi çıkarsanız.)

Baylar! Eğri kirli, kanlı mülkiyete alışmış sırtlarımızda, bir süre, insanlığın engin ışığını algılayabilmemiz, görebilmemiz için; birkaç yıl belki de, simgesel olarak, tabaka tabaka taş taşımamız gerekecek.

Taşlardan yapılan gömlekleri giymektir kalecilik: taş terzilerine gidip, ölçülerinizi aldirmalısınız.

Çok Yaşlı Kadın, pazar yerinin en tenha köşesinde duruyor: getirdiği birkaç çeşit sebze yi satacak: bekliyor: sabırla: direnti ne güzeldir yaşlılıkla da!”¹⁹⁵

Pakdil, onun ifadesiyle “kirli” olan mülkiyetin temizlenmesinin yöntemini işaret eder burada. Bunun yolu her şeyden önce “sade” ve “emek” dolu bir hayat ile mümkündür. Fazlasını istemeden emeğinin karşılığına razı olarak bu kirli mülkiyetten kurtulmak mümkündür. Ve ilk iş olarak da onun sembolü olan maddelerden kurtulmayı şart koşar. Ve bu şartlar yerine getirilirse eğer insanlık aydınlığa kavuşacaktır. Kapitalizme bağlı olmayı esir olmak olarak yorumlayan

¹⁹⁴ Pakdil, **Klas Duruş**, 3.Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s. 73.

¹⁹⁵ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 3**, s. 108.

Pakdil, İrfan Çelik'e yazdığı bir mektubunda herkesin boyunlarındaki -ince veya kalın- "paganizm ipleri" ile sermayeye bağlı olduğunu ifade eder.¹⁹⁶

"Bir varlıklı, elindeki büyük çantadan para cüzdanlarını çıkarır: çok şişkindir bu cüzdanlar: cüzdanları boşaltmaya başlar: fareler, yılanlar dökülmeye başlar: iyice çirozlaşmışlardır: ama, Bir Varlıklı bunların kokusuna bayılır: eğilir, tek tek koklar onları: yüzünde mutluluklar toplanır: bu anda yeryüzünün sınırları gerilmiştir yeryüzünde şimşekler çakar: yeryüzü öfkelenir: yeryüzü hastalanır: yeryüzü can çekişir.¹⁹⁷

Pakdil'in kapitalizme bakış açısını en açık şekilde ifade eden bölümlerden biri de budur. Eserindeki karakterlerden "Bir Varlıklı" kapitalist sistemin sömürgeci patronlarını temsil etmektedir. Cüzdanından dökülen yılanlar, fareler, çirozlar ise onun zenginliğidir, mülküdür. Pakdil mülkiyet konusunda tolerans gösterse de – emek ve alın terini merkeze alan temiz mülkiyete- kapitalizme karşı tavrı oldukça nettir. O kapitalist sistemin sömürgeci ve ezici anlayışının kesin bir dille karşısındadır. Ve bu sistemi reddettiğini her fırsatta dile getirir. "Arap Saati" isimli kitabında bu tavrı için "Sermaye'nin çektiği arabada olmamak, vicdanımızı nefsimize karşı silahlandırmak"¹⁹⁸ ifadesini kullanır. Bu onun nefesine karşı vicdanının verdiği bir mücadeledir. Tanrı'nın ve tüm kutsal değerlerin inkar edildiği bu çağda Pakdil için kirlenmemiş hiçbir şey kalmadığını belirten Ali Göçer, özellikle insanların eşyaya endekslendiği günümüzde kirli mülkiyetin yıkılması gereken bir duvar olduğunu belirtir. Ve Pakdil'in, bunları ancak Allah için yakıp harcadıklarında insan onuruna yaraşır bir hayat yaşayacaklarını anlatmak istediğini de¹⁹⁹ ekler.

"amelenin alınteri kıvrılıp
Da dolansa kulağına patronun"²⁰⁰

¹⁹⁶ Nuri Pakdil, **Mektuplar 2**, 1. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s.169.

¹⁹⁷ Nuri Pakdil, **Bir Öldürme Töreni**, 1. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s. 53.

¹⁹⁸ Nuri Pakdil, **Arap Saati**, 3. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s. 63.

¹⁹⁹ Ali Göçer, "Çoban Yıldızı", **Yedi İklim Dergisi(Nuri Pakdil Ustamıza)**, Yıl:1995, Sayı:58, İstanbul, s. 11-18.

²⁰⁰ Nuri Pakdil, **Sükut Suretinde**, 2. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012, s. 55.

Ali Göçer bu şiiri açıklarken şiirin manasına değinmekle birlikte Pakdil'in bu konudaki tutumu üzerine de yorumlamalar yapar ve Pakdil'in düşünce dünyasında tartışılmaz olarak yer alan en önemli insani değerin alın teri, emek olduğunu²⁰¹ belirtir.

Pakdil'in kapitalizmi bu denli yoğunlukta eleştirmesi, "emek" , "direnme" gibi kavramları çok fazla kullanması ve sürekli işçinin, emekçinin hakkını savunması sebebiyle onun Müslüman bir yazardan çok Marksist bir yazar üslubunda olduğunu belirtenler, bu yönüyle kendisini eleştirenler azımsanmayacak derecededir. Ancak o bu eleştirilere rağmen tavrından hiçbir şekilde ödün vermez.

"Marksçılığın temel yanlışı, insanı, dışına bakarak yargılamasıdır, insani bölümlenmesidir. Marksçılığın insancıl olamaması da bundan değil midir?"²⁰²

Pakdil Marksizm'i kabul etmez. Çünkü bu görüş insancıl bir görüş değildir. Pakdil için ise insanlığı yükseltmeyen hiçbir görüşün kıymeti yoktur. Bu görüş de onlardandır. Ali Emre, Pakdil'in en başından beri Batıcı ve Marksist akımlarla, bu akımlara bağlı kişilerle tartışmakta olduğunu ve onlara karşı direnmeyi savunduğunu belirtir; yerli düşünceyi savunarak halkla bu anlamda ilgilenilmesi durumunda Batıcılık ve Marksçılığın boşlukta kalacağını düşündüğünü ifade eder.²⁰³ Ali Göçer ise, Nuri Pakdil'in sola karşı Kurani olan çağdaş bir üslup önerdiğini, bu bağlamda onların karşısında olduğunu ve hiç ödün vermeden bu savaşı devam ettirdiğini²⁰⁴ belirtir.

"Sol'la iyi, güzel, doğru verilemez halka. Halkımız iyiyi, güzeli, doğruyu dininde bulmuştur, tüm coşkusunu o temel kaynakta bulmuştur, yabancı düşünceleri yadsımasından, onu kabul etmemesinden daha doğal bir şey olabilir mi? Şu halde, halkımızın temel

²⁰¹ Ali Göçer, **Sükût Sûretinde Şerhi**, 1. Baskı, Hece Yayınları, Ankara, 2015, s. 59.

²⁰² Pakdil, **Biat 2**, s. 126.

²⁰³ Ali Emre, "Yabancılaşmaya Karşı "Yerli Düşünce"yi Savunan Denemeler: Biat 1-2-3", **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s. 181-189.

²⁰⁴ Ali Göçer, "Çoban Yıldızı", **Yedi İklim Dergisi(Nuri Pakdil Ustamıza)**, Yıl:1995, Sayı:58, İstanbul, s. 11-18.

inançlarına, yani İslâm düşüncesine ters düşen “sol” düşüncelerle ona iyinin, güzelin, doğrunun sunulabilmesi olası mıdır? O, tüm bunları dininde bulmuştur, başka yerde aramak gereksinmesini niçin duysun?”²⁰⁵

Özetlemek gerekirse Nuri Pakdil emeğin, alın terinin kutsallığını, önemini her zaman vurgulamakla birlikte mülkiyetin, sermayenin, haksız kazancın gerek yazılarında gerekse yaşamında karşısında olmuş ve kapitalizmi her fırsatta reddetmiştir. Bununla birlikte kapitalizmin tam zıttı olan Marksizm’e de temeline materyalizmi koyması ve manevi değerleri yok sayması sebebiyle karşıdır. O her ikisini de reddederek bu konuda protest bir tavrı ortaya koymaktadır.

2. 7. KEMALİZM, TEK PARTİLİ DÖNEM ve YÖNETİM

Nuri Pakdil ve onunla aynı görüşü benimseyen; yani İslami duyarlılığa sahip sanatçılar için Kemalizm ve onun ilkeleri kabul edilemezdir. Çünkü hayatlarının merkezine İslam’ı alan bu sanatçılar için, ilkelerinin temelinde laiklik olan bir görüşü benimsemek mümkün değildir. Bu sebeple gerek Pakdil gerek aynı hassasiyeti taşıyan diğer edebiyatçılar “Kemalizm”in, bu fikrin en yoğun olarak varlığını gösterdiği “Tek Partili Dönem”in ve bunu devam ettiren “Yönetim”lerin karşısında olmuştur. Bu karşı çıkışın tek sebebi din de değildir, bilhassa Pakdil için, bu fikrin uygulandığı dönemlerin en belirgin özelliklerinden biri olan geleneği reddetme kesinlikle karşı durulması gereken bir yaklaşımdır.

N.Ahmet Özalp, onun 30’lu yıllarda, yani tek parti yönetiminin “büyük bir hızla faşizme evrildiği yıllarda” dünyaya geldiğini; faşist yapılanmanın Pakdil’in doğumundan iki yıl sonra parti ile devletin özdeşleştirilmesiyle tamamlandığını, tek parti, tek şef ve tek ideoloji anlayışının egemen olduğunu belirterek bu sistemin

²⁰⁵ Pakdil, *Biat 2*, s. 129.

birinci düşmanın din ve dinin oluşturduğu kültür uygarlığı olduğunu²⁰⁶ ifade eder. Böyle bir dönemde dünyaya gelen Pakdil'in düşüncelerinin oluşmasında tüm bunların etkisi vardır. Baskı döneminin etkisiyle ret düşüncesini, karşı çıkmayı benimsemiştir. Bu karşı çıkışın temelleri ise çocukluk yıllarından itibaren görülmektedir çünkü onun düşünce yapısının şekillenmesinde ailesinin görüşleri, çocukluk yıllarından anımsadığı olaylar önemli yer kaplamaktadır. Kendisi de bunun bilincindedir ve bu kavramlara karşı bakış açısının nasıl oluştuğunu çocukluğundan bahsettiği şu sözlerinde açıklamaktadır;

“Annem, babam, evimiz, sokaklarımız; tanıdıklarımız; okul, kent, ülke, komşu ülkeler, onların komşuları öteki ülkeler; çöken bir yeryüzünü mü simgeliyordu? İlkokulun Öğretisiyle, annemin babamın Öğretisi, kanlı bıçaklı savaş halinde miydi birbiriyle? Ama evimize kimi günler oturmaya gelen o çok sevdiğim bayan öğretmenimi, annem de çok sevmez miydi? Annem, bazen, bu öğretmenimle de, gözyaşları içinde konuşmaz mıydı? Şu ilkokul, hep düğüm atılan acayip bir iplik miydi? Annem, babam ilkokuldan; genelde, tüm bu okullardan neden bu denli tiksiniyordu? Başka kentlerde de var mıydı ilkokulu, genelde tüm bu okulları özdeş bir duyguyla gören annelerle babalar? Annemin, babamın bir direntiden kökenlenen bakışları, acaba, tüm toplumsal oluşumları da kapsıyor muydu, kapsayacak mıydı, ya da kapsamış mıydı çok ağır biçimde? Bu direnişlerinde, onlar, çok altlardaki oyulmayı yavaşlatabileceklerini mi hesaplıyorlardı? Oyulma bir kez başlamışsa, böylesi tavırlarla yavaşlatılabilir miydi? Onlar, sürekli, Öğretilerine yönelik resmî bir baskıdan mı yakınırıldardı? Bu baskı, yoğunlaşarak üzerlerinde bir ürkü, bir yılgı mı oluşturmuştu? Annemin, babamın gözünde herşey yavaş yavaş çözülmüş, ayrılmış, başkalaşmış mıydı? Yine de, tüm bu okulları okuyarak, hepsini sırayla bitirerek, başka 'yan gereklilikleri' de yerine getirerek, çok ileri bir alanda toplanıp, büyük insan sevgisiyle, tüm telörgüleri aşmaktan başka çaremiz var mıydı? Evimizde, çokça duyduğum sözcüklerden biri miydi darağacı sözcüğü? Ben daha doğmadan çok önce, çok darağaçları m kurulmuştu? Geceleri evlerde öykülenen bu darağaçları ne anlama geliyordu? İlkokulun beşinci sınıfında, bir tarih dersinde, öğretmenime "Darağacı nedir öğretmenim? Bizde de çok kurulmuş değil mi bundan? diye sorduğumda, öğretmenim, şiddetle azarlamış mıydı beni? ilkokul yıllarımda, ilk kez mi azarlanıyordum böyle?”²⁰⁷

²⁰⁶ N. Ahmet Özalp, “ İnsan, Yazar ve Entelektüel Olarak Nuri Pakdil”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.321-330.

²⁰⁷ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 3**, s. 17-18.

Pakdil çocukluk anılarını ele aldığı bu yazısını direkt kaleme almak yerine daha önceki bölümlerde de şahit olduğumuz gibi sorularla açıklamıştır. Bu şekilde yazı daha da dikkat çekici olmakla birlikte bu üslubu genellikle çocukluk anılarında kullanması ile bize bir çocuğun bakış açısını, merakını hissettirir. Bununla birlikte bu sorular ile geçmişini anımsıyormuş izlenimi de verir.

Ancak biçimden çok içeriğe yönelmek gerekirse Pakdil'in hayatı ve kişiliği hakkında, onun görüşleri hakkında birçok veri bulunabilir. Özellikle bu başlık ile ilgili düşüncelerine geçmeden onun bu düşüncelerini şekillendiren çevreyi, aileyi görmekteyiz. Pakdil'in ailesi oldukça inançlı, geleneklerine bağlı bir ailedir.²⁰⁸ Ve Pakdil'i de kendi dünya görüşlerine uygun olarak yetiştirmeyi amaçlamışlardır. Bu sebeple ilköğretim çağında Nuri Pakdil'i okula göndermemişler, eve gelen hocalar ile eğitim almasını sağlamışlardır. Yukarıdaki yazısında bahsettiği hoca da onlardan biridir. Ancak dönemin ideolojisinden ne kadar uzak tutulmak istense de Pakdil bu zıtlığın içinde yetişen bir isim olarak iki farklı görüşün çatışmasını çocuk yaşta fark etmiş ve anlamaya çalışmıştır. Bir yanda geleneğine, manevi değerlerine, inancına karşı son derece hassas olan ailesi, diğer yanda ise bu geleneği değiştirmeyi amaçlayan devrin ideolojik yapısı vardır.

Pakdil'in düşünce yapısı içine doğduğu ideolojik çatışmanın etkisiyle şekillenir. Ve o da ailesi gibi, çevresindeki diğer inançlı kimseler gibi bu kutuplaşmanın gelenekçi tarafında yer alarak yetişir.

“MÎLÂDÎ BİN DOKUZ YÜZ YİRMİLERDİ

Maraş sokakları destan döşendi

şapkanın reddine mütedairdi”²⁰⁹

Pakdil'in çocukluk anılarında bahsettiği “İstiklal Mahkemeleri” meselesi ile alakalı olan bu şiirde; şapkaya karşı çıkan ve idam ile yargılanan ancak yine de direnmeye devam eden Maraş'a bir güzelleme vardır. Dolayısıyla şapka kanununa,

²⁰⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: (Arif Ay, **Direnşin Klas Hâli: Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Edebiyat Ortamı Yayınları, 2016, s.11-19)

²⁰⁹ Nuri Pakdil, **Ahid Kulesi**, 2.Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s. 79.

bunun uygulanmasına da bir tepki, başkaldırı vardır. Çocukluk anılarından bahsederken şahsi yorumunu pek fazla katmayan Pakdil, bu şiirle tavrını açıkça belli etmektedir. Şapkanın reddedilmesi onun gözünde bir destan hükmündedir. Dolayısıyla şapkayı reddedenler de Pakdil için kahraman hükmündedir. Onun aynı konuyu farklı bir üslup ile dile getirdiği bir başka şiirini Ali Göçer, şiirde 1923 dayatması karşısında köklerine tutunan bir kişinin sarsılmayacağını vurgulandığı ve bu direnişin son derece destansı olduğu²¹⁰ şeklinde yorumlar.

Anılarında sıklıkla yer verdiği konulardan, kavramlardan biri de “darağacı”dır. İstiklal Mahkemelerinin uzantısı olan darağaçları, Tek Partili dönemin yaptırımlarından biridir. Bu mahkemeler ile birçok din adamı yargılanmış; sakal uzatma, şapka giymeme gibi sebeplerle “iltica” suçundan “Takrir-i Sükûn” yasasıyla idam edilmişlerdir.²¹¹ Bu konu, döneminde ve sonraki dönemlerde İslami hassasiyetleri olan halk tarafından gündemden düşmezken, yönetimin ve dönemin baskısı nedeniyle açıkça dile getirilmemiştir. Nuri Pakdil’in evi de bu evlerdendir. Ömer Erinç onun çocukluğunda yaşadığı çatışmayı bizlere aktarır; “Darağacı her gün karşılaştığı bir sözcük olarak Pakdil’in zihnine takılır ve öğretmenine bu kelimenin manasını sorar. Ancak bunun üzerine öğretmeni kendisini sert bir biçimde azarlar.”²¹² Bu konu ile ilgili N. Ahmet Özalp ise, Pakdil’de okulun darağaçlarının simgesi, evin ise inancın simgesi olduğunu ve bu ikisinin sürekli çatıştığını belirtir. Ancak sonunda inancın kazanacağını da ekler.²¹³ Çocukluğundaki bu anektodlar dikkate alınarak Pakdil’in düşüncelerini ele almak gerekir.

“Bir siz mi duyarsınız Ayasofya Camii'nin inlemelerini, karanlık dehlizde tek başına gece gündüz yaktığı ağıtlarını? Arada sırada boğuk boğuk sesi de gelir Ayasofya Camii'nin; yığılır kalır bilincinizin üzerinde, sorumluluğunuzun üzerinde "Lânet labirentteki içler acısı halimi aklına getirenler de ne kadar da azaldı Allahım! Beni düşünenlerden, parmakla sayılacak kadar

²¹⁰ Ali Göçer, **Sükût Sûretinde Şerhi**, 1. Baskı, Hece Yayınları, Ankara, 2015, s.24.

²¹¹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (“**İstiklal Mahkemeleri: Kanun, Gereğe ve Genel Kurul Tutanakları**, Haz. Dr. İrfan Neziroğlu, Ankara, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.: 1, 2015, s.238.)

²¹² Ömer Erinç, “Nuri Pakdil’in Aile, Çevre Okul Ortamı ve Düşüncesinin, Kişiliğinin Oluşumu”, **Düşünen Kalem Nuri Pakdil Sempozyumu Bildiri Metni**, Haz. Hüseyin Su, Ömer Erinç, Kahramanmaraş Belediyesi, Ocak 2011, s.17-35.

²¹³ N.Ahmet Özalp, “ İnsan, Yazar ve Entelektüel Olarak Nuri Pakdil”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.321-330.

azalanlardan olmalısınız herhalde zaman zaman hatırlıyorsunuz beni, Ayasofya Camii' diyorsunuz, Ayasofya Camii' yazıyorsunuz"²¹⁴

Ayasofya Camii'nin müzeye dönüştürülmesi olayı tek partili dönemde gerçekleşmiştir. İstanbul'un fethi ile camiye dönüştürülen Ayasofya, otuzlu yıllarda oldu bittiye getirilerek müzeye çevrilmiştir. Müslümanlar için manevi değeri çok fazla olan bu caminin müze olmasını kabul etmeyen Pakdil bu duruma karşı olan memnuniyetsizliğini Ayasofya'nın ağzından dile getirir. Caminin durumundan dolayı çok üzgün, çok perişan olduğunu belirten Pakdil aslında bu vesileyle Müslümanların rahatsız olmalarını, bu durum karşısında bir şey yapmalarını beklemektedir.

“1923 yabancılaştırma girişimleri Anadolu insanını şaşırtmıştır. Onun konumu, değer yargıları, inançları, tarihsel dayanakları, şiir kaynakları çelişmiştir 1923 yabancılaştırma girişimleriyle. Sözelimi, halkçı olduğu savlanan Devrim, sürekli olarak özdekçi kentsoylu sınıfını büyütüştür. Bunun da önünde, sürekli olarak yoksulluk büyümüş, tanınamayacak denli kocamanlaşmıştır. Şimdi, durmadan birbirlerine yan bakan, iki azmanlaşmış varlık görüyoruz: Özdekçi-kentsoylu sınıfı ile yoksul sınıf.”²¹⁵

1923 devriminin temel ilkelerinden birisi “Halkçılık”tır. Ancak Pakdil'e göre ortaya çıkan sonuç hiç de halkçı değil, aksine bu durum halkın yoksullaşmasına, kentli sınıf ile karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bu devrimin Pakdil için manası “yabancılaştırma”dır. Pakdil 1923 ve sonrasında devlet eliyle yapılan faaliyetlerin hepsini bu isimlendirmeye anmaktadır. Çünkü kendi geleneklerimizin bu faaliyetler ile unutturulmaya, yok edilmeye çalışıldığını belirtir.

1923 devrimlerinin devletin özündeki yerli düşünceyi yürürlükten kaldırarak yerine “tabiatçılık” adı verilen seküler Batıcılığın bırakıldığını belirten Pakdil, bu dönemden önce halkın devlet ile barışık olduğunu ancak devrim ve “ihtilal sarası neticesiyle bağların koptuğunu” ifade eder.²¹⁶

²¹⁴ Pakdil, **OGD 6: Yazmak Bir Mucize**, 2. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s. 99.

²¹⁵ Pakdil, **Biat 2**, s. 19.

²¹⁶ Nuri Pakdil, “1923 Devriminden Sonra” **Edebiyat Dergisi**, Yıl:1, Sayı:7-12, Ankara, s. 1.

“Yazı devrimi bizi ayırdı, bizi kopardı kendi edebiyatımızdan, kendi yapıtlarımızdan. Yazı devriminden önce yazılmış yapıtları nasıl bilebileceğim? Nasıl okuyabileceğim onları? Nereye gittiğimi anlamam için, nereden geldiğimi bilmem gerekli değil mi? Yazı devriminden önce yapıtları okuyunca ben de onlar gibi yazacağım demiyorum, onlar o dönemlerde öyle yazıyorlardı, ben kendi zamanımda böyle yazıyorum. Ama onların ne dediklerini bilmeden, söylediklerimin tutarlı olacağını nasıl savlayabilirim? Yazdıklarımız Avrupa kokuyorsa yerli koku azsa, suçu kimin bunun?”²¹⁷

Yazı devrimi/ harf inkılabı da Cumhuriyet dönemi yenileşme faaliyetlerinden biridir. Bu inkılap ile ortaya çıkan Pakdil’in ifadesiyle olumsuz bir sonuçtur. Çünkü medeniyetimizi oluşturan, kültürümüze ait eserlerin okunamadığı, onların dilinin anlaşılmadığı bir durumla karşı karşıya kalmıştır bu çağın insanı. Gelişmenin şartlarından biri gelenekten beslenmektir ve dilini bilmediği bir geleneğe vâkıf olamayanların ilerlediği yolu anlamaları da mümkün değildir. Dahası bu yolda bir tutarsızlık, saçmalık vardır. Üstelik yalnızca harfler değişmemiştir bu süreçte, yazın dünyasına bakış açısı da değişmiştir;

“ortaokula, liseye gittiğim yıllarda. Türk yazarlarını değil de, Batı yazarlarını salık verirlerdi bize. Batı hayatı güzeldi, bizimkisi kötüydü! Ama şimdi, kendi içinde de görüyorum ki, bizimle bağdaşacak yanı yoktur bu yaşantının. 1923'ten beri Türkiye'de uygulanan eğitime benzer, tarihsel değerlerden kopuk, insanı kendi özüne yabancılaştıran bir eğitim biçimine, anlayışına başka bir ülkede rastlanılmadı, sanırım.

Sık sık heykel. Taş, taş olmaktan çıkıyor; insan da olmuyor. Taş, insanın yerini tutamaz ki! Anımsamanın saygı duymanın taşla hiçbir ilgisi yoktur. Heykel, saçmalığın taşlaşmasıdır, ilkelliğin de simgesi. Ama, Batılılar, akıl almaz bir bağnazlıkla koruyorlar bu simgeyi. Heykele saygı duyula duyula Tanrı inancı yitebilir insanın içinde. Çünkü saygı taş kesilirse, insan kolaylıkla aşamaz önündeki engeli. Heykel düşüncesinin kökeninde, ne biçimde ve ne oranda olursa olsun, bir put vardır. Put, Tanrı düşüncesinin karşıtıdır. Tanrı düşüncesi içimize dolmadan kendi kendimizi aşamayız, kendi kendini aşmadan da bunalımlarından kurtulma olanağı yok insanın.”²¹⁸

²¹⁷ Pakdil, **Biat 2**, s. 102.

²¹⁸ Pakdil, **Batı Notları**, s. 25.

Eğitim sisteminin Batı merkezli olmasına, kendi geleneğimize ait olanın yok sayılmasına karşı çıkmaktadır Pakdil, zira bu anlayış da 1923 sonrası yabancılaştırma çalışmalarının bir neticesidir. Kendi değerlerimize ait olanın küçük görülüp Batı'ya ait olanın sorgusuz, sualsiz üstün sayılması durumu genel olarak etkisini uzun yıllardır kaybetmeyen kompleksli bir yaklaşımdır. Pakdil bu yaklaşımı eleştirir nk bunun bizim medeniyetimize uyan bir yanı yoktur. Dahası kendi değerini bu derece yok sayan bir eğitim sisteminin de başka hiçbir yerde olmadığını belirtir.

Bir başka eleştirdiği nokta iste yoğun bir heykel sevgisidir. Avrupa'da çok görülen bu durum, ülkemizde de fazlaca görülmeye başlamıştır. Heykel ile put arasında bir ilişki olduğunu savunan Pakdil için bir değerini anımsamanın yolu taş parçaları değildir, olmamalıdır.

“Tanrı'nın başlangıçta kutsadığı emek çiğnenmektedir. Sürüp gider mi böyle? İşte, yerli düşünceye bağlı yazarlar, bunalımın atlatılabilmesi, yıldıya düşülmemesi için, insanın varoluş hikmetini anlatmak için, bir kez daha yeniden açıklamak için, insanı onurlu ayakta dimdik durmaya çağırmak için yazıyorlar. Onurlu yaşamaya diktatörler engeldir. Diktatrlerin, 1920'den sonra, dünyayı enlem ve boylamlar gibi kuşattıklarından söz eder Duverger, rnekler vererek. Ama sorumlu yazarlar artıkça, insanlar sorumlulukların gerçekten duyunca diktatörlerin bütün kalıntıları kazanacaktır kirlettikleri ülkelerden. İnsanlar kr değillerse, insanlar duymuyor değillerse, insanlar felçli değillerse, yeni yazarlarla başlayan bu yeni uyarmayı sezeceklerdir”²¹⁹

Pakdil, emeği sömüren, yerli düşünceyi yok etmeye çalışan, dünyayı bunalıma sürükleyen diktatör yönetimlerin varlığına dikkat çekerek bilhassa 1920'lerden sonra bu yönetimlerin ortaya çıktığını belirtir. Her şeyden önce onurlu yaşamayı engelleyen bu diktatör yönetimler dünyanın her yerinde olmakla birlikte ülkemizde de faaldir. Ancak Pakdil, tüm bu ülkelerin, diktatör yönetimlerden temizleneceğinden umutludur. nk gözü gören, kulağı duyan yani idrak edebilen her bir birey bu durumdan kurtulmayı istemelidir, aksini mümkün görmez.

²¹⁹ Pakdil, **Biat 1**, s. 42.

“Evrensel bir soluk, bir dil gerekli bize. Egemen olduğu ülkelerdeki tüm zulüm yöntemlerinin karşısındaız. Ereğimiz, çağın yüz karası zulüm yönetimlerinin yıkılmasıdır.”²²⁰

Dünyanın neresinde olursa olsun tüm baskı, zulüm yıkılmasını amaçlamaktadır. Bu amaç Pakdil’in protest tavrını da göstermektedir.

Kemalizm ve tek partili dönem ile, bu dönemin faaliyetleri karşısında muhalif bir bakış açısına sahip olan Pakdil, yönetim konusunda daha keskin bir tavır göstererek toptancı bir düşünceyle baskı yönetimlerinin yok olmasını, yıkılmasını amaçlamaktadır. Buradaki tavır ile Pakdil’in yönetimler karşısında protest bir tavra sahip olduğu söylenebilir.

2. 8. MAKİNELEŞME VE ŞEHİRLEŞME

20. yüzyılda sanayi devriminin sonuçlarından biri makineleşme bir diğeri ise şehirleşmedir. Makineleşme; her şeyin mekanikleşmesi, makinelerin insan yerine geçmesidir. Şehirleşme ise büyük şehirlerin ortaya çıkması sonucu benimsenen hayat tarzıdır. Bu iki ifade de ilk bakışta olumsuz gözükmez ancak toplumsal ve bireysel ilişkilerin gidişatına göre birçok olumsuzluklara sebep olmaktadır.

Makineleşme ile kastedilen bir anlamda insanın/ insanlığın makineleşmesidir. Bu kavramın muhatabı olan insan manevi değerleri geri plana atarak hayatı makine-madde düzleminde yaşayanlardır. Ve ne yazık ki bu çağda bu insanların sayısı gerek ülkemizde gerekse dünyada azımsanmayacak orandadır.

Şehirleşme ise isminden de anlaşıldığı üzere büyük şehirlerin oluşması, şehir hayatının başlamasıdır. Burada sorun şehirleşmenin kendinde değil ancak niteliğindedir; çünkü bununla birlikte ortaya çıkan olumsuz sonuçlar vardır ve Pakdil’in eleştirdiği de bu sonuçlardır. Pakdil’in şehirleşme ve makineleşme

²²⁰ Pakdil, **Biat 1**, s. 31.

konularının hangi bağlamda ele aldığını somut örnekler üzerinden inceleyerek açıklamak gerekir;

“Yirminci yüzyıl, kalemin önüne, çözümlenmesi gerekli sorunlar bırakmıştır. Bu sorunlar, Avrupa ulusları için, Ortadoğu ulusları için farklıdır birbirinden. Şurası bir gerçek: Avrupalı uluslar, kültür değişiminin öldürücü fırtınası altında yolunmuş ekin tarlasına dönmediler. Onların sorunları: Makinanın hayatlarına bu denli girişi, maddesel isteklerin ruhsal dengeyi bozuşu, dengesizlik, sonunda yadsıma. Ortadoğu ülkelerindeyse, kültür değişiminin kavurucu, kurutucu etkilerini görüyoruz. Başta, Türkiye yaşıyor bu trajediyi. Din gereği en çok bu çağda duyuluyor. Makinanın uydusu olan çağımız insanı, ibadetsiz yaşadıkça, daha katılıyor, daha anlamaz oluyor birbirini.”²²¹

Nuri Pakdil’in teknolojiyle alakalı düşüncelerinin Fransa ve Almanya gözlemlerinin sonucunda ortaya çıktığını ifade eden N. Ahmet Özalp, Batı toplumlarında makinenin insanın önüne geçtiğini, bu durumun ortaya çıkardığı dengesizliğin Batı yaşantısında gözlenen uyumsuzluğun nedeni olabileceğini²²² belirtir.

Makineleşme problemi özellikle sanayinin geliştiği Batı ülkelerini içine alan bir durumdur. Makineleşmenin en büyük etkisi manevi anlamda olmuştur. Maddenin, maddi değerlerin çok fazla önemsenmesinin ardından manevi unsurlar göz ardı edilmeye başlamıştır. Bu problem Batı’yı ve küreselleşmenin etkisiyle de dünyayı olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye de bu olumsuz etkilerden nasibini almıştır. Bilhassa büyük şehirlerde makineleşme yoğun anlamda hissedilmektedir.

“Yeryüzünün çelik üretimi gelecek yıl şu kadar milyon ton arttı diyelim, sözgelimi. Ama bir de fizikötesi var insanoğlunun. Çelik üretiminin artması durdurmuyor cinayeti. Ruhun varoluş hakkı daha çok duyuruyor kendini bu üretim arttıkça.”²²³

Çelik; sanayinin, makinenin temelini oluşturmaktadır. Çeliksiz bir sanayi düşünülemez. Onun daha çok üretilmesi ise makinenin artması, sanayinin artması

²²¹ Pakdil, **Biat 1**, s. 13.

²²² N. Ahmet Özalp, “Pakdil Düşüncesinde Teknoloji” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s. 417-421.

²²³ Pakdil, **Biat 2**, s. 88.

demektir. Ancak bu artış dünyanın güzelleşmesini ne derece sağlar? Pakdil için bu durum hiç olumlu bir şey değildir; aksine manevi olarak büyük boşluklara, eksikliklere sebep olmaktadır. Bununla birlikte dünyada cinayetler devam etmekte; insanlar ve insanlık da ölmektedir.

“Tanrı'nın yerine konan makina ve onun ürünü yıkım araçlarıyla toptan ölebiliriz. Ölümün kolektifleşmesi. Hâlâ bu korku içinde sallanıyor insanlık. Cellat ve yarınki kurbanları yanyana duruyor.”²²⁴

Pakdil insanların ölümünden bahseder ve bunun sebebi olarak “makine”yi gösterir. Makine tek başına sebebi değilse bile onun ürünleri ile yıkımlar gerçekleştirilmektedir. Üstelik bu ölüm tekil bir ölüm değildir. Topluca ölmektedir insanlar, bu ise büyük bir cinayettir. Ve bu cinayetin faileri, yani makineler maktullerle bir aradadır. Özellikle iki dünya savaşı ve sonrasındaki savaşlarda kullanılan silahlar göz önüne alındığında Pakdil'in korktuğu, karşı olduğu makineleşmenin ne anlama geldiği ortaya çıkmaktadır.

“Ya bu arabalar? Teknolojinin sinir uçları, Otomobil, bir araç olmaktan çıkmış, amacı olmuş insanın. Ruhumuz talan ediliyor konformizmle. İnancın ve bağlanışın ve "başkaları için özveride bulunma" duygusunun yerini konformizm alıyor. Bir teknoloji putu. Otomobil bir örnek. Ruhsal açlığını gideremeyen insanın zihni tembelliği arttıkça, konformizmin insan üzerindeki yıkımı çoğalacaktır.

Hız telaşı tedirgin etti iç sistemimizi. Belki "en iyisi yürüyerek gidilir yaşamaya".²²⁵

Teknolojiyle, makineleşmeyle hayatımıza giren “konformizm” kavramından da oldukça rahatsızdır Pakdil. Bu kavramın insanları birbirinden uzaklaştıran, insani bağlarını zayıflatan dahası insanın manevi değerler ile arasında büyük bir uçurum oluşturan yönünü gözler önüne sermektedir. Çünkü Pakdil için maddeye çok fazla bağlanmak bir nevi putçuluktur ve ne yazık ki günümüzde bu bağlılık oldukça ileri

²²⁴ Pakdil, **Biat 1**, s. 85.

²²⁵ Pakdil, **Batı Notları**, s. 58.

seviyelerdedir. Öyle ki araç olan bu makineler, insanlar için amaç olmaya başlamıştır. N. Ahmet Özalp ise bu araçların putlaştırıldığını, bu denli konfor düşkünlüğünün insan ruhunu talan ettiğini²²⁶ belirtir. Bu yıkımın önüne geçmeyi başarabilmek ise “yürüyerek” sağlanabilir. Bu yürüyüş hem otomobile tepkidir hem konformizme tepkidir hem de teknolojinin her şeyi hızla tüketmesine tepkidir. Yavaş ancak emin adımlarla bu yıkımdan çıkıp yaşamaya başlanabilecektir. Yürümek makineleşmeye karşı bir tavır geliştirmektir.

Makineleşmenin insanlığa zarar verdiğini düşünen Pakdil’e göre makineleşme, bir gelişme değil aksine sona doğru gitmedir. Bu son ise insanlığın, insani değerlerin sonudur.

Onun açıklamalarından teknolojiye, yeniliğe karşı gibi bir sonuç çıkarmak yanlıştır. Çünkü Pakdil, makinelere değil; makineleşmeye karşıdır. Makinelerin hayatımızı kolaylaştıran bir araç olması gerekirken hayatımızın olmazsa olmazı haline gelmesine, hayatın merkezine oturtulmasına karşıdır. Haddinden fazla rahatlığın getirdiği bencillik ve vurdumduymazlığa karşıdır.

Nuri Pakdil’in bir diğer karşı olduğu durum da makineleşme sonrası ortaya çıkan “şehirleşme”dir. Şehirleşme konusundaki itirazları ise modern hayattır. Pakdil şehirleşmeye iki bağlamda karşıdır; birincisi şekli problemler, ikincisi ise ruhi problemler.

Ruhi problemlerden kastı, şehirleşmenin insanların ruhi yapısında ortaya çıkardığı problemlerdir. Bunu Pakdil’in ifadesi ile ele alacak olursak;

“Bir alan, durmadan yalnızlıklar doğuruyor. Atom bombası denli öldürücüdür kentliler için yalnızlık duygusu.

Ortak değerler yitince, kentliler yalnızlık duygusuna kapılıyorlar iyice. Karanlık bir kuyu. Alan, yalnızlıklar doğurdukça, kent de doğurur gibi yeni yapılarını kuruyor aralıksız. Ne ki, yalnızlık baskın çıkıyor kentin büyümesine. Her yapının üstünde, bir de yalnızlığın katı var.

²²⁶ N. Ahmet Özalp, “Pakdil Düşüncesinde Teknoloji” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s. 417-421.

Gökdelenler, kentin yalnızlığa yenildiğinin belgesidir. Daha yapılacak gökdelenlerle birlikte, bu gökdelenler hepsi, göğe uzanmış bir yakarışın, eşyanın yakarışının simgesi gibi, doldururlar yalnızlık belgesini. Kent, sonunda yenildi yalnızlığa. Yirminci yüzyıl, ıssız, boğuk, irin dolu bir mağaradır. Karanlığı sezebilmek için hiç yorulmamış bir us gerekli. Artık kentle doğa tanımıyor birbirlerini: araları açık”²²⁷

Büyük şehirlerin insanları ittiği yalnızlığı gözler önüne sermektedir burada. Şehrin yalnızlaştırıcı etkisinin, büyümesine paralel olarak çoğaldığını ifade etmektedir. Bilhassa gökdelenlerle bu yalnızlık duygusu daha da yukarılara taşınmaktadır. O kadar olumsuz bir tablodur ki eşyalar bile yalvarırlar bu yalnızlıktan kurtulmak için. Ancak bu durum artarak devam ederek yalnızlığın merkezi haline dönüştürür kentleri.

“Büyük kentlerde hüznün ancak birkaç gün tazedir solmuş gülü sonra kim göğsüne takar? Ne ki, küçük yerlerde -hele hele, Doğu Anadolu kentlerinde ve kasabalarında- aç olmayan, toprağa gömülen soylu bitkidir.”²²⁸

Büyük şehirlerin bir diğer olumsuz özelliği de vurdumduymazlıktır. Şehirleşme ve makineleşme ile birlikte hayatımıza giren yeni bir kavramdır bu. Zira öncesinde paylaşmayı, birlik olmayı bilen bir kültürün ve ahlakın temsilcileri olan medeniyetimizin bilhassa büyük şehirlerde bu değerleri kaybetmiş olmasından rahatsızdır Pakdil. Öyle ki acılar bile çok çabuk unutulur, en büyük hüznler birkaç gün içinde gündemden düşer hale gelinmiştir. Oysa şehirleşmenin etkisi altına girmeyen küçük kentlerde durum hiç de böyle değildir. Acı da mutluluk da sonuna kadar hissedilerek samimiyetle yaşanmaktadır.

“Kim bağladı bu zincirleri ayaklarımıza?”

²²⁷ Nuri Pakdil, **Biat 2** Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım, 2014, Ankara, sf:68

²²⁸ Nuri Pakdil, **Bir Yazarın Notları 4**, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım, 2014, Ankara, sf:75

Beton ağırlığı, yezit kokusu, batı pası, küfür hızı, güneşin cehennemleşmesi, “hayâ”nın gökyüzüne süzülmesi esnasında esnettiği koca koca yapı çatlama; işte Ankara’da hissettiğimiz, burnumuza kaçan, gördüğümüz mayalanma.

(Uzun bir yeşillik gösterin bana.)²²⁹

Ankara’yı tasvir ettiği bu mektubunda Pakdil’in kullandığı her bir ifade onun şehirleşme karşısındaki tavrını gözler önüne sermektedir. Büyüyen şehirlerle, artan yapılarla birlikte birçok manevi değer de yok olmaktadır. Bu ikisi arasındaki ilişkinin sonucunda ise Pakdil kendini ve hatta tüm şehir insanlarını hapsolmuş gibi hissetmektedir. Büyük şehrin büyük binalarına hapsolünmüş, tabiattan uzak, niteliksiz bir hayattır bu. Ankara hakkında sık sık yazan Pakdil, bu şehre karşı olumsuz düşüncelerini hemen her fırsatta dile getirir.

Umut oyununun giriş kısmında mekanı tasvir ederken isim vermeden yaptığı şu açıklamaları ele almak gerekir;

“Olay, büyük kent olmaya hiç elverişli olmayan, ama şimdi ülkenin en büyük kentlerinden biri sayılan, oturanlarının kirli hava yüzünden toptan mahvolmak tehlikesiyle başbaşa kaldıkları bir beton – kentte, bin dokuz yüz yetmişlerde geçer.”²³⁰

Burada bahsedilen mekanın Ankara olduğunu anlamak için onun bu şehir hakkında yazdığı bir başka yazısındaki ifadelerine dikkat etmek lazımdır: Edebiyat Dergisi’nde yayınladığı yazısında insanlara işkence edildiğinden bahseder ancak bu işkenceyi insanlar yapmaz, bir şehir yapar. Ankara’da oturmaktır bu işkence. Bu şehir, içinde yaşayan insanlara işkence yapan bir cellattır.²³¹ Aynı yazının devamında işkencenin sebebini Ankara’daki kirli havaya bağlar. Yukarıda tasvir edilen mekanın da aynı özelliğe sahip olması, bununla birlikte bahsedilen tarihlerde yazarın gerçeğe de Ankara’da yaşaması bu iddiayı kanıtlar niteliktedir.

Ankara’nın fiziki şartları sebebiyle olumsuzlandığı bu yazılarının yanında şehir olarak tümünden hedef alındığı birçok yazısı mevcuttur.

Mekanlarla hususi bir bağ kurmak onun önemli özelliklerinden biridir. Coğrafyaya ayrı bir anlam kazandırır. Ancak bu coğrafya içerisinde Ankara’nın

²²⁹ Nuri Pakdil **Mektuplar 1** Edebiyat Dergisi Yayınları, 1. Basım, 2014, Ankara, sf:116

²³⁰ Nuri Pakdil, “Umut”, **Edebiyat Dergisi**, Yıl:3, Sayı:19, 1971, Ankara, s.2.

²³¹ Nuri Pakdil, “Cellat”, **Edebiyat Dergisi**, Yıl:4, Sayı:5, Kasım 1973, Ankara, s.1.

payına hep olumsuzlamalar düşmektedir. Bunun sebebi ise bu şehrin başkent olması, tasvip etmediği yönetimin merkezi olmasıdır. Manevi değerlerden yoksun olması ise bir başka önemli sebeptir Ankara'yı sevmemesi için.

“Hacıbayram'ı aradan çekerseniz, Ankara'yı gece de gündüz de bir karanlık basar. Havadaki kurum, yanan kömürün değil bu karanlığındır aslında.

Çünkü Ankara soyut bir gudubettir; yanar dört mevsim.”

Ankara'dan nefret ettiği ölçüde İstanbul'u seven Pakdil'in yanlış şehirleşme konusunda bu şehir için de olumsuz yorumları mevcuttur.

“Eyüp'ten başımı çevirip şöyle bir baktım yukarılara. Çıktım da bir bakışta Haliç: âdeta, İstanbul istifrağ etmiş. Uygulayimbilimin üstümüze çullanması. Bu mu olur yeryüzü nün en güzel koyu? Bunun suçu yeter dedim hepimize. Şu Eyüp'ü, yalnızca, okuduğum kitaplarda mı yaşasam?

Pis fabrikalar, artıkları, kirleriyle Haliç'in katilleridir. Deniz kuşları, bir veda töreni yapıyor sanki Haliç'in üzerinde! Tüm vurdumduymazlığımız da veba gibi aslında. Oysa insan, en büyük vefayı tarihe göstermelidir gibi ya da buna yakın başka cümleler, bu katı, acımasız, yutucu, anamalcı süreçte anlamsız tabî. Ve hışımla arabalarını sürenler kendi kendilerinden kaçıyorlarmış gibi gelir bana.”²³²

İstanbul, Pakdil'in muhayyilesindeki, dahası tarih kitaplarındaki görüntüsünden uzaklaşmaya; fabrikaların dumanlarıyla, bu dumanların ortaya çıkardığı pislikler ile kirlenmeye başlamıştır. Eyüp özelinden yaptığı bu tasvirde Pakdil ciddi anlamda rahatsızlık duyduğunu belirterek bu denli güzel bir yerin böylesine yok edilmesini kabul edemez. Yapılan eylem en basit tabiriyle vurdumduymazlıktır, vefasızlıktır. Tarihini yok etmektir.

“XX. Yüzyıl yığıldı, yuvarladı önümüze: kartonla, taşla, çimentoyla. Kirlenmemiş duvarlar istiyorum. İnsanın, Allah'a doğru koşusunu engelleyen barikatların kaldırılmasını istiyorum. Sağa sola, öne arkaya, yukarıya aşağıya, bir bu yana bir öte yana yumruklar indire indire,

²³² Pakdil, **Bir Yazarın Notları 4**, s.74-75.

kitapların sayfalarından, onurlu bakışlardan. Şirketeslimolmamışvicdanlarla [doğru: Şirketeslimolmamışvicdanlarla] yürümek istiyorum.”²³³

Son olarak şehirleşmenin genel bir eleştirisi ile bu konuyu tamamlamak gerekirse, betonlaşmanın, eşyalaşmanın etkisi ile vurdumduymazlığın merkezleridir buralar. Ve bu şehirleşme sonucunda insan Allah’a ulaşamamaktadır. Pakdil eşyanın yükünden, betonların ağırlığından kurtulan temiz vicdanlı kimseler ile, şirkin bataklığına girmeden yaşamak ister. Bu yöndeki temennilerini dile getirir.

Makineleşme ve şehirleşme konusunda Pakdil’in yorumlarından yola çıkarak şu sonuca varılabilir; bu iki kavram manevi değerleri yok eden, insanı şirke götüren, vicdanı öteleyen, vurdumduymazlığı normalleştiren ve bu sebeple de Pakdil’in karşısında olduğu, reddettiği kavramlardır. Makineleşme ile eşyanın yüceltilmesi, şehirleşme ile manevi değerlerin yitirilmesi onu son derece rahatsız eder. Pakdil, her ikisinin yükünden de kurtulan, temiz vicdanlı insanlarla yoluna devam etmek ister.

2. 9. YAHUDİLİK, İSRAİL

“...İrk değil, bir imge Yahudi, duvarların kesinlikle arada sıkıştıracakları.”²³⁴

Nuri Pakdil “Batı” isimlendirmesi ile yalnızca Avrupa ülkelerini değil, tüm sömürgeci ülkeleri ele almaktadır. Dolayısıyla daha önce bu başlıkta ele alınan tüm yorumlar İsrail’i de kapsamaktadır. Ancak onun için İsrail ve onun faaliyetleri ayrıca tavrı aldığı bir başlık olduğundan bu konuyu ayrıca ele almak gerekir.

²³³ Nuri Pakdil, **OGD 6: Yazmak Bir Mucize**, 2.Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014 s.51.

²³⁴ Pakdil, **Biat 1**, s.21.

“Yahudi şimdi, Filistin topraklarını istila etmiş, Batı emperyalizminin simgesi olarak orda duruyor. Yahudi, kendi adına doğrudan, Avrupa emperyalizmi adına vekaleten cürüm işliyor. Vicdan aklığını koruyabilen her insanın ortaklaşa işlenen cürümlerin canilerine karşı hiçbir şey yapamıyorsa, en azından bir tavır alması bunları içinden yargılayarak mahkûm etmesi, çağdaş insan olmanın gereğidir.”²³⁵

Nuri Pakdil’in Filistin, bilhassa Kudüs duyarlılığı onun en belirgin özelliklerinden biridir. Ancak o, İsrail’in faaliyetleri karşısındaki hassasiyetin her bir çağdaş insanın vazifesi olduğunu belirtir. Çünkü İsrail, burada türlü işkencelerle sömürüler yapmaktadır. Bu sömürüler Batı emperyalizminin bir parçası olmakla birlikte İsrail özelinde daha da arttırılmıştır. İsrail’in Batı ülkelerinin Ortadoğu’ya diktiği bir jandarma olduğunu²³⁶ ifade eden Ali Ulvi Temel, Ortadoğu’da işkencenin, cinayetin sembolü olarak Pakdil’in burayı işaret ettiğini belirtir.

“Yalnız bir hak yenmesi, bir işkence değil söz konusu olan; inanç cinayeti işlenmiştir Ortadoğu’da. Bir de soy kırımı. Arapların acıklı konumu, İsrail’in suçluluğunun somut görüntüsüdür. Emperyalizmin buyruğuyla kurulmuş İsrail devletinin eylemleriyle kanıtlanan bu gerçek artık yadsınamıyor. El Aksâ’nın yıktırılması inanç cinayeti değil de nedir? Batı, ruhunda sürekli koruduğu bir ukde’yi, Tek Tanrı inancını İslam öncesinden beri simgeleyen kutlu El Aksâ’yı yıkma ukdesini, İsrail aracılığıyla eyleme dönüştürmüştür böylece.

Şimdiki yıkık El Aksâ, bütün müslümanların inançlarını yıkmayı amaçlayan bir ülküsel cinayetin, inanç cinayetinin suçsuz kurbanı olarak, yıkık duvarlarıyla, müslümanların kalplerinde, sayfaları yırtılmış kitap gibi duruyor.

İnsanlık suçu işledikleri gerekçesiyle, Almanlar yargılanmışlardı Nurenberg mahkemesinde. Vietnam suçlularını yargılamak için, düşünsel bir yargılama yapılmıştı Londra’da. Biz de, İsraililer için, bir düşünsel mahkeme kuramaz mıyız?²³⁷

²³⁵ Pakdil, **Batı Notları**, s.35.

²³⁶ Ali Ulvi Temel, “Düşünce ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil’in Ortadoğu Algısı”, **Düşünen Kalem Nuri Pakdil Sempozyumu Bildiri Metni**, Haz. Hüseyin Su, Ömer Erinç, Kahramanmaraş Belediyesi, Ocak 2011, s. 107-113.

²³⁷ Pakdil, **Biat 2**, s. 172.

İsrail'in Filistin topraklarında gerçekleştirdiği eylemler sadece bir sömürü değil bunun çok daha ötesinde bir yıkıma sahip, çok daha acımasızcadır. Ve artık bu gerçeğe kimse karşı çıkmamaktadır. Oysa bu durum Müslümanları fazlasıyla rahatsız ediyordur ve etmelidir de. Ancak bütün dünyanın bundan rahatsız olmasını, hiç değilse tepki göstermesini bekler Pakdil. Ne ki İsrail'in faaliyetleri, Batı'nın fikirlerinin hayata geçirilmesidir esasında. Bu anlamda Batı'nın iki yüzlülüğüne tepki göstererek en azından bu soykırımı kabul etmelerini bekler.

“1940'lar öncesi soykırımın tiksiniçliğıyle, 1950'ler sonrası soykırımın tiksiniçliğı aynı değil mi? Ya da, daha ürkünç değil mi? Nazi kamplarıyla, İsrail işkencesinin farkı ne? İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarında ve tüm Filistin'de Araplara yaptığı zulüm, uyguladığı yok etme siyaseti, açıkça soykırımdan başka bir şey midir?”²³⁸

Pakdil zulmün olduğu her bir coğrafyanın savunucusu olmayı kendine vazife edinmiştir. Ancak Batı, zulmün, soykırımın yapıldığı Filistin topraklarındaki İsrail'e karşı tepkisizdir. Oysa Nazi kamplarını her fırsatta eleştirirler. Pakdil, Filistin'de yaşanan trajedinin bu kamplardakinden çok daha acımasız, çok daha şiddetli olduğunu anlatmaktan vazgeçmez. Batı'nın ikiyüzlü politikalarına rağmen o, tavrını devam ettirir.

Ali Emre, Pakdil'in İsrail ve Filistin hakkındaki görüşlerini ele aldığı yazısında, onun, İslam dünyasındaki sömürgeciliğe, katliamlara, karşı gelebilecek topyekûn bir direnişin önemine vurgu yaptığını²³⁹ belirtir.

“Batı Notları” isimli kitabında, Nuri Pakdil'in Paris'teyken sık sık Filistin ile alakalı toplantılara katıldığını görmekteyiz. Bu çalışmalarıyla olsun, Edebiyat dergisindeki çalışmalarıyla olsun -yukarıda sözünü ettiğimiz- İslam dünyasının birleşmesi fikrinin gerçekleşmesi için uğraşmaktadır.

“Ortadoğulular düşman edildiler birbirlerine! İşkence aygıtları çalıştırılıyor Filistin'de. El Aksâ'yı yakarak, fiziksel işkenceye ideolojik işkenceyi de katmış oldular.”²⁴⁰

²³⁸ Nuri Pakdil, **Biat 3**, 1. baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 1981, s. 72.

²³⁹ Ali Emre, “ ‘Yabancılaşma’ya Karşı ‘Yerli Düşünce’yi Savunan ve Onaran Denemeler: Biat 1-2-3”, **Düşünsel Entelektüel, Muhelif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s. 181-189.

²⁴⁰ Pakdil, **Batı Notları**, s.36.

Müslüman ülkelerin birleşmelerini istemeyen Batı, onları ayırmayı başarmıştır. Ve bu şekilde Ortadoğu'da bilhassa Filistin'de işkencelerini rahatlıkla gerçekleştirebilmektedir. İsrail eliyle yapılan işkenceler, Batı'nın sessiz kalması ile görülmektedir ki üstü kapalı bir biçimde desteklenir. Çünkü Batılılar Ortadoğulu ülkelerden korkmaktadır. Bu korkunun sebebini Pakdil şöyle açıklar;

“Batılılar yüreklerinin en gizli köşelerinde hâlâ duran “Ortadoğu korkusu”nu atamamışlardır. Nedir bu korku? Ortadoğuluların, İslâm uygarlığını yeniden gün yüzüne çıkarmaları olasılığıdır. Kuşkusuz görünürde böyle bir korkuları yoktur, içleri çok rahattır. Ne var ki, bir de bilinçaltı bulunuyor insanda; işte bu duygu var Batılıların bilinçaltında. Ya bir gün Ortadoğulular, inançlarının gösterdiği birlik çizgisinde elele verip, “Biz, bütün Ortadoğu ulusları, bir ülkeyiz bundan böyle” derlerse, Batılılar kimleri sömürebileceklerdir?”²⁴¹

Pakdil'in bu sömürüler karşısında Ortadoğulu ülkeleri birleştirme fikri, onları direnişe getirme fikri eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkar. Bilhassa Filistin'e İsrail eliyle yapılan zulmün, sömürünün karşısında durarak, tüm Ortadoğulu ulusları bu fikir altında direnişe bekler. Bu şanlı direnişin sembolü ise Kudüs'tür. Pakdil için özel bir yeri olan Kudüs, karşıtlığın, direnmenin, öfkenin, karşı duruşun, onurun simgesidir.²⁴²

Her şeyden önce vicdanlı bir insan olarak, sonrasında bir Müslüman olarak, Kudüs'e aşık bir insan olarak onda Filistin hassasiyetinin çok yoğun olduğu görülmektedir. Son olarak Edebiyat dergisinde “N.P.” imzası ile yayınladığı yazısını ele alarak bu konuyu neticelendirelim;

“Otuz üç yıllık başkanlığı sırasında İkinci Abdülhamid'in izlediği Orta Doğu politikasının önemi, günümüzde daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü O, Filistin'e yahudilerin yerleştirilmesine ilişkin bütün önerileri kesinlikle reddediyordu.

İkinci Abdülhamid'in, başkanlıktan düşürülmesiyle, tüm sömürgecilerin Orta Doğu'yu parçalama politikaları yürürlüğe konmuş olacaktı. Öyle de oldu.

Ülkemizde İkinci Abdülhamid'e karşı olanların bile yadsıyamadıkları gerçek budur.

²⁴¹ Pakdil, **a.g.e.**, s.36.

²⁴² Ali Göçer “Nuri Pakdil'in Düşünce ve İnanç Dünyasında Mülkiyet, Sömürü ve Paylaşma Kavramları”,

Arap toprakları üzerinde, Orta Doğu ülkelerindeki inanç birliğini parçalamak için Batılılarca (Rusya da bunun içindedir) kurulan İsrail Devleti, özellikle günümüzde zulmün somut simgesi olarak duruyor ortada.

Yurtlarından çıkarılan müslüman arapların durumu, çağın utanç tablosudur. İnsan olarak İsrail'in başta Kudüs olmak üzere, işgal ettiği topraklarda müslüman araplara yaptığı işkenceleri, zulmü nasıl duymamazlıktan, görmemezlikten gelebiliriz?(...)

Şunu unutmamalıyız: Yazar, çağından sorumludur.”²⁴³

Çağından sorumlu bir yazar olarak İsrail karşısında tavrını net bir biçimde ortaya koyan Pakdil, bu konuda hiçbir tolerans göstermez. Ona göre bir Müslüman olarak, bir insan olarak, bir sanatçı olarak zulmün karşısında durmak, mazlumun hakkını savunma gerekir. Ancak bunu yapan yazarların azlığının farkındadır ve bu durumdan da rahatsızdır. Yine de Pakdil, tek başına bile olsa kararlılığını devam ettirerek duruşunu koruyacağını sıklıkla dile getirir. Bu duruş tabii ki protest duruşudur.

2. 10. YAZARLAR, SANATÇILAR

Nuri Pakdil medeniyetimizin, geleneklerimizin korunması konusunda oldukça hassas bir isimdir. Onun bu hassasiyeti, yabancılaşma karşısında gösterdiği tepkileriyle anlaşılmaktadır. Ancak kendisi ve kendi ile aynı hassasiyetlere sahip sanatçıların aksine son dönem sanatçılarında genel olarak görülen Batı hayranlığı, yabancılaşma girişimleri Pakdil'i son derece rahatsız eder. Bir yazarın ülkesine, medeniyetine karşı sorumlulukları olduğu bilinciyle hareket eden Pakdil, aynı bilinçte olmayan yazarların karşısındadır.

“Yazarlarının kişilikleri kalmamış olan ülkeler, kendi tüzel kişiliklerini de yitirirler. Bunun sonucu, Devlet, tanzimat edebiyatının uzantıları olan servetifünun, fecriâti, milli edebiyat yazarlarının öykünme ve politik yazılarıyla(Mehmet Akif ve Yahya Kemal gibi devletin

²⁴³ Nuri Pakdil, “Notlar 1”, **Edebiyat Dergisi**, Yıl:4, Sayı:3, Ankara, Haziran 1973, s.3.

özündeki ülküye bağlı büyük şairleri bunun dışında tutuyoruz) büzülerek, kıvrılarak; Afrika'dan Avrupa'dan atılır. Sara nöbetine tutulmuş gibi, 1920'lere ulaşabilir.”²⁴⁴

Yakın tarih edebiyatımızı açıklarken kullandığı bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi birkaç istisna dışında yazarların gerekli bilinci gösteremediğini ve bu sebeple hastalıklı bir edebiyatımızın oluştuğunu belirtir. Yeni edebiyatın başlangıcı olan bu dönemlerden itibaren görülen yabancılaşma ilgisi sonucunda Pakdil'e göre kimliksiz, kalitesiz bir edebiyat ortaya çıkmıştır. İstisnalar olmakla birlikte yazarların büyük çoğu öykünmeyi, yabancılaşmayı tercih etmiştir.

“Kirli eller, Halka kıyan eller. Halkı umutsuz, çaresiz bırakmak isteyen eller. Halkın gencini yaşlısıyla dövüştürmek için hırsla azan eller. Saralı eller. Halkının yüreğine kıyan eller. Batıcı yazarların, Marksçı yazarların elleridir bunlar.

Bu eller, bu kitaplar, bu saralı dergi tümörleri halkımın yüreğine girerek onu yabancılaştırmaktan başka ne yaptı? Halk yararına, halkın kurtuluşu için diyerek onu ezdi sadece. Hangi vicdanlı yürek görmemezlikten gelebilir bunu?”²⁴⁵

Halkına karşı sorumlu olan yazarların bu sorumluluğun gereklerini yerine getirmenin aksine, halka zarar vermeleri Pakdil'in tahammül edemediği bir durumdur. Pakdil bu yazarların kirli amaçları ile halka kötülük yapan kimseler; onların fikirlerinin de Batıcılıktan beslenen hastalıklı, zararlı fikirler olduğunu savunur. Bu kimselerin “kirli elleri” ile halkı zehirlemesinin karşısında durur.

Ülkenin edebiyatla bozulduğunu belirten Pakdil'e göre düzelmesi de yine edebiyat eliyle olmalıdır. Onun için yazmanın bir savaşa tutuşmak olduğunu, bu savaşın aynı zamanda insanlığa, aydınlığa giriş anlamını taşıdığı²⁴⁶ ifade eder N. Ahmet Özalp. Bu savaşta yerli değerleri savunan yazarlara çok ciddi bir görev düşmektedir. Yabancılaşmanın karşısında dimdik durabilmek!

“Hayır! Yazar havlu atmaz.

²⁴⁴ Pakdil, **Biat 1**, s.53. **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.79-86.

²⁴⁵ Pakdil, **Biat 1**, s.68

²⁴⁶

Olsa olsa, Sükûtunu duvara asar, tüfek gibi; bakar.

...

Ne olursa olsun, tutarlılığımdan uzaklaşmam, ödün veremem.”²⁴⁷

Bir yazar olarak üzerine düşen her türlü sorumluluğun farkında olan Pakdil, bu sorumluluklarından kaçmayacağını belirterek her daim aynı tavrı göstereceğini, tutarlılığından taviz vermeyeceğini belirtir. Çünkü yazarın vazifesi her şartta duruşunu devam ettirebilmektir. Edebiyat dergisinin ilk sayısında kaleme aldığı “Kalemin Yüğü” başlıklı yazısında yazmanın, yazarın amaçlarını sıralar; öncelikle Mutlak kitabın izinde olmalıdır yazar. İnançlarının izinde ve bunları vurgulayarak devam etmelidir yazmaya. Bununla birlikte yabancılaşmanın etkisinden çıkarak yerli düşünceyi savunmak, halk ile okuyucuyu yeniden barıştırmalıdır.²⁴⁸ Aynı yazının devamında yabancılaşma etkisindeki yazarları şu sözlerle eleştirmektedir;

“Ülkemiz batıya yöneleli beri, edebiyatımız koştur yeri düşünceden, yerli duygudan, yadsıyacak güç kaldı mı kimsede bunu? Nedir edebiyatımızın bitmez tükenmez kaynağı bugün? Batıcılık, arkasından Marksist fırtına, insanımızın MUTLAK KİTAPLA edindiği konumunu sarstı. Türkiye bunun için sallanıyor, bir deprem uygulanıyor edebiyatımızda. Yazarların kalemleri, çok sinir hastası birinin ruh durumunu yansıtıyorlar gibi, batıcı yazarların, marksist yazarların kalemleri. Özellikle son elli yılın edebiyatı bir panik edebiyatıdır adeta. Enkaz altındaki insanın bulabildiği parçalarını yazıyor kalem, eserleri bu. Öte yandan hırsızlara gün doğmuştur.

Hiç bu böyle sürebilir mi? Süremeyeceği ortadadır. Yerli düşünceyle, yerli duygularla beslenmemiş romanı da, şiiri de, hikâyeyi de, oyunu da reddediyor halk, ulusumuz.”²⁴⁹

Tasvir edilen tablo pek iç açıcı değildir ancak vaziyeti tüm gerçekliğiyle ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir. Pakdil’in tüm yönleriyle ortaya koyduğu sorunların başında edebiyatımızdaki sarsıntı vardır. Son dönemde bir panik edebiyatına dönüşen edebiyatımızın ortaya koydukları da enkazın parçalarını

²⁴⁷ Pakdil, **Klas Duruş**, s. 35

²⁴⁸ Nuri Pakdil, “Kalemin Yüğü” **Edebiyat Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, Şubat 1969, Ankara, s.1.

²⁴⁹ Pakdil, **a.g.m.**, s.1.

andırmaktadır. Ancak bu durumun daha fazla devam edemeyeceğini belirtir Pakdil, çünkü yabancılaşma etkisindeki yazarların, Marksist yazarların yazdıkları halk nezdinde de kabul görmez. Dolayısıyla ortaya çıkan edebiyat köksüz, niteliksiz, yerlilikten uzak ve daha da kötüsü taklit edebiyattır.

“Sürüyorum bir leşi.

Kesin bir LEŞ! Sanatçı; uğraşa uğraşa, bu kesin bir LEŞ inancını yerleştirendir bilincimize. Çağımızda sanatçı, artık eroin imalatçısı değildir. Yeryüzündeki irin toplam açığa çıkarılmalıdır. Çünkü, özgürlüğümüzü, kimliğimizi, yeryüzünde bu irin kaplamıştır. Doğru; çağımız bir korku çağıdır, öyle oldu. Ne ki, bu korku da, bu irinden kaynaklanmadı mı?”²⁵⁰

Burada “leş” diye bahsettiği, dünyanın günümüzdeki halidir. Dünyanın irin ile dolması ve bu irinlerin ortaya çıkardığı leşlerle dolması herkesi korkuya sürüklemektedir. Ancak bu korkuyu azaltması gereken sanatçı, aksine daha fazla körüklerse durum oldukça olumsuz olur. Yazara düşen görevi Edebiyat dergisi üzerinden açıklayan Hüseyin Su’ya göre; yazı eylemi bir “dikkafalıktır, dirençtir, özgürleşmektir, ateşlenmektir hatta gözünü kırpmadan bütün dünyayı ateşe vermektir; insanın beynini, yüreğini, bütün varlığını kalemin namlusuna sürmesinden ibarettir; yazarın önce kendi canını acıtması, vicdanını kanatması, huzurunu kaçırmaması, bir tür kendine işkencesidir. Aynı zamanda insanın tarihsel kavgasına tarihsel kavgasına tanık olmanın yolculuğudur. Yeryüzünü saran karanlığın kalemle, sözcükle bilinçle yırtılmasıdır. Hem vicdanları kanatmak için yara açmanın bir yolu hem de haksızlıkla açılan yaraların kalemle ve sözcüklerle sarılıp sağaltılmasının yoludur.”²⁵¹

Edebiyat dergisi ile fikirlerini, benimsediği değerleri dile getiren Pakdil, yabancılaşmayı savunan yazarların karşısında yerli değerleri savunmak için bu dergiyi çıkarmaya başladıklarını, Edebiyat dergisinin yalnızca bir sanat- edebiyat dergisi olmanın ötesinde bir tavrın, bir direnişin aracı olduğunu eserlerinde sıkça dile getirir. Bir mektubunda ise şöyle açıklar bu dergiyi;

²⁵⁰ Pakdil, **Bir Yazarın Notları 2**, s.62

²⁵¹ Hüseyin Su, “Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Basım, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.195-204.

“EDEBİYAT’ın çıkış nedenleri, bir düşünsel savaşımdan kaynaklanır, sürekli olarak insanın irdelenmesi gereğinden kaynaklanır: yeni bir anlatımla.”²⁵²

Derginin benimsediği fikri özellikler yukarıda da belirttiğimiz gibi yabancılaşmanın karşısında, Marksist yazarların karşısında durarak yerliliği savunmaktır. Ancak bunu “yeni bir anlatımla” yapacaklarını ifade eder. Yani fikirde ne derece gelenekseli benimserse şekil yönünden de o derece yeniliği tercih etmiştir.

Özetlemek gerekirse Pakdil yabancılaşmayı, Batıcılık’ı ilke edinen yazarlara karşı duruşu ile protest tavrını ortaya koymaktadır. Kendi değerlerine yabancı olan, karşı olan tüm yazarların ve faaliyetlerinin karşısında durarak onları reddeder.

²⁵² Nuri Pakdil, **Mektuplar 3**, 1. Baskı, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014, s.67.

3. BÖLÜM: PROTEST TAVRIN BUGÜNÜ; DEĞİŞİMLER, DÖNÜŞÜMLER, TAVİZLER

Nuri Pakdil'in eserlerinde “protest duruş”, “muhalif kimlik” konularının ne denli yoğun olduğu daha önceki bölümlerde ele alınmıştır ancak son dönemlerde yazarlığının yanı sıra hayatıyla, eylemleriyle daha fazla gündeme gelmesi onun bu duruşunun da tartışılmasına sebep olmuştur. Pakdil'in protest tavrının bugününe değinmeden önce “Klas duruş” kavramını ele alalım;

3. 1. KLAS DURUŞ

Nuri Pakdil'in aynı ismi taşıyan kitabında ve onun hakkında yazılan birçok yazıda görülen “Klas Duruş” nedir? Kendisine de sıklıkla sorulan bu soruya Pakdil'in verdiği cevap şöyledir;

“ ‘Klas duruş’ , bir insanın, bir yazarın hiçbir engelden yılmadan amacına doğru yürüyüşünü ifade eder. ‘Klas duruş’, çok sabırlı olmaktır; vicdanlı olmaktır; ilkel olmaktır; umutsuz olmamaktır; yazdıklarınızla yaşama biçiminiz arasında çelişki olmamasıdır. Her koşulda, doğru bildiğiniz şeyin arkasında durmaktır.”²⁵³

Pakdil'in yaptığı bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere “klas duruş” olarak nitelendirilen aslında bir nevi “protest tavrı”dır. Tam olarak aynı şey değilse bile birçok yönden ortaklık taşımaktadır. Örneklendirmek gerekirse; Pakdil'in “Klas duruş”unun en önemli ilkelerinden biri zulmün, yanlışın karşısında olmak; inandığı

²⁵³ Pakdil, **Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, s. 57.

değerlerden taviz vermemektir. Protest tavrın en önemli özelliği de karşısında olduğu fikir, sitem konusunda tavizsiz bir reddiyeyi savunmasıdır. Bu anlamda “Klas duruş” için protest tavidir denilemese de bu tavrı merkezine alan ilkelerle oluşturduğu yaşam biçimidir denilebilir.

Klas duruşun bir başka önemli özelliği ise “direnme”dir. Pakdil karşısında olduğu her bir düşünceye, sisteme karşı direnen ve bunu okuyucularından da bekleyen bir mizaca sahiptir. “Direnme” kavramı ile onun muhalif kimliği ve protest duruşu arasında oldukça yakın bir ilişki vardır. Direnme, protest tavrın yöntemi veya onun pratiğe dökülmüş hâlidir. Bu kavrama ayrıntılı olarak değinmeden önce klas duruş hakkında söylenenleri kısaca ele almak gerekir;

Atasoy Müftüoğlu, Pakdil’in *klas duruşunu* açıkladığı bir röportajında, onun muadili olan yazarlardan çok daha farklı, çok daha öfke dolu olduğunu ve bu öfkenin sebebinin ise sekülerleşme yüzünden, kapitalist sistem yüzünden çektiği acılar olduğunu belirterek sözlerini şöyle devam ettirir;

“Pakdil hayatını o acı, öfke üzerine kurmuştur. Bunu aşabilmek için yeni bir dilin, behemehal hayati bir zorunluluk olduğu kanaatine varmıştır. Bunun da en güzel yol ve yöntem olarak edebiyatla olabileceğini düşünmüştür. Yazıları ve şiirleri hem öneri, sorgulama, öfkedir ve aynı zamanda tarzıdır. Kendisinin “klas duruş” olarak tanımladığı bir tarz.”²⁵⁴

Öfke dolu olmak, sert/keskin bir mizaçta olmak gibi kavramlarla sık sık anılan Nuri Pakdil’in bu özellikleri her durum veya her koşul için geçerli değildir. Daha önce de belirtildiği gibi onun bu denli keskin bir tavrı benimsemesinin temelinde savunduğu değerleri, ilkeleri yer almaktadır. Kutsal gördüğü, inandığı kavramların tahrip edilmeye çalışılması karşısında susmaması, keskin bir tavrı benimsemesi kaçınılmazdır. Ancak savunduğu değerlere, bağlı olduğu görüşlere karşı tavrı da bu denli yoğundur. Sevgisi de nefreti de doruklardadır.

²⁵⁴ Atasoy Müftüoğlu, **Nuri Pakdil’in ‘Klas Duruş’unu Konuştuk**, Röp. Rüveyda Durmaz Kılıç (Çevrimiçi: <http://www.dunyabizim.com/soylesi/18077/nuri-pakdilin-klas-durusunu-konustuk>).

“Nuri Pakdil’in, Edebiyat dergisinin inanç ve düşünce kavrayışı itibariyle yazı eylemi; bir dirençtir, dikkafalıdır, özgürleşmektir, ateşlemektir, ateşlenmektir, hatta gözünü kırpmadan bütün dünyayı ateşe vermektir; insanın beynini, yüreğini, bütün varlığını, kalemin namlusuna sürmesinden ibarettir; yazarın önce kendi canını acıtması, vicdanını kanatması, huzurunu kaçırmaması, dünya adına sahip olduklarını kaybetmesi ve bir tür kendi kendisine işkencesidir.

Aynı zamanda insanın tarihsel kavgasına tanık olmanın, seyirci kalmadan kavgaya katılmanın ve onu anlatmanın yoludur. Yeryüzünü saran karanlığın kalemle, sözcükle, bilinçle, öfkeyle yırtılmasıdır. Hem vicdanları kanatmak için yara açmanın bir yolu, hem de haksızlıkla açılan yaraların kalemle ve sözcüklerle sarılıp sağaltılmasının yoludur.”²⁵⁵

Bu tavır yukarıdaki sözlerden de anlaşılacağı gibi pasif bir tavır değil, aksine son derece aksiyonerdir. Birçok edebiyatçı muhalif fikirlere sahip olabilir ancak çok azı tavrını bu denli içselleştirerek tüm hayatına, yazın dünyasına dahil edebilir. Nuri Pakdil’i birçok yazardan ayıran özellik de onun tavrını içselleştirerek genel olarak karakteri haline getirmiş olmasıdır. Abdurrahim Karadeniz Pakdil’in, dikkafalı duruşu, ödün vermez tavrı, insanı kardeş belleyen insan sıcaklığıyla yalnızca yakın çevresini değil, “okur” vasfında olan geniş bir kesimi derinden etkilediğini belirtir.”²⁵⁶ Ancak bu geniş kesime yalnızca “okur” toplulukları dahil olmuş, onların dışındakiler Pakdil’in fikirlerine, yaşayışına pek fazla vakıf olamamışlardır. Pakdil’in en yakınlarından olan Rasim Özdenören’in onun hakkındaki yorumlarını dikkate almak gerekir;

“Ama bu konuda, Nuri Pakdil için, son tahlilde söylenecek şey, ilkelere ve kendi ilkesine bağlı bir kişilik sahibi olduğudur. Ödünsüz bir ırası vardı. Dürüst ve sözünü sakınmazdı. Ama bunları yaparken, kırıcı bile olsa, nezaketi elden bıraktığı görülmezdi. Onun kişiliğini oluşturan iki temel direğin ilke ve sıklıkla düzen olduğunu söyleyebilirim. Onu çevresinden uzak tutan nedenleri de bu iki özelliğin oluşturduğu ileri sürülebilir. İlkeli bir sıklıkla düzenin gide gide onun duvarları haline geldiğini, bu duvarların dışında kalanlara küskünleştirdiğini söyleyebilirim.

²⁵⁵ Hüseyin Su, “Sunuş”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Basım, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s. 195-204.

²⁵⁶ Abdurrahim Karadeniz, “Entelektüel Derviş”, **Hece Dergisi: Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil Özel sayısı**, Ankara, Yıl:8,Sayı:85, Ocak 2004, s. 232-245.

Bütün bunlardan geriye, Nuri Pakdil'den ilkeli bir duruşun kaldığını ilân edebiliriz. Bu ilkeli duruş, onu, ilkedan yapılmış kalenin içinde bir başına kalmaya hükümlü tutar. Bu bir eylem midir? Eğer icraî fiilin yanında ihmalf olana da bir iradenin ürünü olarak değer veriyor ve bu ihmalf fiili bu çerçevenin içine yerleştirebiliyorsak, kuşkusuz, bu da eylemin bir türü olarak görülebilir.”²⁵⁷

Pakdil, her neye inanırsa inansın, hangi görüşü savunursa savunsun daima ilkelerine bağlı bir kişi olmuş; desteklediği ya da tavır aldığı her bir düşüncenin, kavramın karşısında tutarlı bir duruş sergileyerek çizgisinden hiçbir şekilde dışarı çıkmamıştır. Onu seven ya da sevmeyen her bir kimsenin Pakdil için söylediği sözler aşağı yukarı bu doğrultudadır.

Ali Göçer, Pakdil'in hassasiyetini onun şiiri üzerinden yorumlayarak ele aldığı bir yazısında; resmi öğretinin çarkı altında aşınıp ezilen insanların karşısında, Pakdil'in bilinçli, savaşımçı yanıyla direndiğini belirtir.²⁵⁸ Direnmek kavramına paralel olarak “red” kavramı da Pakdil için oldukça önemlidir. Hüseyin Su, onun bu kavramı nasıl ele aldığını şu sözlerle açıklar;

“Nuri Pakdil'de red düşüncesi; insanoğlunun ‘Uyuşuk, yorgun, korkulu, karanlık dönemlerden sonraki kurtuluş çağına çağrı’dır. Bu çağrıyı alan ve katılan insan, ‘İnancın, adanışın, karagözlülüğün şölenu’ne katılmış demektir. *Red* diyebilen her insan, ‘güçlü bir inanç birliği’ içinde ‘gerçek arkadaşlık’ bağıyla birbirine bağlanmış ve kenetlenmiştir. Ümmet bilincine ulaşmak ve toplu kalp atışının sesini duyabilmek ancak *red* düşüncesi ve bu düşünceyi de diri, somut bir bilince dönüştürebilmekle mümkündür. *Yabancılaşma* kavramıyla ifade ettiği iğfale, inkâra ve her tür sapmaya karşı direnebilmek de ancak red düşüncesi ve red bilinciyle mümkündür.”²⁵⁹

“Reddetmek” kavramını bu denli yoğun bir biçimde mizacına, edebiyatına dahil eden çok az isim vardır. Özellikle İslami hassasiyetli yazarlar arasında bu sayı çok daha azdır. Ancak Nuri Pakdil muadillerinden farklı olarak hayatı boyunca karşıt olmaktan çekinmemiştir. Bu özellikleri nedeniyle kendisine birçok sıfat verilmekle

²⁵⁷ Rasim Özdenören, “Nuri Pakdil: Eylemin Arka Yüzü,” **Hece Dergisi: Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil Özel sayısı**, Ankara, Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s. 227-235.

²⁵⁸ Ali Göçer, **Sükût Süretinde Şerhi**, 1. Baskı, Hece Yayınları, Ankara, 2015, s. 64.

²⁵⁹ Hüseyin Su, “Nuri Pakdil'de Red Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Hayatındaki Açılımı”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Basım, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s. 299-308.

birlikte onun tüm özelliklerini kapsayan nitelendirme “protest” olmuştur. Pakdil’in protest tavrının ne olduğu hakkındaki tüm bu açıklamalardan sonra bu tavrın bugününü de ele almak gerekir.

3. 2. PROTEST TAVRIN BUGÜNÜ

Nuri Pakdil, son yıllarda kitapları peş peşe neşredilse de, yeni bir eser kaleme almamıştır. Bu son dönemde çıkan kitapları ise eski yazılarından, röportajlarından derlenip basılan eserlerdir. Pakdil’in eserler kaleme aldığı, dergi çıkardığı yani yazın dünyasının içinde aktif olarak bulunduğu dönemdeki görüşleri önceki bölümlerde açıklandı. Peki bilfiil yazmadığı bu dönemde de aynı görüşleri devam ettirmekte midir? Bu sorunun cevabını bulabilmek için onunla yapılan röportajları, görüşmeleri ele alıp Pakdil ile alakalı son dönemde yazılan gerek dergi gerekse gazete yazılarından yararlanmak gerekir.

Nuri Pakdil uzun yıllardır edebiyat dünyasında bulunmasına rağmen onun adından en çok söz ettirdiği, ismini geniş çevrelere duyurduğu dönem son birkaç yıldır. Bunda birçok unsurun etkili olmakla birlikte medyanın etkisi tartışılmayacak derecede fazladır. Günümüze kadar kendisini takip eden; edebiyat ile alakalı kimselerin oluşturduğu sınırlı bir çevreye hitap eden Pakdil, 2014’te Trt’de yayınlanmaya başlayan “Yedi Güzel Adam” isimli televizyon dizisi²⁶⁰ ile birlikte hemen herkesin tanıdığı, hakkında konuştuğu “popüler” bir isim haline gelmiştir.

Birçok haber programının, çeşitli televizyon programının konu edindiği, sık sık gazetelerde hakkında yazılar çıkan bir isim olan Pakdil’in hayatını, sessiz geçen önceki dönemi ile oldukça sesli geçen bugünü olmak üzere iki bölümde ele alabiliriz.

Öncelikle Nuri Pakdil, bu dizi hakkında ne düşünmektedir bunu açıklamak gerekir. Dizinin varlığından rahatsız olmayan Pakdil, bu yapıyı olumlu karşılamış; desteklediğini belirtmiştir. Bu konu ile ilgili düşüncelerini ise şu şekilde ifade eder;

²⁶⁰ Dizi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Çevrimiçi: <http://www.trt.net.tr/televizyon/detay.aspx?pid=35780>).

“ ‘Yedi Güzel Adam’ dizisi bir belgesel değildir. Kurgulanmış bir senaryonun ekranlara yansıtılmasıdır. Elbette hayatımızla örtüşen çok yönleri de vardır.”²⁶¹

Diziye takip eden ve bazı bölümlerin gerçeği yansıtmadığını ifade etse de genel olarak bu diziden rahatsızlık duymamaktadır. Dizinin yanı sıra Pakdil’in çok konuşulmasına sebep olan bir diğer olay imza günleridir. Nuri Pakdil, son birkaç yıldır birçok şehirde okuyucuları ile buluşmuş, düzenlenen imza günlerinde kitaplarını imzalamıştır. Bunların yanında açılış törenleri, söyleşi, fuarlar gibi programlara da katılmıştır.

3. 2. 1. Değişimler, Dönüşümler, Tavizler

Nuri Pakdil’in “klas duruş” isimlendirmesi ile ifade ettiği, bizim “protest tavrı” kavramını kullandığımız tavrının gereği, onun ifadesi ile “anti-kapitalist, anti-komünist, anti-faşist, anti-firavunist” olmaktır.²⁶² Burada zikredilen kavramlar başlı başına bir protestonun göstergesidir. Çünkü bir kavramın “anti” ile ifadesinden ortaya çıkan yeni kavram onun karşıtı demektir. Bu karşıtlık içinde reddetmeyi barındıran ödünsüz bir karşıtlıktır. Pakdil’in günlük selamlaşmasına dahi giren bu reddediş ile protest yanı arasındaki ilişkinin ne derece yoğun olduğu görülmektedir.

Pakdil ile alakalı bir anısından bahseden Atasoy Müftüoğlu, onun protest yanına dikkat çekerek yaşadıkları bir olay ile bu tavrı gözler önüne serer.

“**Nuri Pakdil**’in nevi şahsına münhasır bir yanı var. Pakdil’de bütün bunlarda gördüğümüz özelliklerin dışında öfke ve infial hali var. Mesela hiçbirimiz sokakta yürürken herhangi bir fuşiyât veya münkerâtla ilgili yaşadığımız infial duygusunu kolaylıkla paylaşmayız. Bir gün Nuri Bey’le yürürken Kızılay’da İzmir caddesi üzerinde, kırmızı ışıklarda yoğunlaşma oldu. Yanımızdaki fötr şapkalı, kravatlı bir bey kendi kendisine “ışıklar bozuk galiba” dedi. Birden

²⁶¹ Pakdil, **Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, s.133.

²⁶² Pakdil, **a.g.e.**, s. 111.

Nuri Bey derin bir öfkeye kapılarak, “Beyefendi her şey bozuk ve bunun somut kanıtı zat-ı âlinizin başındaki fötrdür” dedi.

Mesela Sezai Bey, Rasim Bey bin sene bu tavrı göstermez. Çoğu insan, tepki göstermek bir yana, bütün bunların sistemin bozukluğuna ilişkin bir şey olduğunu dahi düşünme ihtiyacı duymaz. Bu açıdan Nuri Bey’de bir öfke vardır. Bu öfke anlık bir öfke değil, sürekli yaşadığı bir acının tezahürüdür. Onu sürekli huzursuz eden bir şey var. Nedir? İslam’ın belirleyici ve tayin edici olmadığı bir toplumda yaşıyor olmaktan kaynaklanan bir huzursuzluk. Yani kapitalist, seküler, liberal bir sistemde yaşıyor olmanın verdiği acı.”²⁶³

Atasoy Müftüoğlu’nun da belirttiği üzere Pakdil’in tavrı uzun yıllar en az eserleri kadar konuşulmuş, eleştirilmiştir. Tabir yerindeyse Pakdil’in tüm eserlerinin yanında duruşu ve hayatı da ayrı bir eser gibidir. Hal böyle olunca da onun bu duruşundaki en küçük değişim dahi dikkatlerden kaçmadan gündeme gelmektedir.

Edebiyat dergisi etrafında yetişen genç yazarlar başta olmak üzere, bugün Türkiye’de kalem ehli olan İslami hassasiyete sahip birçok isim için Pakdil oldukça önemlidir. Onun önemli bir isim olarak kabul edilmesinde, inandıkları değerleri korkusuzca ifade etmesi, sözünü değiştirmemesi, hiçbir dünyevî gücün etkisi altına girmemesi vardır. Bu güçler sermaye, kapitalizm, yönetim gibi güçlerdir. Pakdil her zaman onların karşısında olduğunu belirtmiş, bu duruşunu hemen her eserinde ifade etmiştir. Ancak bu ifadelerin aksine son dönemlerde bazı eylemleri tartışmaları da gündeme getirmiştir.

Pakdil’in birçok fuara, imza gününe katılması onun ilkeleriyle çelişmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Çünkü bugüne kadar hiçbir fuara katılmayan ve asla kitap imzalamayan (bunu ilke olarak, prensip olarak doğru bulmadığını belirtir.)²⁶⁴ Pakdil,

²⁶³ Atasoy Müftüoğlu, **Nuri Pakdil’in ‘Klas Duruş’unu Konuştuk**, Röp. Rüveyda Durmaz Kılıç , 24.09.2014, (Çevrimiçi), <http://www.dunyabizim.com/soylesi/18077/nuri-pakdilin-klas-durusunu-konustuk> .

²⁶⁴ Nuri Pakdil Belgeseli, **Asla ve Daima**, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=dpdCovIOkRQ>.

son yıllarda birçok kitap fuarına katılmış, birçok şehirde imza günü gerçekleştirmiştir.²⁶⁵

Peki bu bir taviz midir? Aslında çok küçük bir ayrıntı gibi görülmekle birlikte, Pakdil gibi, duruşundan ödün vermeyen bir kimse için oldukça dikkat çekici bir ayrıntıdır. Çünkü onun yıllardır devam ettirdiği tavrının ardında kapitalizme bir tepki, reddediş vardır. Şimdi bu değişim onun duruşundan vazgeçtiğini mi gösterir? Bu konuda yaptığı açıklamada çok daha farklı bir noktaya işaret etmektedir: Fuarlara katılmamasını, önceki dönemlerde henüz Edebiyat Dergisi'nin okuyucularının oluşmaması sebebiyle olduğunu belirten Pakdil, Edebiyat'tan çıkan yayınları okudukça okuyucuların oluşacağını düşündüğü için bunu beklediğini söyler. Günümüzde de bu okurun yavaş yavaş çoğalmaya başladığını belirtir. Bu sebeple fuarlara daha önce katılmadığını, şimdi katıldığını söyleyerek bu konuda yapılan eleştirilere de cevap verir;

“Bu eleştirileri onların görüşleri olarak görüyorum. Önemsemiyorum. Çünkü ben milyonlarca kişinin okuduğu bir yazar değilim. Hele ki oyunlarım herkesin anlayabileceği oyunlar değil. Örneğin ‘Put Yapımevleri’, bu kitabımı yüzlerce kişi içinde bir, iki kişi okur, anlarsa, bu inanılmaz bir olaydır. Benim dönemimde yazar arkadaşlarım birbiriyle dosttular. Mesela bugün herkesin ilgi gösterdiği Yedi Güzel Adam’ı oluşturan insanların hepsi olağanüstü kardeşiler birbiriyle. Birinin parası herkesin parasıydı. Birbirimize ödünç alıp verme huyumuz olmazdı. Bizi birbirimize bu kadar yakın kılan şey ideolojimizdi. Hemşerilik bağımız da vardı. Akif İnan dışında hepimiz Maraşlıydık. Bu ideoloji, din bağı bizi kardeş kıldı. ‘Yedi Güzel Adam’ın çok konuşulur olmasına eleştiriler de olmuştur. O eleştirileri de önemsemiyorum. Çünkü iki kişi yan yana gelemeyen insanlar sarfediyor bu sözleri. Biz yedi kişi bir araya geldik ve bu bugün hala konuşuluyorsa önemlidir. Bu eleştirenler, yedi kişi yan yana geldiklerinde, ideolojik olarak birlikte bir mücadele verdiklerinde ve bir kuşağı etkilediklerinde elbette onları da önemseriz.”²⁶⁶

Yukarıdaki açıklamasından da anlaşılacağı üzere Pakdil, herhangi bir konuda taviz verdiğini düşünmemektedir. Çünkü onun için fuarlara katılmak veya imza

²⁶⁵ Bu imza günlerine örnek için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.yenisafak.com/hayat/nuri-pakdil-imza-gunu-2025506> .

²⁶⁶ Bkz. (Çevrimiçi: <http://t24.com.tr/haber/nuri-pakdil-bugunun-yazarlari-bizim-donemi-asamadi-cunku-bir-ideolojiye-baglanmadilar-kultursuzler,315875>).

vermek tavrını sürdürmemekle alakalı değildir. Ancak yine de açıklamaları bu eleştirileri bitirmeye yetmemektedir. Çünkü verdiği cevaplarda eleştirildiği noktalara tam olarak değinmemektedir. Onun eleştirildiği nokta kapitalizm merkezliyen Pakdil'in dikkat çektiği nokta yazar-okur ilişkisidir.

Bir başka eleştirildiği nokta ise yine kapitalizm ile alakalı olarak “Necip Fazıl Ödül Töreni” ne katılmasıdır. Bu törene katılması ve burada verilen ödülü alması ile yalnız kapitalizm yönüyle değil; siyasi sebeplerle de eleştirilmiştir. Bu eleştirilere geçmeden önce ödül töreninden kısaca bahsetmek gerekirse;

“Şair, yazar ve düşünce adamı Necip Fazıl Kısakürek anısına her yıl sanat, fikir ve edebiyat insanlarına verilen ödüllerdir. 2014'te Star Gazetesi tarafından kurulan ‘Necip Fazıl Ödülleri’, Star Medya Grubu tarafından düzenlenmektedir.”²⁶⁷

2014 yılında ilk kez düzenlenen bu törenin konuğu olan ve “Necip Fazıl Saygı Ödülü”nü alan Nuri Pakdil'in bu ödülü alması da, programa katılması da geniş tepki uyandırmıştır. Çünkü daha önce hiçbir ödülü – yine kapitalizme tepki olarak- prensip gereği kabul etmeyen Pakdil'in bu ödülü kabul etmesi onun duruşu ile çelişmiştir. Bu konuda birçok eleştiri de alan Pakdil, ödülü almasının prensipleri ile bağdaşmadığının farkındadır ancak Necip Fazıl'a olan saygısından dolayı reddedemediğini belirtir;

“Ödüle put, putçuluk yok edilinceye kadar karşıyım; ama, üstat Necip Fazıl'a derin saygım ve bağlılığım yüzünden bu ödülü özel olarak kabul ettim.”²⁶⁸

Ödül gecesine katılmasının tek eleştiri noktası aldığı ödül değildir, devletin yöneticilerinin de aynı programda olması, Pakdil'in onlarla samimi tavırları da oldukça eleştirilmiştir. Çünkü Pakdil iktidarın, yöneticilerin karşısında olmak, onlara

²⁶⁷ Ödül töreni hakkında bilgi için bkz. (Çevrimiçi: <http://necipfazilodulleri.com/>).

²⁶⁸ Pakdil, **Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, s.107.

karşı tavır almak gerekliliğini savunmaktadır.²⁶⁹ Ancak bu ödül töreninde ve sonraki röportajlarında aynı fikri devam ettirmemektedir. Onun son dönemde en yoğun biçimde eleştirildiği konu da tavrındaki bu değişimdir. Pakdil, konu hakkında şunları söyler;

“Eğer iktidar meşru bir yoldaysa, entelektüellerin de iktidarın bu meşru yolunda ona yardımcı olmaları gerekir. Tabii bu tamamen kişisel bir seçimdir. Entelektüellik illa apolitik olmak demek değildir. Ben sapına kadar politik bir insanım.”²⁷⁰

Burada Pakdil’in eski söylemlerini de ele almak gerekir; zira bir kıyaslama yapabilmek için geçmişte ne söylediğini de bilmeliyiz. Edebiyat dergisindeki bir makalesinde siyasetten uzak durmadığını, durmamak gerekliliğini savunarak döneminin siyasi seçimleri hakkında yazmayan dergilere, gazetelere şu şekilde tepki gösterir;

“Sanat dergileri, seçimlere değgin yazılar da pek yayımlamamışlardır. Gazetelerin günlük yazılarındaki yorumlar, dilekler güncel yazı sınırını aşmamıştır. Oysa, seçim, bir ulusun uygarlığıyla, geleceğiyle çok yakından ilgilidir.”²⁷¹

Doğrudan yönetim ile ilgili bir yorum olmamakla birlikte siyasetten uzak olmadığını göstermesi açısından Pakdil’ bu sözler kaynak gösterilebilir. Pakdil bugüne kadar iktidarın, yönetimlerin karşısında durmuştur. Ancak kendi ifadesiyle bugüne kadar destekleyebileceği bir iktidar olmamıştır, kaldı ki şimdi de particilik yapmadığını, sadece kendi fikirleri açısından yakın bulduğu, doğru bulduğu konular olmakla birlikte hiçbir partiyi direkt olarak desteklemediğini belirtmektedir. Ancak bu konuda yine de eleştirilmeye devam etmektedir.

Batılılaşma, yabancılaşıma konularının Nuri Pakdil’in eserlerinde en fazla yer verdiği konulardan biri olduğunu, bu kavramlara karşı net bir protest tavır sergilediği

²⁶⁹ Pakdil, **a.g.e.**, s.107.

²⁷⁰ Pakdil, **a.g.e.**, s. 99.

²⁷¹ Nuri Pakdil, “Değinmeler(Emin Ziyaioglu müstearıyla)”, **Edebiyat Dergisi**, Yıl:4, Sayı: 5, Kasım 1973, Ankara, s.1.

önceki bölümlerde dile getirilmiştir. Günümüzde ise bu konudaki fikirleri, yorumları şöyledir;

“Türkiye’nin bunalımı, bir uygarlık bunalımıdır. Uygarlık seçimini doğru yapamamış halklar bunalımlardan kurtulamazlar.

Türkiye uygarlık seçimini yapmak zorundadır. Hâlâ Batı uygarlığında mı kalacağız, yoksa dönecek miyiz kendi uygarlığımıza, bizi biz yapan kişiliğimizin kaynağı uygarlığımıza? (...)

Ben uygarlığımızın yabancılaştırma girişimleriyle yenen hakkını geri istiyorum.”²⁷²

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere Pakdil yabancılaşma, Batılılaşma konusunda aynı tavrını devam ettirmektedir. Her bir konuşmasında, röportajında aynı fikri yinelediği görülmektedir.

“Emperyalist Erk’in sağ kanadını Kapitalistler, sol kanadını da Marksistler oluşturuyor. Kapitalizm ve Marksizm, Batı emperyalizminin ideolojik aygıtlarıdır.

‘Batı emperyalizmi’ kavramını tüm bu ideolojik aygıtları kapsayan bir şemsiye kavram olarak kullanıyorum. Biri, Batı Emperyalizminin A takımı, diğeri de B takımındır.”²⁷³

Emperyalizm, kapitalizm ve Marksizm konuları hakkındaki yorumları ile bu konularda da tavrını devam ettirdiğini görülen Pakdil’in, tüm bu kavramların karşısında bir karşıt tavır gösterdiğini, -her ne kadar uygulamada; bilhassa kapitalizm kavramında tavizler verdiği konular olsa da- fikri olarak aynı çizgiyi devam ettirmeyi amaçladığı görülmektedir. Klas duruş olarak nitelendirdiği tavrının ilkesi olarak kapitalizme, mala mülke itibar etmediğini hâlâ bu duruşu koruduğunu²⁷⁴ dile getirmektedir. Bir diğer konu olan yazarlar hakkında da aynı görüşü devam ettirdiğine şahit olduğumuz Pakdil’in Batı Emperyalizminin ya da Marksçı emperyalizmin savunucusu olarak nitelendirdiği yazarların, “yabancılaşma denemelerinin uygulayıcıları” olduklarını ifade ederek görüşlerini şu sözlerle açıklar;

²⁷² Pakdil, **Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, s.77.

²⁷³ Pakdil, **a.g.e.**, s.79.

²⁷⁴ Nuri Pakdil, “Muhafazakar Değil, Devrimciyim” Röportaj: Kübra Par, (Çevrimiçi: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1009774-muhafazakar-degil-devrimciyim>).

“Batıcı/Marksçı yazarlar, halk düşmanlığında yarıştılar. Emperyalist devletlerin işbirlikçileri olarak, ülkemizde yerli düşünceye dayalı girişimler başlamasın diye halkın inançlarına, halkın gönlündeki kutsal değerlere saldırdılar.”²⁷⁵

Sözünü ettiği yazarların halka düşman olduklarını yineleyerek bu aydın tipinin kendi uygarlığımızdan kopuşumuzun, kendi uygarlığımıza yabancılaşmamızın ve özgünlüğümüzü yitirmemizin sonucunda ülkemizde oluşan kültür emperyalizminin ürünü olduğunu, bir diğer grup olan ‘solcu aydın’ tipinin de bu ‘Batıcı aydın’ tipinin bir alt kategorisi olduğunu belirtir ve bu yazarların hepsinin halk düşmanı olduklarını yineler.²⁷⁶

Pakdil açısından, protest tavrı açısından önemli başlıklardan bir diğeri de “Kemalizm ve tek partili dönem”dir. Sürekli olarak eleştirdiği 1923 devrimleri ve onun sonuçları hakkında bugünkü yorumları nelerdir, düşüncelerinde bir değişim var mıdır? Bu soruların cevaplarını vermek için onun bu konu hakkında neler söylediğini bilmek gerekmektedir; Cumhuriyet’in getirdiği değerlere her zaman kuşkuyla baktığını belirten Pakdil 1923 devrimlerinin bir yabancılaşma girişimi olduğunu ve bu devrimlerle ulusumuzun geçmişinden koparıldığını belirtir.²⁷⁷ Tek partili dönemi ise şu sözlerle açıklar: “1923 dönemi, tamamiyle bir yabancılaştırma, değerlerimizden kopma dönemidir. 1923’ten 1950’ye kadarki dönem “Allah” demenin bile yasak olduğu bir dönemdi.”

Kemalizme karşı olan tavrını ise “Ulu önder” kavramı üzerinden şu şekilde ortaya koyar: “Benim ve tüm müslümanların tek bir Ulu Önder’i, Başöğretmeni vardır, O da sevgili Peygamberimiz Hazreti Muhammed’dir.”²⁷⁸ Bununla birlikte yönetim konusunda da muhalif duruşunu koruyarak devleti yapılandıran ideolojinin diktatoryal bir ideoloji olduğunu ve baskısını hâlâ devam ettirdiğini belirtir. Ve Kemalizm’in sonucu olarak düşünce özgürlüğünün, eleştiri özgürlüğünün

²⁷⁵ Pakdil, **Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, s.79.

²⁷⁶ Pakdil, **a.g.e.**, s.77.

²⁷⁷ Pakdil, **a.g.e.**, s.83.

²⁷⁸ Pakdil, **a.g.e.**, s.51.

olmamasından rahatsızlığını belirterek bu baskıya boyun eğmediğini, halkın da boyun eğmediğini yineler.²⁷⁹

Kemalizm konusunda, yönetim konusunda da tavrını, protest duruşunu bozmadığı görülen Pakdil'in makineleşme ve şehirleşme kavramlarına yaklaşımı, metafizik değerlerden kopulmasına olan tavrı da geçmişteki ile aynı çizgidedir;

“İnsanlar yaşarken ölüyor. Tüm kitle haberleşme araçları, katlar, otomobiller, ev eşyaları vs. insanları yaşarken öldürmede, ölüm yaymada araç ödevi görüyor.

İnsanlar duyarsızlaşıyor, sevgisizleşiyor, anlamsızlaşıyor. Bunlar, yaşarken ölmenin belirtileri.”²⁸⁰

Eşyanın insanı yabancılaştıran, insani değerleri körelten yanına vurgu yaparak bunun karşısında durmaktadır.

Nuri Pakdil'in protest tavrını en belirgin olarak göreceğimiz hedef hiç şüphesiz ki İsrail ve onun faaliyetleridir. Eserlerinde sıkça değindiği, her zaman tavrını net bir üslup ile ortaya koyduğu İsrail hakkında şimdiki tavrı, tutumu da değişmemiştir. Her fırsatta bu duruşu ortaya koyan Pakdil'in İsrail ile ilgili yorumlarından örnek vermek gerekirse;

“Vicdan aklığını koruyabilen her insanın, sadece Filistin'de değil bütün İslam coğrafyasında Batılı Emperyalistler ve yerli işbirlikçileri tarafından ortaklaşa işlenen cürümlere karşı, en azından bir tavır alması, bunları içinden yargılayarak mahkûm etmesi, çağdaş insan olmanın gereğidir.”²⁸¹

Sadece şahsi bir tavır almakla yetinmeyen Pakdil, herkesin aynı duruşu göstermesini isteyerek, toplulukları da harekete geçirmeyi amaçlar. Çünkü onun için bu zulmü görmezden gelmek, insan olmanın gerekliliğine uygun değildir.

Bu örnekler çoğaltılabilir ancak aynı şeyleri tekrar etmemek adına özetlemek gerekirse; Pakdil'in geçmişte tüm bu kavramlara, şahıslara karşı gösterdiği tavrı –

²⁷⁹ Pakdil, **a.g.e.**, s.139.

²⁸⁰ Pakdil, **Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, s.45.

²⁸¹ Pakdil, **a.g.e.**, s. 127.

kapitalizm ve yönetim konusundaki ilkelerinde verdiği tavizler dışında- bugün de devam ettirdiği söylenebilir.

“Ben hep inandıklarımı yazdım. Yazdıklarımınla hayatım özdeştir. Bugün dünyaya gelmiş olsam bugüne kadar yaptıklarımı aynen gene yapardım. Yaptıklarımın pişmanlık duyduğum hiçbir şey yoktur.”²⁸²

Taviz konusu hakkında uzun uzun yazmak gereksiz zira pratikteki birkaç örnek dışında ilkesel olarak Pakdil’in protest ve muhalif kimliği ile çelişecek ölçüde bir değişim görülmemektedir. Bu sebeple onun protest tavrını devam ettirmediğini söylemek; eserlerini ve hayatını göz ardı ederek bunca yıllık bir duruşu inkar etmek demektir. Kaldı ki her sanatçının, aydının değişen koşullarla birlikte eylemlerinde değişimler, dönüşümler oluşmaktadır. Ancak fikri yönde, ilkesel anlamda bir değişim görmeden o şahsın tavrının değiştiğini belirtmek haksızlık olacaktır. Pakdil tüm bu eleştirilere cevap olarak tavrını devam ettirdiğini, ilkelerinden hiçbir şekilde vazgeçmediğini belirtir. Pakdil’in tavrını, karakterini özetleyen şu sözleri ile bu bahsi neticelendirmek doğru olacaktır:

“Ben, antikapitalist, antifaşist, antinazist, antisyonist, antiemperyalist ve en önemlisi de Türkiye özelinde olmak üzere antifiravunist bir bilince ve iradeye sahibim.”²⁸³

²⁸² Pakdil, **Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, s.161.

²⁸³ Pakdil, **Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, s.63.

SONUÇ

İslami eserler kaleme alan yazarlardan biri olan Nuri Pakdil'in edebi ve fikri anlamda hangi kaynaktan beslendiğini ele alarak, onun dergiciliği üzerinden görüşlerinin (İslami değerler, gelenek, medeniyet...vs) açıklandığı bu tezde Pakdil'in bahsi geçen görüşleri, genel olarak benimsediği tavrının temelini oluşturması açısından önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Ardından “protest tavrı”, “muhalif tutum” kavramlarını açıklayarak bu kavramların Türk edebiyatında ne ölçüde yer edindiğine, genellikle bu kavramları hangi grupların, toplulukların veya hangi düşünce yapısındaki yazarların kullandıklarını ele alındı. Bununla birlikte bu isimlerin neye veya kime karşı protest oldukları da eserleri üzerinden örneklendirildi. Seçilen belli isimler üzerinden genel olarak Türk edebiyatındaki protest tavrı incelendikten sonra, İslami edebiyat özelinde protest tavrı ve muhalif kimlik ne ölçüde kullanıldığı da yine belli isimler ve eserleri ile örneklendirilerek açıklandı.

Tüm bu incelemelerin sonucunda vardığımız kanı ise şudur; Pakdil'e kadar gelen dönemde protest tavrı konusu genellikle İslami hassasiyetli yazarlarda pek fazla tercih edilmeyip geleneğin, manevi ve milli değerlerin uzağında olan yazarlarca yine bu kavramlara karşı olunmak suretiyle tercih edilmiştir. Bu yazarların genellikle aynı düşünce yapısında olmaları -en azından- benzer konular üzerinden protest tavrı geliştirdiklerini de çalışmamız neticesinde görmüş bulunmaktayız. Ve onların karşısında bulunan İslami hassasiyetli yazarların bu anlamda daha pasif kaldığı da çıkarılan neticelerdendir.

Nuri Pakdil'e kadar gelen dönemde karşımıza çıkan bu kutuplaşmanın aksine eserlerinden, söylemlerinden ve eylemlerinden de anlaşıldığı gibi Pakdil oldukça protest bir tavrı benimsemiştir. Bu tezin hazırlanmasındaki en büyük sebeplerden biri olan İslami hassasiyetli bir şairin ne denli protest olabileceğini gösteren Pakdil'in, muadili olan edebiyatçılarda görülmeyen yoğunlukta bir protest tavrı benimsediği

sonucunu çıkarmış olduk. Bunun yanında bir diğer dikkat çeken nokta da Pakdil'in nelere, kimlere karşı protest olduğudur. Eserlerinden örneklerle ele alınan başlıklardan çıkardığımız sonuç şudur ki; edebiyatımızda Pakdil'den önce protest tavrı benimseyen tüm yazarların aksine Pakdil oldukça farklı konuları ele almıştır. Bu yönüyle de diğer yazarlardan ayrılan Pakdil'in gerek dahil olduğu kesim, gerek ele aldığı konular dikkate alındığında bu anlamda –bu yoğunlukta- tek isim olduğunu görülmektedir. Protest bir yazar olduğu belirtilen Pakdil'in tavrını ne derece devam ettirebildiğini, bu tavırda değişimler olup olmadığını, tavizler verip vermediğini de inceledik. Güncel röportajlarından, haberlerden yararlanarak elde ettiğimiz bulgular neticesinde vardığımız yargı; Pakdil'in belli konularda tavizler vermekle birlikte protest tavrını hâlâ devam ettirdiğidir.

Özetlersek Nuri Pakdil'i benimsediği fikirleri çerçevesinde ele alarak onunla aynı görüşten olanlardan ayrıldığı, aksi görüşleri benimseyenlerle ise zaman zaman birleştiği yönü olan protest tavrını ve bu tavrın niteliğini açıklayarak bu anlamda daha önce hiç ele alınmamış olan protest konusunu da incelemiş olduk.

KAYNAKÇA

Akay, Hasan: **Şiire Yeniden Bakmak**, İstanbul, Akademik Kitaplar; Ekim 2009.

Akbayır, Sıddık: “Her Dağın Bir Duruşu Vardır: Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş”
Düşünsel, Entellektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil; Hece Dergisi, Özel Sayı:7, Yıl:8, Sayı:85, Ocak, 2004, s. 154-162.

Akbayır, Sıddık: **Dilimin Döndüğünce Sustum: Nuri Pakdil**, Ankara, DH Yayıncılık, ty.

Akın, Mahmut Hakkı: “1960-1980 Yılları Arasında Büyük Doğu Dergisi ve Necip Fazıl Kısakürek” **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler**, Editörler: Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yunus Enes Sezgin, İstanbul, Nobel yayınları, Şubat 2016, s.185-206.

Aktay, Yasin: “Sunuş”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 6 (İslamcılık), İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 13-25.

Alaattin Karaca, **İkinci Yeni Poetikası**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2005, s. 424-425.

Algül, Hüseyin: “Mus’ab b. Umeyr”, **DİA**, 2006, Cilt: 31, s. 226-227.

Ali K. Metin “Hakkın Sesleri: Siperden Yükselen Feveran”, **Hece Dergisi** (Mehmet Âkif Özel Sayısı), Sayı:133, Yıl:12, Ocak 2008, s. 277-285.

Andı, M. Fatih "Sanat, Ahlâk Ve Eğitim İlişisine Dair" 2009 376-379.
(Çevrimiçi: http://eprints.ibu.edu.ba/420/1/ISSD2009-Education-2_p376-p379.pdf)

Andı, M.Fatih: **Güneşe Tutulan Ayna**, İstanbul, Hat Yayınları, 2010.

- Ay, Arif: “Hüznün Mesnevisi” **Göğekin-İlhami Çiçek’in Anısına**, 1991, e-kitap, (Çevrimiçi) <http://www.zarifce.com/blog/icicek-gogekin.pdf> .
- Ay, Arif: **Direnişin Klas Hâli: Nuri Pakdil**, Ankara, Edebiyat Ortamı Yayınları; 2016.
- Ayhan, Ece: **A’dan Z’ye Ece Ayhan**, Haz. Ahmet Soysal, Yapı Kredi Yayınları; (Kitap-lık dergisinin 59. Sayı hediyesidir.), İstanbul, 2003.
- Ayverdi, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Cilt 2, Kubbealtı Yayınları; Kasım 2005.
- Bayraktar, Osman: “Sezai Karakoç’un Batı’ya Bakışı” **Şair ve Düşünür Sezai Karakoç Sempozyum Bildirileri**, Kasım 2008, Fatih Belediyesi, İstanbul, s. 283-294.
- Bedir, Âtîf: “Bir Yazarın Karasevdası: Kudüs” **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.300-307.
- Bergen, Lütfî: **Sezai Karakoç Kitabı**, Haz. Ali Dursun, Kayseri, Medeniyetin Burçları Derneği Kültür Yayınları; Nisan 2015
- Beyaz, Yasin: “Mehmet Akif’in Safahatı’nda Dini ve Siyasi Eleştirileri” Yalova Üniversitesi **İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, Yıl:1, Temmuz-Aralık 2015, s. 91-112.
- Beyaz, Yasin: **Necip Fazıl’ın Düşünce Dünyası: Edebiyat-Toplum-Din-Siyaset**, İstanbul, İşaret Yayınları; 2013.
- Bezirci, Asım: **İkinci Yeni Olayı**, İstanbul, Su Yayınevi; Mart 1986.
- Bezirci, Asım: **Orhan Veli: Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınları; 1991.
- Bozdağ, Lütfiye: “Alternatif Bir Kamusal Alan Eylemi Olarak Protest Sanat”, **Eğitim, Bilim, Toplum** (Hakemli Dergi),Cilt:12, Sayı:45, Kış 2014, s. 8-35.

- Bozdağ, Lütfiye: “Çağdaş Sanat ve Siyaset Dönüşümüne Yeniden Bakmak, Politikanın Estetize Hali” **Eğitim, Bilim, Toplum** (Hakemli Derin), Cilt:13, Sayı:52, Güz 2015, s. 94-127.
- Cebeci, Suat: Mehmet Âkif’in Din Anlayışı ve Sunuş Tarzı” **Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi**, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları; Ankara, Mart 2008, s. 52-59.
- Cömert, Yusuf Ziya: “Nuri Pakdil Kesintisiz Devrim”, Star, 13 Kasım 2014, (çevrimiçi: <http://www.star.com.tr/mobil/mobilyazar.asp?Newsid=965501>).
- Deniz, İhsan: “Edebiyat Dergiciliği Açısından ‘Edebiyat’ ”, **Hece Dergisi**, (Nuri Pakdil Özel Sayısı), Sayı:85, Yıl:8, Ankara, Ocak 2004, s. 439-441.
- Diclehan, Şakir: **Sanat ve Düşünce Dünyasında Sezai Karakoç**, İstanbul, Lim Yayınları; 2015.
- Duran, Burhanettin: “Kısakürek’i Siyasi Fikirleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Hece Dergisi** (Büyük Doğu ve Necip Fazıl Özel Sayısı), Sayı:97, Yıl:9, Ocak 2005, Ankara, s.75-82.
- Efe, Adem: “Sebilürreşad”, **DİA**, Cilt 36, İstanbul, s. 251-253.
- Emre, Akif: “Büyük Doğu ve Gelecek Tasavvuru”, **Hece Dergisi** (Büyük Doğu ve Necip Fazıl Özel Sayısı), Sayı:97, Yıl:9, Ocak 2005, Ankara, s. 48-55.
- Emre, Ali: “Yabancılaşmaya Karşı “Yerli Düşünce”yi Savunan Denemeler: Biat 1-2-3”, **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s. 181-189.
- Emre, Ali: “Süleymaniye Kürsüsünde” **Hece Dergisi (Mehmet Âkif Özel Sayısı)** Sayı:133, Yıl:12, Ocak 2008, s. 271-276.
- Enginün, İnci - Kerman, Zeynep: **Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 1: Şiir**, İstanbul, Dergah Yayınları; Nisan 2011.

- Enginün, İnci: **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul, Dergah Yayınları; Ekim 1991.
- Erbay, Erdoğan **Sezai Karakoç Kitabı**, Haz. Ali Dursun, Kayseri, Medeniyetin Burçları Derneği Kültür Yayınları; Nisan 2015
- Erbay, Erdoğan: **Mehmed Akif**, Erzurum, Fenomen Yayınları; 2011.
- Erinç, Ömer: “Nuri Pakdil’in Aile, Çevre Okul Ortamı ve Düşüncesinin, Kişiliğinin Oluşumu”, **Düşünen Kalem Nuri Pakdil Sempozyumu Bildiri Metni**, Haz. Hüseyin Su, Ömer Erinç, Kahramanmaraş Belediyesi, Ocak 2011, s.17-35.
- Ersoy, Erhan: **Üniversite Gençliğinin Siyasi Yönelimleri ve Protesto Hareketleri**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Uzmanlığı Tezi, Malatya 1988.
- Ersoy, Mehmet Akif: **Safahat**, İstanbul, Dergah Yayınları; Nisan 2014
- Fikret, Tevfik: **Rubâb-ı Şikeste-Halûk’un Defteri ve Tevfik Fikret’in Diğer Eserleri**, Haz. Fahri Uzun, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınevleri, 1962.
- Fuat, Memet: **A’dan Z’ye Nâzım Hikmet**, İstanbul, YKY; Kasım 2002.
- Göçer, Ali: “Çoban Yıldızı”, **Yedi İklim Dergisi(Nuri Pakdil Ustamıza)**, Yıl:1995, Sayı:58, İstanbul, s. 11-18.
- Göçer, Ali: “Nuri Pakdil’in Düşünce ve İnanç Dünyasında Mülkiyet, Sömürü ve Paylaşma Kavramları”, **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.79-86.
- Göçer, Ali: **Sükût Sûretinde Şerhi**, Ankara, Hece Yayınları, 2015.
- Gürdoğan, Nazif: “Çağından Sorumlu Eylemci Düşünür”, **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.133-138.

- Haksal, Ali Haydar: **Necip Fazıl Kısakürek-Büyük Doğu Irmağı**, İstanbul, İnsan Yayınları; 2007.
- Harman, Ömer Faruk: “İbrahim”, **DİA**, 2000, Cilt: 21, s. 266-272.
- Harmancı, Mehmet: “Nuri Pakdil’in Bir Yazar ve Entelektüel Olarak Portresi İçin Eskizler”, **Düşünen Kalem Nuri Pakdil Sempozyumu Bildiri Metni**, Haz. Hüseyin Su, Ömer Erinç, Kahramanmaraş Belediyesi, Ocak 2011, s. 65-70.
- Haşim, Ahmet: **Bütün Şiirleri**, Derleyen: Asım Bezirci, Can Yayınları; 1983.
- Hikmet, Nazım: **Yatar Bursa Kalesinde**, İstanbul, Adam Yayınları; Aralık 1988.
- Hüküm, Muhammet: “Ece Ayhan’ın “Padişah İle Aslan Şiir’inde Osmanlı Tarihine Muhalefet Aracı Olarak Dilin Kullanımı” **SOBİDER (Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science)**, Sayı: 1, Yıl: 1, Aralık 2014, s. 52-60.
- İpek, Selahatin: “Bir Şairin Varoluş Serüveni: Taha’nın Kitabı”, **Hece Dergisi** (Diriliş Özel Sayısı), Sayı: 73, Yıl:7, Ocak 2003, Ankara, s.175-184.
- Kabaklı, Ahmet: **“Mehmet Âkif”**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları; 2008
- Kabaklı, Ahmet: “Nâzım Hikmet”, **Türk Edebiyatı** 3, 13. Baskı, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2006, s. 635-687.
- Kacıroğlu, Murat: “İkinci Yeni Şiirinde Öteki Dünya: Ortadoğu ve Afrika”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 21/Güz, 2011, s. 177-210.
- Kahraman, Hasan Bülent: **Ece Ayhan’ın Şiiri: Sivillik, Etik, Dilsel Kopuş; Mor Külhani**, Haz. Orhan Kahyaoğlu, İstanbul, Nekitaplar Yayınları; Haziran 2004.
- Kanar, Yüksel: “Mehmet Akif’in Medeniyet ve Çağdaşlık Algısı” **Vefatının 75.Yılında Mehmet Akif Ersoy**, Kasım 2011, Haz. Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, No:21, İstanbul, s. 201-232.
- Kaplan, Mehmet: **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, 1. Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları; 1990.

- Karaca, Alaattin: **İkinci Yeni Poetikası**, Ankara, Hece Yayınları; 2005.
- Karadeniz, Abdurrahim: “Büyük Doğu’nun Siyaset, Toplum ve Devlet Tasarımı: İdeolocya Örgüsü”, **Hece Dergisi** (Büyük Doğu ve Necip Fazıl Özel Sayısı), Sayı:97, Yıl:9, Ocak 2005, Ankara s.16-22.
- Karadeniz, Abdurrahim: “Entelektüel Derviş”, **Hece Dergisi: Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil Özel sayısı**, Ankara, Yıl:8,Sayı:85, Ocak 2004, s. 236-245.
- Karakoç, Sezai: **Mehmed Âkif**, İstanbul, Diriliş Yayınları; Şubat 2007.
- Karakoç, Sezai: **Çağ ve İlham**, İstanbul, Diriliş Yayınları; 1986.
- Karakoç, Sezai: **Gündoğmadan: Şiirler**, İstanbul, Diriliş Yayınları; 2013
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Öfke ve Hiciv**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1997.
- Kıvrak, Huzeyfe: “Naci el Ali`nin ‘Hanzala’ Karikatürleri!” **Genç Dergisi**, 23.01.2015, (Çevrimiçi) <http://gencdergisi.com/8223-naci-el-alinin-hanzala-karikaturleri.html> .
- Kirenci, Mustafa: “Diriliş Akımı: Düşüncenin ve Şiirin Çağrısı”, **Şair ve Düşünür Sezai Karakoç Sempozyumu Bildirileri**, Kasım 2008, Fatih Belediyesi Başkanlığı, İstanbul, s. 307-318.
- Koç, Turan: “Nuri Pakdil’de Ahlâk Algısının Dil Düzeyinde Tezâhürü” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Basım, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.45-61.
- Kolcu, Ali İhsan: **“Orhan Veli’nin Poetikası”**, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınları; Ekim 2009.
- Kolcu, Ali İhsan: **Servet-i Fünûn Edebiyatı**, Ankara, Salkımsöğüt Yayınları; 2005
- Kul, Erdoğan: **Ece Ayhan’ın Şiirleri Üzerine Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2007.
- Kutluay, Hakan: “Ku Klux Klan Nedir”, 25 Kasım 2016, (Çevrimiçi) <https://www.makaleler.com/ku-klux-klan> .

Mertoğlu, Suat: "Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Sermuharriri Akif" **Vefatının 75.Yılında Mehmet Akif Ersoy**, Haz. Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları No:21, İstanbul, Kasım 2011, s. 79.

Mumcu Ay, Yasemin: "Türk Şiirinde Garip Hareketi", **Turkish Studies** (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), Sayı: 4 /1-II Kış 2009, s. 1127-1276.

Müftüoğlu, Atasoy: **Nuri Pakdil'in 'Klas Duruş'unu Konuştuk**, Röp. Rüveyda Durmaz Kılıç, 24.09.2014, (Çevrimiçi) <http://www.dunyabizim.com/soylesi/18077/nuri-pakdilin-klas-durusunu-konustuk>.

Nemutlu Özlem: "Ahmet Haşim Karşısında Orhan Veli" **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, Sayı:1, 2009, s.1091-1115.

Neziroğlu, İrfan: **İstiklal Mahkemeleri: Kanunlar, Gerekçeler ve Genel Kurul Tutanaqları**, Ankara, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No.: 1, 2015, s.238.

Okay, M. Orhan: **Mehmed Âkif-Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam**, İstanbul, Dergah Yayınları; Nisan 2015.

Okay, M. Orhan: **Necip Fazıl-Sıcak Yarada Kezzap**, İstanbul, Dergah Yayınları; Eylül 2014.

Örgen, Ertan: "Protest Dil", **Türk Dili Dergisi (Dilin Perdeleri Özel Sayısı)**, Sayı:767-768, TDK Yayınları, Kasım-Aralık 2015, s. 255-260.

Öz, Asım "Kenetlenmenin İmkânsızlığı:1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğın Macerası Üzerine Bir Değerlendirme"**1960-1980 Arası İslamcı Dergiler**, Editörler: Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yunus Enes Sezgin, İstanbul, Nobel yayınları, Şubat 2016, s.73-162.

Özalp, N. Ahmet: " İnsan, Yazar ve Entelektüel Olarak Nuri Pakdil", **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.321-330.

- Özalp, N. Ahmet: “Pakdil Düşüncesinde Teknoloji” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s. 417-421.
- Özdemir, Gürbüz: **Tanzimat Döneminde İslamcıların Muhalefeti**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Doktora Tezi, Mayıs 2000.
- Özdenören, Rasim: “Nuri Pakdil: Eylemin Arka Yüzü,” **Hece Dergisi: Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil Özel sayısı**, Ankara, Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s. 227-235.
- Özdenören, Rasim: “Nuri Pakdil: Eylemin Arka Yüzü”, **Hece Dergisi** (Nuri Pakdil Özel Sayısı), Sayı:85, Yıl:8, Ocak 2004, Ankara, s. 227-235.
- Püsküllüoğlu, Ali: **Türkçe Sözlük**, İstanbul, Can Yayınları; Nisan 2008.
- Sadıkoğlu, İlhan: **Modern Türk Edebiyatında Nuri Pakdil’in Edebiyat Dergisinin Yeri ve Rolü**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- Solak, Ömer: “Tarih-i Kadim ve Süleymaniye Kürsüsünde Şiirleri Üzerine Bir Mukayese”, **Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9, Nisan 2005, s. 120-136.
- Sönmez, Murat: “Şahdamar” **Hece Dergisi** (Diriliş Özel Sayısı) , Sayı: 73, Yıl:7, Ocak 2003, Ankara, s. 148-156.
- Su, Hüseyin: “Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Basım, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.195-204.
- Su, Hüseyin: “Nuri Pakdil’de Dinî Düşüncenin Tezâhürü” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Basım, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s. 35-44.
- Su, Hüseyin: “Nuri Pakdil’de Red Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Hayatındaki Açılımı”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Basım, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s. 299-308.

- Su, Hüseyin: “Sunuş”, **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Basım, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s. 195- 204.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Haz. Abdullah Uçman, 2.Baskı, İstanbul, YKY, Ekim 2007.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Haz. Zeynep Kerman, İstanbul, Dergah Yayınları; Eylül 1977
- Temel, Ali Ulvi: “Düşünce ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil’in Ortadoğu Algısı”, **Düşünsel Entelektüel, Muhalif Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil**, Hece Dergisi(Nuri Pakdil Özel Sayısı), Yıl: 8, Sayı: 85, Ocak 2004, s.105-111.
- Tiken, Servet: “Sezai Karakoç’un Şiirlerinde Kültürel Bir Sembol: Akrep”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:37, Erzurum 2008, s. 159-172.
- Tosun, Necip: “Nuri Pakdil’in oyunlarında Tanrı düşüncesi” **Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil**, 1. Baskı, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.453-465.
- Uçman, Abdullah: “Necip Fazıl’ın Yayımladığı Dergiler”, **Necip Fazıl Kitabı-Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1.baskı,Eylül 2015,s. 83-92.
- Uğurcan, Sema: **Edebiyatımız II Yazarlar, Meseleler**, İstanbul, Dergah Yayınları; Kasım 2012.
- Ulaş, Bingöl: “Abdulhak Hamit Tarhan’ın “Nâkâfi” Adlı Şiirinin Ontolojik Tahlili”, **Turkish Studies** (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic) Sayı 8/13, Sonbahar 2013, s. 543-558.
- Veli, Orhan: **Bütün Şiirleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları; Mayıs 2006.
- Yetiş, Kazım: **Dönemler, Problemler, Şahsiyetler Aynasında Türk Edebiyatı 1, 1** İstanbul, Kitabevi Yayınları; 2012.

Yetiş, Kâzım: **Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy**, Ankara, Akçağ Yayınları; 2006

Zariç, Mahfuz: “Recaizade Mahmut Ekrem’in Nefrin ve Tevfik Fikret’in İki Adlı İisimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitei Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:1, Yıl: 3, Ankara, s. 39-59.

Pakdil, Nuri:

Sükût Sûretinde, Ankara , Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012.

Arap Saati, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

Bir Öldürme Töreni, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

OGD 4: Simsiyah, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

Put Yapımevleri, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012.

Kalem Kalesi, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

Ahid Kulesi, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

OGD 1: Çarpışma Sesleri, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012.

Derviş Hüneri, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

Bir Yazarın Notları 3, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

OGD 3: Büyük Sorgu, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2001.

Edebiyat Kulesi, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012.

Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

Osmanlı Simitçiler Kasidesi, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

OGD 2: Yazının Epik Resmi Çekildiği Sırada, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2000.

OGD 5: Ateş Hattında Harf Müfrezeleri, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2003.

Batı Notları, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2015.

Bir Yazarın Notları 2, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012.

Klas Duruş, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.

- OGD 6: Yazmak Bir Mucize**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Bir Yazarın Notları 4**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Anneler ve Kudüsler**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Bir Yazarın Notları 1**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012.
- Bağlanma**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2012.
- Biat 2**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Biat 1**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Biat 3**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 1981.
- Konuşmalar**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Umut**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014
- Tüm Karanlığa Yiğit Direniş: Konuşmalar 2**, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2016.
- Mektuplar 1**, Haz. Hüseyin Su, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Mektuplar 2**, Haz. Hüseyin Su, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Mektuplar 3**, Haz. Hüseyin Su, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- Edebiyat (Şubat 1969- Aralık 1984)**, Haz. İdris Hamza, Ankara, Edebiyat Dergisi Yayınları, ty.